T.C.

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOLAYLI, SÖZEL VE FİZİKSEL SALDIRGANLIĞIN CİNSİYET, YAŞ VE HEDEF DEĞİŞKENLERİ TEMELİNDE DAĞILIMI:

SÜPER KAHRAMAN FİLMLERİ ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN

FATMA YAĞMUR DEMİREL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. H. ANDAÇ DEMİRTAŞ MADRAN

ANKARA – 2025

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 30/ 12 /2024

Öğrencinin Adı, Soyadı: Fatma Yağmur DEMİREL

Öğrencinin Numarası: 22120245

Anabilim Dalı: Halkla İlişkiler ve Tanıtım

Programı: Halkla İlişkiler ve Tanıtım Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Prof. Dr. H. Andaç DEMİRTAŞ MADRAN

Tez Başlığı: Dolaylı, Sözel ve Fiziksel Saldırganlığın Cinsiyet, Yaş ve Hedef Değişkenleri Temelinde Dağılımı: Süper Kahraman Filmleri Örneği

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 61 sayfalık kısmına ilişkin, 30/12/ 2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç

2. Alıntılar hariç

3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

"Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını" inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:…….

ONAY

Tarih: 30/12/ 2024

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

Prof. Dr. H. Andaç DEMİRTAŞ MADRAN

TEŞEKKÜR

Öncelikle, henüz lisans derslerimi alırken kapısını çaldığım ilk günden itibaren içten desteğini, hoşgörüsünü ve ilgisini benden hiçbir zaman esirgemeyen, yalnızca akademik yolculuğumda değil, hayatın tüm patikalarında bana sabır ve şefkatle yol gösteren ve ilham veren değerli danışmanım ve rol modelim Prof. Dr. Andaç Demirtaş Madran'a teşekkürlerimi sunuyorum. Onun varlığı, yalnızca tez çalışmamı değil bütün yolculuğumu çiçeklendirdi. Ayrıca, lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca yol göstericilikleriyle görüşümü berraklaştıran ve akademik gelişimime katkıda bulunan Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi'ndeki değerli hocalarıma da destekleri için minnettarım.

Bu çalışmanın özellikle uygulama aşamasında sağladıkları desteğin ötesinde, dostluğumuzun en başından beri benim kendime inancımı kaybettiğim zamanlarda bile bana duydukları güven için sevgili arkadaşlarım Bengü Demircan, Gökçe Şenol ve Utku Nas ile burada adlarını tek tek anmamın mümkün olmadığı bütün arkadaşlarıma sonsuz teşekkür borçluyum.

En önemlisi, kendimi bildim bileli bana koşulsuz sevildiğimi ve hiçbir zaman yalnız olmadığımı hissettiren babam, annem ve kardeşlerime, hayatım boyunca olduğu gibi tez çalışmam sırasında da her an omuzumda hissettiğim elleri için çok teşekkür ederim.

Fatma Yağmur Demirel

Ocak 2025

ÖZET

Fatma Yağmur Demirel, Dolaylı, Sözel ve Fiziksel Saldırganlığın Cinsiyet, Yaş ve Hedef Değişkenleri Temelinde Dağılımı: Süper Kahraman Filmleri Örneği, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Tezli Yüksek Lisans Programı, 2025

Saldırganlığın bireysel ve toplumsal boyuttaki yıkıcılığı yıllar boyunca çeşitli alanlarda yürütülmüş çalışmalarla kanıtlanmıştır. Temelinde birçok bireysel ve toplumsal etmeni barındıran saldırganlık eğilimi üzerinde kitle iletişim araçlarının önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. Kitle iletişim araçları, gelişen teknolojiyle birlikte temel eğlence ve bilgi kaynağı konumuna gelmiş, özellikle çocukların ekran başında daha fazla zaman geçirmeye başladıkları görülmüştür. Araştırmalar, saldırgan temsillerin yer aldığı medya içeriklerinin özellikle çocukların saldırgan davranışları öğrenmelerinde oldukça etkin bir konumda olabileceğini göstermektedir. Uzun yıllardır psikoloji, sosyoloji, iletişim bilimleri gibi farklı disiplinler, kitle iletişim araçlarında saldırgan temsillere sıklıkla yer verilmesinin toplumsal ve bireysel çıktılarını araştırmakta; bu kapsamda geliştirilmiş ve geliştirilmekte olan kuramsal durumun kişilerarası iletişim süreçlerine yansımaları üzerine farklı bakış açıları sunmaktadır.

Hedef kitlesinin çoğunluğunu çocuk ve gençlerin oluşturduğu süper kahraman filmlerinde saldırganlık ana tema olarak sunulurken ana karakterler olan süper kahramanlar da sergiledikleri saldırgan eylemlerinden dolayı ödüllendirilmekte, davranışlarına haklı gerekçeler yaratılmakta ve/veya olumsuz sonuçları azaltılarak sunulmaktadır.

Sayılan bu nitelikler de saldırganlığın medyada temsilinin kişilerarası iletişim sürecine yansıyan olumsuz etkilerini daha güçlü kılmaktadır.

Çalışmanın temel amacı süper kahraman filmlerinde saldırgan eylemlerin ne sıklıkla sunulduğunu, bu davranışların saldırganlık türlerine göre dağılımını ve dağılımın süper kahramanların cinsiyeti ve yaşına göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir.

Araştırmanın örneklemini 2019-2023 yılları arasında vizyona girmiş olan süper kahraman filmleri oluşturmaktadır. Örneklem, IMDb'de (https://www.imdb.com/) yer alan filmlerin 2019-2023 tarih aralığı ve süper kahraman filmlerinin dahil olduğu "aksiyon", "macera", "bilim kurgu" türleri ile filtrelenmesi yoluyla belirlenmiştir.

21 film, 2.740 dakika izlenerek, dolaylı, fiziksel ve sözel saldırganlık türleri açısından nicel içerik analiziyle incelenmiş; kamera açı değişimleri ayrı sahne kabul edilerek kodlama yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20 İstatistik Paket Programı yoluyla analiz edilmiş, tanımlayıcı istatistik analizi ve t-testi yöntemleriyle çözümlenmiş, anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kabul edilmiştir. Bulgular, incelenen 21 filmde erkek karakterlerin kadınlara kıyasla daha sık saldırgan davranışlar sergilediğini ve yine erkek karakterlerin genel saldırganlık, sözel saldırganlık ve fiziksel saldırganlık düzeylerinin kadın karakterlere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Dolaylı saldırganlık açısından ise iki cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Saldırganlığın hedefi temelinde bakıldığında ise erkek karakterlerin erkeklere yönelik saldırgan davranışlarının, kadınlara yönelik saldırgan davranışlarından daha sık olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, kadın karakterlerin erkeklere yönelik saldırganlık düzeyleri de kadınlara yönelik saldırganlık düzeylerinden daha yüksektir. Ayrıca insan dışı varlıklara yönelik saldırganlıkta da erkek karakterlerin saldırganlık düzeyinin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgular, süper kahraman filmlerindeki saldırganlık temsillerinin cinsiyet ve yaş gruplarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, yetişkin karakterlerin saldırganlık düzeylerinin, çocuk karakterlere kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, medya, kitle iletişim araçları, süper kahraman filmleri, toplumsal cinsiyet

ABSTRACT

Fatma Yağmur Demirel, The Distribution of Indirect, Verbal and Physical Aggression Based on Gender, Age and Victim Variables: The Case of Superhero Movies, Başkent University, Institute of Social Sciences, Master of Public Relations and Publicity with Thesis, 2025

The destructive impact of aggression on individual and societal levels has been substantiated through studies across various fields. Mass media plays a critical role in shaping tendencies toward aggression, rooted in numerous factors. With advancing technology, mass media has become a primary source of entertainment and information, leading to increased screen time, particularly among children. Research indicates media content featuring aggressive representations may significantly contribute to children learning aggressive behaviors.

Disciplines such as psychology, sociology, and communication studies have examined the outcomes of frequent aggression representations in mass media for decades. These studies offer diverse perspectives on theoretical frameworks developed to understand the reflections of such representations on interpersonal communication processes.

In superhero films, where children and adolescents form the majority of the target audience, aggression is often central. Protagonists—superheroes—are frequently rewarded for aggressive actions, provided with justifications, and/or portrayed with reduced negative consequences. These characteristics amplify the adverse effects of media representations of aggression on interpersonal communication processes.

This study examines the frequency of aggressive acts in superhero films, categorizes these behaviors, and explores whether distributions vary by superheroes' gender and age. The sample includes superhero films released between 2019 and 2023, selected by filtering IMDb (https://www.imdb.com/) listings under "action," "adventure," and "science fiction."

A total of 21 films (2,740 minutes) were analyzed using quantitative content analysis. Aggression was categorized into indirect, physical, and verbal types, with scenes coded based on camera angle changes. Data were analyzed using SPSS 20 with descriptive statistics and t-tests, at a 0.05 significance level.

Findings reveal male characters exhibit more frequent and intense aggression than female characters. Male characters scored higher in overall, verbal, and physical aggression, but no significant gender differences appeared for indirect aggression.

Regarding aggression victims, males were more aggressive toward other males than females, while females showed higher aggression toward males than females. Male characters were also more aggressive toward non-human entities than females. These findings highlight gender- and age-related differences in aggression portrayal in superhero films.

Lastly, adult characters exhibited higher aggression levels than child characters.

Keywords: Aggression, media, mass media tools, superhero movies, gender

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR……i

ÖZET……..…ii

ABSTRACT……...iv

TABLOLAR LİSTESİ……..x

GİRİŞ.....…….....1

1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI ve SALDIRGANLIK…….3

1.1. İlgili Kavramlar ve Kuramsal Çerçeve……..3

1.1.1. Saldırganlığın tanımlanması…….3

1.1.2. Saldırganlığın sınıflandırılması……6

1.1.2.1. Aktif/pasif saldırganlık…….6

1.1.2.2. Düşmanca/araçsal saldırganlık……7

1.1.2.3. Fiziksel/sözel saldırganlık…….8

1.1.2.4. Dolaylı saldırganlık……...9

1.1.2.5. İzin verilmiş saldırganlık……11

1.1.2.6. Özgeci saldırganlık……..11

1.1.3. Saldırganlığa ilişkin kuramsal yaklaşımlar……...12

1.1.3.1. İçgüdü kuramları……12

1.1.3.2. Biyolojik kuram……...16

1.1.3.3. Davranışçı yaklaşımlar……18

1.1.3.4. Öğrenme kuramları…….……21

1.1.3.5. Bilişsel kuramlar……...25

1.1.4. Saldırganlığın kitle iletişim araçlarında sunumuna ilişkin kuramsal yaklaşımlar……...……..…….27

1.1.4.1. Duyarsızlaştırma Kuramı……...……27

1.1.4.2. Yetiştirme Kuramı……..……29

1.1.4.3. Genel saldırganlık modeli……...30

1.2. Kitle İletişim Araçları ve Saldırganlık……...33

1.2.1. Kitle iletişim araçlarının tanımı ve tarihsel süreçte gelişimi…….33

1.2.2. Saldırgan içeriklerin kitle iletişim araçlarındaki sunumunun saldırganlık eğilimine etkileri…….....35

1.3. Saldırganlığın Süper Kahraman Temsiller Üzerinden Sunumu…….44

1.3.1. Süper kahraman filmlerinde saldırgan temsillerin cinsiyet ve yaş özellikleri…….…….....49

1.4. İçerik Analizi Yoluyla Kitle İletişim Araçlarında Saldırganlığın Araştırılması……...…….53

1.5. Araştırmanın Amacı……56

1.6. Araştırma Soruları……..56

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ……...……...58

2.1. Örneklem……58

2.2. İşlem……58

2.3. Verilerin Çözümlenmesi……60

3. BULGULAR……....61

3.1. Tanımlayıcı İstatistik Analizi Sonucu Erişilen Bulgular……..61

3.1.1. Örneklemde yer alan filmlerde saldırganlığın temel değişkenlere göre dağılımına ilişkin genel bulgular……...……61

3.1.2. Karakterlerin cinsiyetleri ile sergilenen saldırganlığın sıklığı arasındaki ilişkiye yönelik bulgular……..……...……62

3.1.3. Karakterlerin cinsiyetleri ile sergilenen saldırganlık türü arasındaki ilişkiye yönelik bulgular……...……..……....62

3.1.4. Karakterlerin yaş grubu ile sergilenen saldırganlığın sıklığı arasındaki ilişkiye yönelik bulgular……..……...……63

3.1.5. Saldırgan ile hedefin/kurbanın cinsiyeti temelinde erişilen bulgular……...63

4. TARTIŞMA……...……..65

4.1. Süper Kahraman Filmlerinde Saldırganlığın Sıklığı ile Türlere, Cinsiyet, Yaş ve Hedef Değişkenlerine Göre Dağılımına İlişkin Bulguların Tartışılması……..…..65

4.1.1. Örneklemde yer alan filmlerde saldırganlığın temel değişkenlere göre dağılımına ilişkin genel bulguların tartışılması……...65

4.1.2. Karakterlerin cinsiyetleri ile sergilenen saldırganlığın sıklığı arasındaki ilişkiye yönelik bulguların tartışılması……..…….....67

4.1.3. Karakterlerin cinsiyetleri ile sergilenen saldırganlık türü arasındaki ilişkiye yönelik bulguların tartışılması……..…….....69

4.1.4. Karakterlerin yaş grubu ile sergilenen saldırganlığın sıklığı arasındaki ilişkiye yönelik bulguların tartışılması…….…….....70

4.1.5. Saldırgan ile hedefin/kurbanın cinsiyeti temelinde erişilen bulguların tartışılması…….....72

5. SONUÇ ve ÖNERİLER……..74

5.1. Sonuç……74

5.2. Öneriler……76

KAYNAKLAR……79

EKLER

EK 1: Nicel İçerik Analizine Dahil Edilen Filmlerin Listesi

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Temel Değişkenlerin Tanımlanması…….....56

Tablo 3.1. Saldırganın Özelliklerine Göre Saldırganlık Eylemlerinin Çapraz Tablosu……..61

GİRİŞ

Saldırganlık, evrensel bir olgu olarak, yordayıcıları, altında yatan güdülenme, dışavurum şekilleri ve sonuçları açısından özenle ele alınması gereken, dinamik ve çok yönlü bir sosyal-duygusal süreçtir (Gendreau ve Archer, 2005). Uzun yıllardır saldırganlığın artışı konusunda küreselleşen dünyada bireysel silahlanmanın artan bir hızla yayılmasından küresel ısınmaya, bağımlılıkların artışına ve şiddetin yüceltilmesine yol açan aşırı medya tüketimine kadar pek çok etmenin sorumlu olduğu ileri sürülmektedir (Demirtaş-Madran, 2023). İçinde bulunduğumuz yüzyıl, insanlık tarihinde birçok farklı değişkenin de etkisiyle, şiddetin en çok yaşandığı değilse bile en görünür olduğu dönem olarak tanımlanabilir (Erdem, 2020). Söz konusu görünürlüğün temel sorumlularından birinin de kitle iletişim araçları olduğu açıktır.

Şiddete yer veren medya içeriklerine maruz kalmanın saldırgan davranışların artışı açısından temel bir risk faktörü olup olmadığı, uzun yıllardır birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bu doğrultuda yürütülen araştırmalar, saldırganlık içeren yayınlara maruz kalmanın hem kısa hem de uzun vadede saldırganlığın kişilerarası iletişim sürecine yansımasıyla nedensel olarak ilişkili olduğu hipotezini desteklemektedir (örn. Berkowitz, 1993; Paik & Comstock, 1994; Anderson & Bushman, 2002; Anderson & Bushman, 2018). Buna göre saldırgan medya içerikleri, davranışı kısa vadede bilişsel süreçleri hazırlayarak, uyarılma düzeyini artırarak ve bireyleri, gözlemlenen modelleri taklit etmeye güdüleyerek biçimlendirirken bu maruziyetin uzun vadeli sonuçları ise daha derin bir boyuta taşınmakta ve bireylerin inançları, algıları, bilişsel senaryoları ve duygusal özellikleri üzerinde kalıcı değişimlere neden olabilmektedir (Anderson & Bushman, 2018). Hatta bu etkiler, zaman içinde kişilik özelliklerinde de belirgin değişiklikler meydana getirebilmekte ve böylece bireylerin davranış biçimini kalıcı olarak dönüştürebilmektedir (Prot ve ark. 2014).

Kitle iletişim araçlarında yer alan şiddetin etkilerine odaklanan araştırmaların büyük çoğunluğunun dizi ve filmlere odaklandığı görülmektedir (Huesmann & Miller 1994). Dizi ve filmlerin hedef kitlesi içinde, bilgi işleme ve yorumlama kapasiteleri en hızlı değişim gösteren grup ise açıkça çocuklardır (Reeves & Geenberg, 1977). Bu nedenle, çocukların medya içeriklerini algılama biçimlerinin incelenmesi ve anlaşılması büyük önem taşımaktadır.

Öğrenmeye son derece açık olan bu yaş grubunun medya temsillerini algılama biçimi, sunulan bu temsillerin gerçek yaşama uygulanabilirliğini doğrudan etkileyebilmektedir. Araştırmacılar, çocukların televizyon içeriklerinden edindikleri bilgileri gerçek hayatlarına nasıl yansıttıklarını incelerken, algının karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu öne sürmektedirler (Reeves & Geenberg, 1977). Bu bağlamda, karakterlere atfedilen şiddet düzeyi gibi bazı spesifik değişkenlerin de çocukların bu karakterleri algılama biçimleri üzerinde belirgin bir etki oluşturduğu tespit edilmiştir (McLeod, Atkin & Chaffee, 1972). Bu bulgular aynı zamanda, çocukların medya içeriklerini anlamlandırma süreçlerinde sosyal ve kültürel bağlamların önemini de ortaya koymaktadır.

Çocuklar, ilgi çekici ses ve görüntü efektlerine sahip farklı türde birçok televizyon programını izlese de en çok çizgi filmler gibi eğlenceli içeriklere yönelmektedir. Çocukların en fazla tükettiği medya içeriklerinden biri de süper kahraman filmleridir. Bu doğrultuda, milyarlarca dolarlık bir endüstrinin gelişmesine kapı aralayacak bir ürün ilk kez 1951 yılında Amerikan pazarına sunulmuştur: Süper kahraman filmleri. Bu filmlerde olağan dışı yeteneklere sahip süper kahraman karakterler, yaratıldıkları ilk andan itibaren gücü ve gücün iyi bir amaç uğruna kullanımını temsil etmiştir. Böylece, çeşitli öğrenme süreçleri aracılığıyla yeni davranış kalıpları edinmekte olan genç zihinlere, kimi zaman trafikte kural tanımaksızın araba kullanmayı özendirmek kadar ilk bakışta saldırganlıktan oldukça uzak gibi görünen eylemleri, kimi zamansa sahip oldukları olağan dışı güçlerini "çoğunluğun iyiliği uğruna" hiç düşünmeden kullandıkları saldırılar gerçekleştirme yoluyla, saldırgan bilişsel şemalarla doğrudan ilişkilendirilebilecek pek çok eylemi gözlemleme fırsatı sunmaktadır. Bu durum, süper kahraman filmlerinin yalnızca eğlence aracı olmanın ötesinde, bireylerin davranış ve düşünce kalıplarını dönüştürme gücüne de sahip olduğunu göstermektedir.

Tüm bunlardan hareketle bu araştırmanın temel amacı süper kahraman filmlerinde saldırganlığın ne sıklıkla sergilendiği, sergilenen saldırgan eylemlerin saldırganlık türlerine göre dağılımının nasıl olduğu ve bu dağılımın süper kahramanın cinsiyetine ve yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorularına yanıt aramaktır.

I. BÖLÜM

1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI ve SALDIRGANLIK

Bu bölümde öncelikle saldırganlığın tanımına, sınıflandırılmasına ve kitle iletişim araçlarında temsilinin etkilerine ilişkin temel kuramsal yaklaşımlara yer verilmekte, ardından süper kahraman filmlerinde saldırganlığın temsilinin etkileri üzerine gerçekleştirilmiş olan araştırmalar ve bulguları ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

1.1. İlgili Kavramlar ve Kuramsal Çerçeve

1.1.1. Saldırganlığın tanımlanması

Tüm canlıların temel güdülerinden biri olan saldırganlık, farklı boyutlarıyla, uzun yıllar boyunca çeşitli bilim dalları tarafından yürütülen araştırmalara konu olmuştur. Saldırganlık, en genel ifadeyle, bir başka bireyi yaralamaya ya da amaçlı olarak rahatsız etmeye yönelik olarak sergilenen herhangi bir davranıştır (Huesmann, 2016). Saldırgan davranış, bir başkasına zarar verme niyetiyle gerçekleştirilen ve hedefin de kaçınmaya güdülendiği bir sosyal davranış biçimi olarak ele alınabilir (Anderson & Bushman, 2002; Baron & Richardson 1994; Berkowitz, 1993) ve kişilerarası iletişim sürecinde ortaya çıkarak iki veya daha fazla kişi arasındaki etkileşimi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir (Baron & Richardson, 1994).

Saldırganlık, psikoloji sözlüğünde "*Öfke, düşmanlık, rekabet, engellenme, korku gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındakine zarar vermeyi, onu durdurmayı, ona engel olmayı ya da kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel veya sembolik her türlü davranış*" olarak karşılık bulmaktadır (Budak, 2005, s. 648-649). Öfke duygusundan kaynaklandığında saldırganlık, bireyde bu duyguyu yansıtıcı nitelikte jest ve mimiklerden sözcüklere veya karşısındaki birey ya da bireylere zarar verme amacıyla sergilenen fiziksel eylemlere uzanan geniş bir yelpazede incelenebilmektedir (Öztürk, Ilgar & Öztürk, 2015). Saldırgan davranışların duygusal düzeyinde yer alan öfkenin yanı sıra, bireyin saldırgan davranışına temel oluşturan duygusal güdüleyiciler, farklı derecelerde kin, nefret, düşmanlık gibi duygular da olabilmektedir (Balcıoğlu & Kılıç, 2008). Öte yandan, her ne kadar söz konusu duygusal belirleyicilerin saldırgan davranışın ortaya çıkmasında rol üstlenmesi mümkün olsa da saldırganlık için mutlak

bir koşul değildir; bireyler kimi zaman olumlu tutumlara sahip oldukları bireylere de saldırabilmektedir (Baron & Richardson, 1994).

Farklı psikolojik yaklaşımlar, saldırganlığı farklı temeller üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Psikolojik çalışmalarda sadece doğrudan gözlenebilir tepkilere odaklanılmasının gerekliliğini savunan Davranışçı Yaklaşım, davranışlar üzerinde bilinçdışının etkisini vurgulayan Psikanalitik Yaklaşım ve davranışların öğrenme süreçleri aracılığıyla kazanıldığını öne süren Öğrenme Yaklaşımları çerçevesinde saldırganlığa ilişkin, "gözlemlenebilirliğini (olgusallığı)" ve "hedefindeki birey ya da bireylerin söz konusu davranıştan zarar görüp görmemesini (davranışın sonucu)" temel alan çeşitli tanımlar yapılmıştır. Ancak, olumsuz duygular, güdüler ya da tutumların bireyin saldırganlık eğilimi üzerinde her zaman belirleyici olmayacağı gerçeğinden hareketle, saldırganlık çağdaş yaklaşımlar tarafından niyet değişkeni ile çerçevelenerek tanımlanmaktadır (Baron & Richardson, 1994). Dolayısıyla yalnızca davranışın gözlemlenebilirliğini ya da sonucunu temel alan tanımlamalar, "niyet" değişkenini göz ardı etmeleri nedeniyle, saldırganlığın tam bir tanımı olmaktan uzaktır. Yükleme Kuramı, en genel ifadeyle, bireylerin hem kendi davranışlarının hem de başkalarının davranışlarının altında yatan nedenlere ilişkin yüklemeler yaptıklarını belirtmektedir. Kurama göre, insanlar meraklı canlılardır ve merak duyguları onları kültürel, toplumsal veya kişilerarası boyutlarda etkilemektedir. Bir olguya neden olanın ne olduğunu anlamaya çalışmak oldukça temel bir insan etkinliğidir. Bireyin sergilediği her eyleme bireyin kendisi veya başkaları tarafından, altında yatan gerekçeleri anlamak amacıyla yükleme yapılabilmektedir. Bu nedenle bireyler, bireysel ve/veya toplumsal olayların nedeni olarak işaret edilen bilişsel ve iletişimsel süreçleri tanımlama ve açıklama eğilimindedir (Manusov & Spitzberg, 2021). Bireyler, tüm diğer davranışlar gibi, saldırgan davranışlara ilişkin de yükleme yapmaktadır. Bir eylemin altında, bir başkasını ya da bireyin kendisini incitme niyeti yatıyorsa söz konusu eylem "saldırganlık" olarak algılanabilmektedir (Baron & Richardson, 1994). Dolayısıyla saldırganlığa ilişkin tam bir tanım ancak niyet temeli üzerinden yapılabilmektedir (Taylor vd., 2015). Çağdaş kuramsal yaklaşımlar da bu nedenle, saldırganlığı büyük ölçüde niyet temeli üzerinden açıklamakta ve böylece saldırganlık kısaca "*Bir bireye fiziksel ya da psikolojik açıdan zarar vermek niyetiyle gerçekleştirilen davranış"* olarak tanımlanmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007, s. 514). Ek olarak, çağdaş yaklaşımların bakış açısıyla, bir eylemin "saldırgan" olarak nitelendirilebilmesi için eylemi sergileyen bireyin, bu davranışının hedefe zarar vereceği yönünde bir beklenti içinde

olması gerekmektedir (Anderson & Bushman, 2002). Ayrıca, eğer birey, bir başka bireyi incitme amacı taşıyorsa, hayata geçirdiği eylem, amacına ulaşmış olmasa da bu birey "saldırgan" olarak nitelendirilirken tam tersi bir durumda, (birey, bir başka bireye zarar verme amacı taşımıyorsa fakat eylemi bir başkasına zarar verdiyse) saldırgan olarak nitelendirilemez (Hatunoğlu, 1994). Dolayısıyla bir bireye kazara verilen zarar, saldırganlık olarak değerlendirilemez çünkü hem amaçlanmamıştır hem de hedef, söz konusu eylemden kaçınmak için güdülenmiş değildir (Anderson & Bushman, 2002).

Zaman zaman hatalı bir şekilde saldırganlık yerine kullanılan şiddet ise, hedefi "aşırı, yüksek dozda" zarar vermek olan saldırganlıktır (Anderson & Bushman, 2002). Evrensellik niteliği de saldırganlıkta olduğu gibi şiddete ilişkin de farklı bilim dalları tarafından farklı tanımlar yapılması sonucunu doğurmuştur. Şiddet kavramına ilişkin sosyal bilimlerde farklı ve heterojen birçok tanım yapılmış; şiddet genellikle bireysel bir davranış olarak ve çoğunlukla baskın olmak amacıyla gerçekleştirilen ciddi bir fiziksel saldırı olarak açıklanmıştır (Gül, 2010, s. 93). 6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun", şiddeti "Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfî engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranıştır." şeklinde tanımlanmaktadır. Amerikan Psikoloji Derneği (American Psychological Association [APA], 2020) ise şiddeti "aşırı bir saldırganlık biçimi" olarak tanımlayarak saldırı, cinayet veya tecavüz gibi olayları örnek göstermiştir.

Şiddet içeren eylemler, sözlü taciz, bağırma, tehdit ederek sindirme/korkutma, yıldırma, şantaj yapma gibi sözel davranışlardan yaralamak, öldürmek, tecavüz gibi fiziksel ve/veya cinsel saldırılara uzanan geniş bir yelpazede ele alınabilir (Gül, 2010). Dolayısıyla şiddet, fiziksel zarar verme, alıkoyma, psikolojik, cinsel ya da ekonomik olarak zorlama gibi bireyde fiziksel ya da psikolojik hasara neden olan tüm davranış biçimlerini içermektedir (Kurşun, 2017). Fiziksel, sözel, duygusal/psikolojik, cinsel, ekonomik ve daha birçok alana yönelik olarak, yukarıda söz edilen niyetlerle sergilenen çeşitli davranışlar, günlük yaşamda farklı şiddet biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddet çoğu zaman bireylerde fiziksel zarar görme ya da zarar verme durumlarını çağrıştırsa da tüm tanımlarında da değinildiği gibi, bireye ya da

topluma ait manevi, kültürel ya da sembolik değerlere zarar verme amacıyla gerçekleştirilen eylemler de şiddetin kapsamı içinde yer almaktadır (Ayan, 2010).

Öte yandan şiddetin, yalnızca bireylerin, başka bireylere yönelik eylemleri olarak tanımlanması eksik kalacaktır. Bireyler, zaman zaman kendilerine yönelik de "şiddet" sayılabilecek eylemlerde bulunarak kendilerine fiziksel ya da psikolojik açıdan zarar verebilmektedir. Bireylerin, kendilerine yönelik şiddetinin en yaygın şekli intihardır (Kurşun, 2017).

Şiddet ve saldırganlık olguları birlikte düşünüldüğünde, şiddetin, saldırganlığın bir alt kümesi olduğu ve çoğunlukla cinayet, tecavüz, gasp gibi aşırı ve uç noktalardaki saldırgan davranışları içerdiği söylenebilir (Demirtaş-Madran, 2007). Dolayısıyla, şiddet ve saldırganlık olgularının birbiriyle aynı zeminde yer alan, yakından ilişkili fakat farklı iki farklı kavram olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Tüm şiddet türleri saldırganlıktır ancak her saldırgan davranış şiddet değildir.

Saldırganlık, birçok farklı biçimde ortaya çıkabilen, çok katmanlı bir olgudur ve kavramı daha iyi anlamak açısından, saldırganlığın farklı türlerini ayrıntılı bir şekilde sınıflandırarak her bir türün ayırt edici niteliklerini incelemekte yarar vardır.

1.1.2. Saldırganlığın sınıflandırılması

Yukarıda da belirtildiği gibi saldırganlık birçok farklı şekilde karşımıza çıkan bir olgudur ve bu nedenle sınırlarını iyi çizmek ve türlerini belirleyip tanımlamak son derece önemlidir. Saldırganlık türlerine ilişkin sınıflandırma genel olarak, ilişkili davranışın altında yatan güdülenme, davranışın sergilenme biçimi, saldırganın bilişsel-psikolojik durumu ve davranışın içeriği temelinde yapılmaktadır. Birden çok kaynakta (örn., Bushman & Huesmann, 2013; Stanford vd., 2003) ortak olarak benimsenmiş saldırganlık türlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

1.1.2.1. Aktif/pasif saldırganlık

Saldırgan davranışın etkin olarak ve gözle görülür bir biçimde gerçekleştiği saldırganlık türü aktif saldırganlık (active aggression) olarak adlandırılmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007). Bir grup çalışması sırasında diğer üyelerin katkılarına karşı sürekli olarak alaycı ve küçümseyici yorumlar yapan bir öğrencinin ya da bir futbol maçında topu almak amacıyla kasıtlı olarak

rakibinin dizine tekme atan bir futbolcunun davranışlarını aktif saldırganlığa örnek olarak gösterebiliriz.

Pasif saldırganlık (passive aggression) ise, bireyin, bir başka birey ya da gruba zarar vermek amacıyla bilinçli olarak tercih ettiği "herhangi bir eylemde bulunmama" durumudur. Başka bir ifadeyle pasif saldırganlık, bir başkasına yardımı olabilecek herhangi bir eylemi kasten gerçekleştirmeme, karşıdaki bireye zarar verme niyetiyle söz konusu eylemi gerçekleştirmeyerek yardımını esirgeme durumudur (Demirtaş-Madran, 2007). Pasif saldırganlığın, bireyler içsel veya dışsal stres faktörlerine maruz kaldığında harekete geçen, nispeten istikrarlı bir davranışsal eğilim içerdiği ve ayrıca, olumsuz çocukluk deneyimlerinden kaynaklandığı varsayılan, işlevsel olmayan gözlem ve değerlendirme süreçlerine dayandığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla pasif saldırganlık, hem psikopatoloji hem de kişiler arası çatışmalar için hem bir risk faktörü olarak değerlendirilmekte hem de bir sonuç niteliği taşımaktadır (Schanz vd., 2021).

1.1.2.2. Düşmanca/araçsal saldırganlık

Düşmanca saldırganlık (hostile aggression) içeren eylemlerde temel amaç doğrudan karşıdaki bireye ya da gruba zarar vermektir. Bu saldırganlık türünde saldırgan davranış çoğunlukla üzerinde düşünülmeden, dürtüsel olarak ve kışkırtılma sonucu doğmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007). Düşmanca saldırganlık aynı zamanda "duygusal saldırganlık" olarak da isimlendirilmektedir.

Araçsal saldırganlık (instrumental aggression) ise, saldırganlığın belirli bir sonuca ulaşmak amacıyla kullanımını içermektedir. Bireysel ihtiyaçları karşılamak ve benzeri bir amaca ulaşmanın temel alındığı, öfke ve/veya düşmanlık duygularını barındırmayan saldırganlık türüdür (Keleş, 2023). Başka bir ifadeyle bu saldırganlık türünü, belli bir hedefe ulaşmak amacıyla birey tarafından saldırgan davranışın araç olarak kullanıldığı bir eylem olarak tanımlamak mümkündür (Demirtaş-Madran, 2007). Bir başkasına zarar vermekten ziyade, önceden belirlenmiş bazı amaçlara erişmek için gerçekleştirilmekte ve düşmanca saldırganlığın aksine tepkisel değil denetimsel olma niteliği taşımaktadır (Anderson & Bushman, 2002).

LeVine ve Campbell (1972) araçsal saldırganlığın "gerçekçi grup çatışması" ismini verdikleri bir olgudan kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Buna göre, zaman zaman iki grup

kıt kaynaklar uğruna mücadele etmek zorunda kalır. Bu durumda gruplar, söz konusu kaynaklara erişebilmek için birbirlerine saldırabilir, fakat aslında birbirlerine kızmış değillerdir.

1.1.2.3. Fiziksel/sözel saldırganlık

Bireyin, bir başkasına fiziksel açıdan zarar verme niyetiyle gerçekleştirdiği eylemleri içeren fiziksel saldırganlık (physical aggression), aynı zamanda saldırganlığın en bilinen türüdür (Demirtaş-Madran, 2007). Fiziksel saldırganlıkta "fiziksel eylem" bulunmaktadır. Vurmak, itmek, çekiştirmek, sıkmak/sıkıştırmak, ısırmak gibi fiziksel temas içeren saldırgan davranışlar fiziksel saldırganlığa örnek olarak verilebilir. Ayrıca bireyi sağlığı için gerekli kaynaklardan ve/veya yardımdan yoksun bırakmak, sigara, uyuşturucu veya alkol içmeye zorlamak gibi sadece fiziksel açıdan zarar vermek değil, fiziksel zarara yol açabilecek davranışlarda bulunmak da fiziksel saldırganlığın kapsamında yer almaktadır ve çoğu zaman düşmanca ya da araçsal saldırganlık formunda kendini göstermektedir (Hamlett, 2007). Okul öncesi çağdaki çocuklar için üç ana saldırganlık türü tanımlanmış; araştırmalarda bu yaş gruplarındaki bireylerin en çok sergilediği saldırganlık türlerinin "fiziksel saldırganlık" ve "sözel saldırganlık" olduğu belirlenmiştir (Hamlett, 2007). Konuya ilişkin araştırmalarda, bireylerin bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde fiziksel saldırganlığa daha sık başvurdukları, konuşmayı öğrenme süreciyle beraber ise bu eğilimin sözel saldırganlığa doğru kaydığı görülmüştür (Tremblay, 2000).

Bir başka birey ya da grubu incitmek, aşağılamak, benlik saygısını düşürmek niyetiyle küfretmek, hakaret etmek, aşağılayıcı lakaplar takmak gibi davranışlar yoluyla sözel olarak sergilediği saldırganlık ise sözel saldırganlık (verbal aggression) olarak adlandırılmaktadır. Sözel saldırganlık türü, özellikle okul öncesi çocuklarda "lakap takma" ya da "alay etme" şeklinde görülmekte ve bireyin ilişkilerine zarar vermeyi hedeflemektedir (Hamlett, 2007).

Bu saldırganlık türünde saldırgan, hedefe sözlü iletişim kanalıyla, psikolojik açıdan zarar vermeyi amaçlar (Berkowitz, 1990). Ancak, sözel saldırganlık her ne kadar doğrudan fiziksel bir eylem içermese de, çoğu zaman fiziksel saldırganlığın öncüsü olarak değerlendirilmektedir (Infante, Chadler & Rudd, 1989). Öte yandan, fiziksel saldırganlıktan daha uzun vadeli ve daha ağır boyutta psikolojik hasara neden olabildiği görülmektedir (Infante & Wigley, 1986).

Greenberg ve arkadaşları (1980; Akt., Glascock, 2013), 1975-1978 yılları arasında televizyonların en fazla izlendiği zaman diliminde (prime time) yayınlanan programlarda

düşmanlık, reddedilme veya tehdit olarak tanımlanan sözel saldırganlık örneklerini incelemiş ve saatte 19 ila 25 arasında değişen sözel saldırganlık örneği bulmuşlardır ki bu da fiziksel saldırganlığın yaklaşık iki katı anlamına gelmektedir. Medya içeriklerinde sözel saldırganlık türü örneklerine ilişkin yürütülen başka çalışmalar da saldırganlığın bu türünün çocuk programlarından (Coyne & Archer, 2004) komedilere (Scharrer, 2001) ve hatta spor programlarına (Tamborini, Chory, Lachlan, Westerman & Skalski, 2008) uzanan geniş bir yelpazede pek çok farklı türde televizyon programında kendine yer bulduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Kişilerarası çatışmalar sırasında yaygın olarak gözlemlenen fiziksel ve sözel saldırganlık davranışları "doğrudan saldırganlık" türü içinde yer almaktadır (Öcel, 2011). Bunun yanında, doğrudan saldırganlık sözlü ya da fiziksel saldırının yanı sıra "zarar verme tehdidi" gibi eylemleri de içermektedir. Aşağıda detaylı bir şekilde aktarılacağı gibi, dolaylı saldırganlık ise sıklıkla bireyin sosyal kabul edilebilirliğine saldırma şeklinde gözlenmekte ve dedikodu yapma, dışlama gibi davranışları içermektedir (Campbell, 1999).

1.1.2.4. Dolaylı saldırganlık

Dolaylı saldırganlık (indirect aggression), doğrudan saldırganlığın aksine yalnızca insanlar arasında gözlenebilen, kurbanları için bazı fiziksel saldırganlık türleri kadar zarar verici olabilen ve literatürde "dolaylı" (Lagerspetz, Björkqvist, & Peltonen, 1988), "ilişkisel" (Crick & Gropter, 1995) ve "sosyal" (Cairns, Cairns, Neckerman, Ferguson, & Gariépy, 1989) saldırganlık olmak üzere üç farklı şekilde adlandırılan bir saldırganlık türüdür. Bu saldırganlık türü, başkalarını kullanarak, asılsız söylentiler yayarak, dedikodu yaparak, gruptan dışlayarak/dışlatarak veya görmezden gelerek zarar vermeyi amaçlar. Dolaylı saldırganlığı, doğrudan saldırganlığın aksine, bir başkasına zarar verme güdüsü olmadan gerçekleştirilen benzer eylemlerden ayırmak güçtür (Archer & Coyne, 2005).

Dolaylı saldırganlıkta saldırgan, bir başka bireye psikolojik açıdan zarar verme amacıyla bireyin ilişkilerini hedef almaktadır (Crick & Gropter, 1995). Bireylerin sosyal ilişkilerinin dinamiği, ilişkisel saldırganlığa başvurma eğilimi üzerinde kısıtlayıcı ya da güdüleyici etkiye sahiptir (Kurtyılmaz, Can & Ceyhan, 2017).

Dolaylı saldırganlıkla ilgili araştırmalar, bu saldırganlık türünün kullanımı, saldırganlığın mağdurlar üzerindeki etkileri ve saldırgan davranışın gelişimsel eğilimleri gibi çeşitli konulara odaklanmıştır (Hamlett, 2007).

Gropter ve Crick bir çalışmalarında (1996), dolaylı saldırganlığın, gündelik ilişkilere kıyasla yakın ilişkilerde daha sık meydana geldiğini bulmuşlardır. Daha sonra Sebanc (2003) da çocukların arkadaşlık ilişkileri içinde dolaylı saldırganlığa sıklıkla başvurdukları sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca Sebanc, ilişkisel saldırganlığın, söz konusu arkadaşlık ilişkisinin taraflarından birinin ilişkinin yakınlığının bozulduğunu hissettiğinde ortaya çıkma olasılığının daha yüksek olduğu bulgusuna erişmiştir. Bu bulgu, Grotpter ve Crick'in (1996) dolaylı saldırganlığın yakın ilişkilerde, gündelik ilişkilere kıyasla daha sık meydana geldiği yönündeki bulgularını da destekler niteliktedir. Bu bulgular, bu saldırganlık türünün yakın ilişkilerde daha sık sergileniyor oluşunu yakın ilişkilere yapılan duygusal yatırımların daha yüksek olmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmaktadır (Hamlett, 2007).

Dolaylı saldırganlıkla ilgili ikinci bir araştırma alanı da dolaylı saldırganlığın mağdurları üzerindeki etkisini incelemek olmuş; Crick ve Grotpter (1995) dolaylı saldırganlık mağduru çocukların, özellikle sosyal ve bilişsel beceriler olmak üzere uzun vadeli psikolojik etkiler açısından risk altında olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, okul öncesi dönemlerinde dolaylı saldırganlığa başvuran çocukların yetişkinlik döneminde de bu tutumlarını sürdürmeye eğilimli oldukları görülmektedir (Crick vd., 2006).

Gelişimsel eğilimler ile dolaylı saldırganlık arasındaki ilişkiye bakıldığında ise daha yüksek düzeyde bilişsel ve sosyal işlevsellik gösteren çocukların dolaylı saldırganlığı daha sık kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir (Hamlett, 2007). Gelişimsel eğilimler ile dolaylı saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi ele alan bir araştırmada, okul öncesi çağdaki çocuklarda dolaylı saldırganlık ile dil gelişimi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (Bonica vd., 2003). Bu çalışmanın sonucundan hareketle, dil kullanımının akran ilişkilerindeki son derece önemli rolü göz önünde bulundurulduğunda, ileri dil becerisine sahip çocukların, saldırgan davranışlarla da ilişkili olabilen ileri sosyal becerilere sahip olabileceği yorumu yapılabilir (Hamlett, 2007).

Araştırma bulguları, dolaylı saldırganlığın televizyon yapımlarında da yaygın olarak temsil edildiğini göstermektedir (Linder & Lyle, 2011). Dolaylı saldırganlık, araştırmacılar tarafından ilişkisel veya sosyal saldırganlık olarak sınıflandırılmış olan davranışlar da dahil

olmak üzere çeşitli fiziksel olmayan saldırgan davranışları içermektedir (Card, Stucky, Sawalani & Little, 2008).

Sözel ve fiziksel saldırganlığın aksine, saldırgan davranışın hedefinin ortamda fiziksel varlığını gerektirmediği, sonuçları hemen, anlık olarak ortaya çıkmadığı ve bu nedenle de gözlemlenmesi zor olduğu için dolaylı saldırganlığın, hedef tarafından fark edilmesi de daha zor olmakta ve algılanması daha uzun zaman alabilmektedir (Coyne & Archer, 2004).

1.1.2.5. İzin verilmiş saldırganlık

Bireylerin, kışkırtılma sonucunda, kendilerini savunma amacıyla sergiledikleri saldırgan davranışlar izin verilmiş (reactive aggression) saldırganlık sınıfına girmektedir. İzin verilmiş saldırganlık, toplum tarafından tam anlamıyla onaylanıp kabul görmese de "meşru" olarak değerlendirilen bir saldırgan davranış biçimidir (Keleş, 2023). Hayatı tehdit altında olan bir bireyin kendi canını kurtarmak için sergilediği saldırgan davranış izin verilmiş saldırgan davranışa örnek olarak verilebilir. Bu saldırganlık türü, tehdit edici ve/veya kasıtlı olarak algılanan davranışlara karşı verilen bir tepki niteliği taşımakta, algılanan tehdidin kaynağına yönelik dürtüsel olarak ve anında gerçekleştirilmektedir (Ak, Cenkseven-Önder & Yılmaz, 2023). Bu tür davranışlar toplum tarafından ne onaylanmakta ne de yasaklanmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007).

İzin verilmiş saldırganlığın duygusal-davranışsal problemlerle ilişkisine yönelik yürütülmüş olan çalışmalardan birinde Crick ve Dodge (1996), izin verilmiş saldırganlık ve düşmanca saldırganlık ile sosyal bilgi işleme mekanizmalarının ilişkisini incelemiş, izin verilmiş saldırganlık sergileyen çocukların sosyal ipuçlarını yorumlamada çarpıtmalar yaşadıklarını ve net olmayan ipuçlarını düşmanca yorumladıkları bulgusuna ulaşmışlardır.

1.1.2.6. Özgeci saldırganlık

Saldırganlığı "niyet" temeli üzerinden açıklayan çağdaş yaklaşımlar tarafından saldırgan davranış olarak kabul edilmeyen özgeci saldırganlık (altruistic aggression), bir başkasına yardım edebilmek amacıyla sergilenen saldırgan davranışları içermektedir (Demirtaş-Madran, 2007). Eylemin altında bir başkasına zarar vermenin değil aksine yarar sağlama amacının yattığı davranış türüdür ve bu yönüyle toplumda kabul gören bir eylem çeşididir. İyileşmesi mümkün

olmayan bir hayvanın uyutulması, bacağı kırık atın vurulması gibi davranışlar özgeci saldırganlık için örnek oluşturmaktadır.

Ek olarak, Buss ve Perry (1961) fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık türlerinin, saldırgan güdünün "davranışsal" bileşenini temsil ettiklerini ve saldırganın, hedefine zarar vermeyi amaçladığını belirtmektedirler.

1.1.3. Saldırganlığa ilişkin kuramsal yaklaşımlar

Saldırganlık, birçok farklı nedenle uzun zamandır psikolojiden felsefeye uzanan geniş bir yelpazede farklı alanların ilgisini çeken olgulardan biri olmuştur. Gündelik hayatın önemli bir parçası olan saldırganlık eğiliminin nedenlerini, gerçekleştirilme biçimlerini ve işlevlerini daha iyi açıklamak üzere çeşitli kuramlar geliştirilmiş, kavram, farklı kuramlarca farklı şekillerde ele alınmıştır.

Bu çalışmada, bu kuramların literatürde en yaygın kabul görenleri, İçgüdü Kuramları, Biyolojik Kuram, Davranışçı Yaklaşımlar, Öğrenme Kuramları, Bilişsel Kuramlar ve Genel Saldırganlık Modeli sırasıyla aşağıda ele alınmaktadır.

1.1.3.1. İçgüdü kuramları

İçgüdü Kuramları (Instinct Theories), bireylerin gereksinim ve güdüleri üzerine odaklanmakta ve eylemlerini de bu gereksinim ve güdüler üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu kuramlar, bireylerin davranışlarına ilişkin açıklamalarında da güçlü ve doğuştan var olan bazı temel dürtülerin (özellikle cinsellik ve saldırganlık ile ilgili olanları) altını çizmektedirler (Taylor vd., 2015).

İçgüdüsel yaklaşıma göre saldırganlık, insanın doğuştan getirdiği kendini koruma ve varlığını sürdürme amacına hizmet eden bir güdüdür ve bu yönüyle evrenseldir (Karslı, 2016). İçgüdü kuramları, saldırganlığı insan doğasında var olan içgüdülerin bir sonucu olarak değerlendirmekte; insanların bu güdüyle doğduklarını öne sürmektedir (Baron & Byrne, 1991). İnsanların saldırganlık eğilimiyle dünyaya geldiklerini savunan bu görüşlerin temeli ise önemli ölçüde hayvanlar üzerine yapılan çalışmalara dayandırılmaktadır (Hasta & Güler, 2013). Lorenz ve Tinbergen gibi etologların söz konusu alanda yürüttüğü çalışmalar, pek çok canlının belirli uyarıcılara karşı içgüdüsel tepkiler gösterdiği sonucunu ortaya koymuştur. İçgüdü Kuramları,

insanların tıpkı susuzluk ve açlık gibi saldırganlığa yönelik de bir gereksinim duymakta olduklarını savunmaktadır (Freedman, Sears & Carlsmith, 2003).

İçgüdü Kuramları, zaman içinde pek çok eleştirinin hedefine oturmuş, saldırganlığın dış koşullardan bağımsız olarak ortaya çıktığı ve zaman içinde değişmemesi nedeniyle hem toplum ve kültürlere, hem de bireylere göre değişen saldırganlığı açıklamada yetersiz kalmıştır (Ferligül-Çakılcı, 2013).

Psikanalitik Yaklaşım

Psikanalitik Kuram'ın (Psychoanalytic Approach) temsilcisi olan Freud, insan davranışlarının yaşam içgüdüsü (eros) ve ölüm içgüdüsü (thanatos) olmak üzere iki temel içgüdü tarafından biçimlendirildiğini öne sürmektedir. Ayrıca Freud, eros'un türevi olarak cinselliği, thanatosun türevi olarak ise saldırganlığı işaret etmektedir. Yaşam içgüdüsünün kaynağına ise libido adı verilmektedir (Freud, 2019).

Saldırganlığın temellerini genel anlamda bireysel faktörlere ve spesifik olarak da içgüdülere dayandıranların başında Freud ve onun geliştirmiş olduğu Psikanalitik Kuram gelmektedir. Freud'un saldırganlığa ilişkin açıklama getirme çabaları kendi içinde farklı evrelerden geçmiştir.

Başlangıçta erosun kaynağı olan libidoya ve psikoseksüel gelişim evrelerine odaklanan Freud, bu dönemde tüm davranışları olduğu gibi saldırganlığı da bu çerçevede ele almış ve libido ile ilişkilendirmiştir. Bu aşamada Freud, cinsel içgüdülerde sadistik bileşenler de olduğunu iddia etmiş, özellikle anal dönemde bakım veren tarafından sert bir denetime maruz bırakılan çocukların bu duruma tepki olarak sergilediği davranışlarla saldırgan davranışların ilk örneklerinin ortaya çıktığını öne sürmüştür (Türk, 2020). Ancak psikoseksüel gelişim evrelerinin hepsinde sadistik eğilimlerin gözlenmesi sebebiyle bu görüşünü ilerleyen süreçte sağlam bir teorik temele oturtamamıştır. Bu nedenle, Freud ikinci aşamada, saldırganlık eğilimini libidodan alarak egoya atfetmiştir. Ancak yine kendisinin, geçmişte egoya da saldırganlık ile çelişen "kendini sevme" dürtüsünü atfetmesi, ayrıca ego içgüdülerinin, kendini koruma eğiliminde olmaları nedeniyle bireysel doyumu engelleyen ve/veya tehdit eden durumlarda tepki göstermeleri ve yalnız bu açıdan saldırganlık ile ilişkilendirilebilmeleri; oysa saldırganlığın, engellenmenin gerçekleşmediği durumlarda da ortaya çıkabilmesinin söz konusu olması Freud'u, saldırganlık için yeni bir içgüdüyü (thanatos) öne sürmeye ve bu içgüdüyü

libidonun karşısına yerleştirerek yeni bir ikili teori geliştirmeye itmiştir (Efilti, 2016). Buna göre, yaşam içgüdüsünün yarattığı gerginlikten kurtulmak isteyen canlılar, bu gerginliği ölümle sonlandırmak istemektedir (Berkowitz, 1993).

Freud böylece, saldırganlığı thanatos ile ilişkilendirmiş ve saldırganlığın yararlı, hatta gerekli bir işlevi olduğunu öne sürmüştür (Karslı, 2016). Bir diğer ifadeyle, tüm insanlarda yaşam enerjisi gibi ölüm içgüdüsü de bulunduğunu belirten Freud, tüm insanların saldırganlık içgüdüsüne sahip olduğunu savunmuş ve bu saldırganlığın boşaltılmaması halinde, tıpkı libidonun beslediği cinsel enerji gibi zamanla biriktiğini varsaymıştır (Taylor vd., 2015). Bu nedenle, saldırganlığın zaman zaman çeşitli yollarla dışa vurularak boşaltılması gerektiğini, aksi halde bireyin kendisine yöneltilerek ona zarar vereceğini savunmuştur (Demirtaş-Madran, 2007). Freud'a göre, dışarı vurulduğunda düşmanlık ve saldırganlık biçimini alan ve saldırgan eğilimlerin temellerinin dayandığı thanatos, organizmanın kendisine yöneltildiğinde ise intihara yol açmaktadır (Bilgin, 1988). Oysaki birey söz konusu içsel gerilimi saldırganlık şeklinde dışa vurabildiğinde deşarj olacak ve rahatlayacaktır (Karslı, 2016). Dolayısıyla Psikanalitik Yaklaşım saldırganlığa dışa vurulması gereken bir enerji olarak ele alarak saldırgan duygu ya da düşüncelerin deneyimlenmesi ve ifade edilmesinin sonraki süreçte bireyin sahip olabileceği saldırgan düşünce ve duyguları azaltacağını varsaymaktadır (Anderson, Carnagey & Eubanks, 2003). Bu rahatlamaya neden olan dışa vurum Psikanalitik Yaklaşımda "boşalma' (katarsis) kavramıyla anlam bulmaktadır (Mallick & McCandless, 1966).

Freud ile gündeme gelen fakat kökleri Aristo'ya kadar dayanan bu yaklaşımda, söz konusu duygusal boşalım için, üç tür dışa vurum yönteminden söz edilmektedir: Saldırganlık, saldırgan davranışın doğrudan sergilenmesi yoluyla, saldırgan davranışın, toplumun onay vereceği bir forma sokularak gerçekleştirilmesi yoluyla (örneğin dövüş sporlarıyla) ya da saldırgan davranışlar sergileyen bir modelin gözlemlenmesi yoluyla (saldırgan davranışlara yer verilen bir televizyon programı izleyerek) boşaltılmalıdır (Demirtaş-Madran, 2007). Dolayısıyla, Psikanalitik yaklaşıma göre kitle iletişim araçları, bahsedilen boşalma için temel bir araç görevi görmektedir (Gentile, 2013).

Boşalma Yaklaşımının, saldırganlığın dışa vurumunun, saldırganlığa yönelik dürtüleri olmayan, görece daha sakin ve barışçıl yapıdaki bireylerde saldırganlık eğiliminin artışına yol açması, hissedilen öfkenin asıl kaynağının başka bir kişi ya da olgu olduğu fark edildiğinde

boşalmanın gerçekleşmemesi ve saldırgan davranışların tekrarlandığı oranda artıyor olması olmak üzere üç temel sınırlılığı vardır (Freedman, Sears & Carlsmith, 2003).

Freud'un saldırganlık kuramı çağdaş psikanalizciler ve psikologlar tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmekte, özellikle saldırganlığın "kendiliğindenliği", yani saldırganlığın içsel olarak biriken bir enerji olduğu görüşü reddedilmektedir (Bjørkly, 2006). Freud'un ardından bu alanda yürütülen çalışma sonuçları büyük oranda, medyada saldırgan içeriklere maruz kalmanın da Freud tarafından bahsedilen boşalım etkisini yaratmadığını, aksine saldırgan davranışlara olan eğilimi artırdığını ortaya koymuştur (Demirtaş-Madran, 2007).

Etiyolojik Kuram

Saldırganlığın, doğuştan getirilen dürtüsel bir eğilim olduğunu savunan bir diğer kuramsal yaklaşım da Etiyolojik Kuramdır (Etiological Theory). Hayvan davranışlarını inceleyen Konard Lorenz (1966; Akt., Ferligül-Çakılcı, 2013) tarafından geliştirilmiş olan bu kuram saldırganlığın, insanların atalarından miras kalmış kalıtımsal savaşma içgüdüsünden kaynaklanan bir eylem biçimi olduğunu öne sürmekte ve insan ve hayvan davranışlarını karşılaştırmalı olarak inceleyerek saldırganlığın içgüdüsel yapısı hakkında bilgiler vermektedir (Karslı, 2016). Lorenz'in (1966; Akt., Baron & Byrne, 1991) söz ettiği savaşma içgüdüsünün evrimsel süreçte, başta hayatta kalma olmak üzere, çeşitli yararlar sağlaması nedeniyle bireylerdeki saldırganlık eğilimi de zamanla bir davranış kalıbı olarak yerleşmiş ve gelişmiştir. Saldırganlığı "hayatta kalma" güdüsüyle ilişkili olan savaşma içgüdüsü ile açıklayan bu yaklaşıma göre saldırgan davranışların temel amacı türün devamlılığıdır (Lorenz, 2002).

Freud'un Psikanalitik Kuramında savunduğu Boşalma Yaklaşımına benzer biçimde, Lorenz'e göre de saldırganlık, yönelebileceği bir hedef bulamazsa ya da koşullar nedeniyle belirsizleşirse yavrularını yemeye başlayan hayvanlar gibi insanlar da patolojik davranışlarda bulunmaya başlamakta ve çatışma kaçınılmaz olmaktadır (Efilti, 2016).

Etiyolojik Kuram da tıpkı Psikanalitik Kuramda olduğu gibi saldırganlığın doğuştan getirildiğini ve saldırgan içgüdünün boşaltılmasının gerekliliğini savunsa da Freud ve Lorenz kuramlarında saldırganlığı farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Lorenz'in kuramında

saldırganlık içgüdüsü yaşama hizmet eden, yıkıcı değil yapıcı bir güç olarak ele alınırken, Freud'un kuramında saldırganlık içgüdüsü yaşama değil, ölüme hizmet etmektedir (Koç, 2011).

1.1.3.2. Biyolojik kuram

İçgüdüsel Yaklaşımların saldırgan davranışlara yönelik eğilimlere yeterince ışık tutamadığını vurgulayan Biyolojik Kurama (Biological Theory) göre, bireylerin biyolojik ve psikolojik yapısı, saldırganlık ve şiddet eğilimi üzerinde belirleyicidir (Stoff & Cairns, 2014).

Kuram, bireylerin bütün eylemlerinin temelinde beyin ve merkezi sinir sistemi olduğunu varsaymaktadır. Beynin saldırganlıkla ilişkili alanları, beynin yan taraflarında bulunan ve konuşma, hafıza ve işitmenin de dâhil olduğu birçok görevi yerine getiren temporal lob, duygu ve hafızayla ilişkili limbik sistem ve duygusal hafıza ile tepkilerin oluşmasında birincil role sahip amigdaladan oluşmakta (Abay & Tuğlu, 2000); beynin bu alanlarındaki hasar ve bozulmalar, saldırgan davranışı tetikleyen biyolojik faktörleri oluşturmaktadır (Öztürk, Ilgar & Öztürk, 2015). Ayrıca, bu yaklaşıma göre nörobiyolojik belirleyicilerin çoğu saldırgan eylemler üzerinde etkilidir. Kolinerjik ve katekolaminerjik sistemler saldırganlığı artırırken serotonerjik sistemler inhibe etmektedir (Abay & Tuğlu, 2000).

Kurama göre, kalıtımsal yapı başka pek çok bireysel özelliğe etki ettiği gibi saldırganlık eğilimi üzerinde de etkilidir. Bireylerin kuşaktan kuşağa genler aracılığıyla aktarılan kalıtımsal özellikleri, bazı bireyleri, bazı özelliklere diğerlerinden daha yatkın kılmaktadır (Ferligül-Çakılcı, 2013). Bu bağlamda, bazı bireylerin saldırganlık eğilimlerinin diğerlerine kıyasla daha yüksek olması da kalıtımla ilişkilendirilmektedir (Myers, 2002). Araştırmalar, saldırganlık gibi anti sosyal davranışların genetik aktarımının, hırsızlık gibi diğer anti sosyal davranışlara kıyasla daha fazla olduğunu göstermekte; saldırgan davranışlar üzerine yapılan çalışmalarda, saldırgan tutumun bireyden bireye değişkenlik göstermesinde genetiğin ve paylaşılmamış çevrenin etkisi vurgulanmaktadır. Ayrıca amaçlı olarak saldırgan davranışlar sergileyen bireylerde, saldırganlığı amaçlı olarak sergilemeyenlere oranla genetik etkinin daha belirgin olduğu ortaya konmuştur (Cura & Çankaya, 2017).

Sosyal kuralların ve başka bireylerin haklarının ihlal edilmesi ile tanımlanan anti sosyal davranışların ve saldırgan eğilimlerin genetik temelinin araştırılması amacıyla ikizler üzerinde de çalışmalar yürütülmüştür (Ör.: Rhee & Waldman, 2002). Bu çalışmaların sonuçları,

monozigotik ikizlerde (tek yumurta) dizigotik ikizlere (çift yumurta) kıyasla bu tür davranışların daha fazla olduğunu ve monozigotik ikizlerin dizigotik ikizlere kıyasla saldırganlık açısından birbirlerine daha çok benzediklerini ortaya koymuştur (Cura & Çankaya, 2017; Ferligül-Çakılcı, 2013). Ancak bu çalışmalarda ebeveynlerin ikizlere olan farklı tutumları ile çevrenin etkileri kontrol edilemediği için kalıtımın söz konusu davranış üzerindeki etkisine ilişkin net bir sonuca ulaşmak bilimsel açıdan çok da mümkün görünmemektedir (Berkowitz, 1993; Franzoi, 2003).

Saldırganlık ve cinsiyet arasındaki ilişki de bu yaklaşım ışığında çeşitli araştırmalara konu edilmiştir. Bilim insanları, yenidoğanlar üzerinde yaptıkları araştırmalar sonucunda yaklaşık olarak her 500 erkek bebekten birinde fazladan bir Y kromozomu olduğunu ortaya koymuş, biyolojik yaklaşımı savunan kuramcılar, erkeklerdeki bu XYY şeklinde organize olmuş kromozom dizilişinin, genetik olarak saldırganlığı artırıcı nitelikte olduğuna vurgu yapmışlardır (Çelik & Kocabıyık, 2014). Erkeklerin kadınlara kıyasla daha saldırgan oldukları yönündeki genel kabule evrimsel bir bakış açısıyla bakıldığında ise, tarih öncesi dönemde temelde eş bulmak için rekabet eden, kavgaya ve hatta cinayete meyilli erkeklerin, bu savaşı kazanıp eş bularak soylarını sürdürme olasılıklarının daha yüksek olması nedeniyle yüksek fiziksel saldırganlığın genetik olarak kuşaktan kuşağa geçecek bir nitelik olarak varlığını sürdürdüğü öne sürülmektedir. Ayrıca, bu açıdan bakıldığında, geleneksel cinsiyet rollerinin aslında evrimsel bir temeli olduğu ve bu nedenle, biyolojik kökeni olan bir durumu değiştirme çabasının boşuna bir uğraş olacağı da vurgulanmaktadır (Demirtaş-Madran, 2020).

Diğer yandan, kandaki birtakım kimyasalların da saldırgan davranışlar üzerinde önemli bir belirleyici role sahip olduğu da biyolojik kuramın altını çizdiği diğer bir konudur. Beyindeki sinir hücreleri ile vücudun diğer bölgelerindeki sinirlere mesaj taşıyan, vücut tarafından doğal olarak üretilen ve "mutluluk hormonu" olarak da bilinen bir kimyasal olan serotonin, saldırganlık üzerinde ketleyici bir etki göstermektedir (Abay & Tuğlu, 2000). Bir diğer ifadeyle serotonin, saldırgan dürtüleri azaltmakta etkili bir kimyasaldır.

Bu konuda yapılmış pek çok çalışma, erkeklerde kadınlara kıyasla daha yüksek düzeyde bulunan testosteron hormonunun düzeyi ile bireylerin saldırganlık eğilimi arasında da olumlu yönde doğrusal bir ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuştur (örn., Aronson, Wilson & Akert, 2005; Carlson, 1998). Bu bulgu aynı zamanda erkeklerin kadınlara kıyasla daha saldırgan oldukları varsayımını da destekleyici niteliktedir.

1.1.3.3. Davranışçı yaklaşımlar

Davranışçı Yaklaşımlar (Behavioral Approaches), saldırganlığın kökenlerini içgüdülerde ve fizyolojik yapıda arayan kuramların aksine, çevresel/sosyal etmenlerin altını çizmekte ve saldırgan eylemlerin bir tek olası kaynağı olamayacağını ileri sürmektedir (Vatandaş, 2021). Buna göre, bireysel etmenler kadar, çevreden gelen uyarıcılar ve bireylerin deneyimlediği sosyal olaylar da verilecek tepkiler üzerinde belirleyici olmaktadır.

İzleyen alt bölümde, Engellenme-Saldırganlık Denencesi temelinde geliştirilmiş ve Davranışçı Yaklaşımlar arasında anılan *Engellenme-Saldırganlık Kuramı* ve *Yeniden İlişkilendirme Kuramı* ele alınacaktır.

Engellenme-Saldırganlık Kuramı

Rahatsız edilme, kışkırtılma ve engellenme durumları saldırgan davranışlar için tetikleyici olabilmektedir. Saldırgan davranışların ortaya çıkışında en güçlü güdüleyicilerden biri olan bir tür "engellenme" durumu olarak görülmektedir. Psikanalitik Kuramın saldırganlığı açıklarken önemle altını çizdiği "ölüm içgüdüsü" (thanatos) psikanalistlerin konuya yaklaşımları açısından üç farklı bakış açısını benimseyerek yol ayrımına gitmesine yol açmaktadır. Kuramı bütünüyle benimseyen birinci gruba ve ölüm içgüdüsünü metafizik yönü sebebiyle reddetmiş olan ikinci gruba ek olarak, Freud'un saldırganlığı "içgüdüsel" değil de "tepkisel" olarak açıklayan yaklaşımına katılan üçüncü bir grupta, saldırganlığın tepkiselliğini destekleyenler yer almaktadır ve görüşleri yıllar sonra Yale Grubu tarafından Engellenme-Saldırganlık (Frustration-Aggression Hypothesis) denencesi olarak yaygın kabul görmüştür (Efilti, 2016).

Engellenme-Saldırganlık Kuramı, saldırganlığı bir tür dürtü olarak ele almaktadır. Kuram, hoş olmayan deneyimlerin, saldırganlığın temeli olduğunu, bu tür olayların bireylerde bir tür rahatsızlık ve korku uyandırdığını ya da bireylerde kendini bu uyaranlara karşı savunma ihtiyacı yarattığını öne sürmektedir (Fite & Colder, 2007). Berkowitz (1978), saldırganlığın türleri arasında yer alan ve saldırgan davranışın toplum tarafından ne onaylanan ne de yasaklanan bir biçimi olan (Demirtaş-Madran, 2007) izin verilmiş saldırganlığın, saldırgan davranışların, engellenme halinin yarattığı söz konusu duygulara karşı gösterilen öfkeli bir tepki olduğunu öne süren engellenme-saldırganlık modeli tarafından açıklanabileceğini vurgulamıştır. Bu modele göre canlıların bir gereksinimi karşılanmadığında ortaya çıkan dürtüleri sürekli olarak artma

eğilimi göstermez ve her zaman bireyde hazır bulunup birikmez. Yale Grubu, ölüm içgüdüsünü de saldırganlığa yönelik doğuştan gelen bir içgüdüyü de reddetmiş, belirli koşullar altında engellenme durumunun saldırgan davranışın nedeni olabileceğini savunmuşlardır (Bushman, Baumeister & Phillips, 2001). Saldırganlık bu durumda, bireyin genellikle engellendiği ya da engellenmiş hissettiği koşullar altında sergilediği, fiziksel ya da sözel olarak başka birey ya da bireylere zarar verdiği davranışlar olarak da değerlendirilebilir (Öztürk, Ilgar & Öztürk, 2015). Engellenme durumlarında saldırganlık, gerçekleşmesi arzulanarak başlanan ancak çeşitli nedenlerle gerçekleşmesine izin verilmemiş bir davranışı gerçekleştirebilmek amacıyla ortaya çıkar (Balcıoğlu & Kılıç, 2008). Engellenmenin kaynağı olan ve dolayısıyla saldırgan davranışın da hedefinde bulunan kişinin ortamda bulunmadığı, bireyin çeşitli nedenlerle saldırganlığını asıl hedefine yönlendiremediği ya da saldıran davranışın o an ifade edilemediği durumlarda ise saldırgan davranış başka hedeflere yöneltilecektir (Bilgin, 2003). Engellenme-Saldırganlık denencesine göre, engellenme durumunda ortaya çıkan saldırganlık düşmanca bir saldırganlıktır ve engellenmenin şiddetiyle doğru orantılıdır (Öztürk, Ilgar & Öztürk, 2015).

Engellenme durumunun saldırgan davranışların ortaya çıkışıyla ilişkisi çeşitli deneylerle de kanıtlanmıştır. Bu deneylerden birinde Dembo ve Lewin (1941) deney grubundaki çocukların bir odada bulunan oyuncaklarla oynamalarına belirli bir süre izin vermeyerek engelleyip sonra izin vermiş, kontrol grubundaki çocuklar için ise böyle bir engelleme söz konusu olmamış. Deney sonunda, başlangıçta oyuncaklara erişmeleri bir süre için engellenen deney grubundaki çocukların, oyuncaklara ulaştıktan sonra oyuncakları parçalayarak ve duvara fırlatarak saldırgan davrandıkları görülürken başlangıçta benzer bir engellenme ile karşılaşmadan oyuncaklara hemen erişebilen kontrol grubundaki çocukların ise oyuncaklara karşı saldırgan eylemlerde bulunmadığı gözlenmiştir (Barker, Dembo & Lewin, 1941). Engellenmenin saldırganlığı artırma gücünü ortaya koyan bu deney gibi pek çok araştırma da benzer sonuçlar ortaya koymuştur (Hovland & Sears, 19940; Mintz, 1946).

Bireylerin davranışlara yönelik algılarını biçimlendirmelerinde, söz konusu davranışa ilişkin nedensel yüklemelerin son derece belirleyici olduğu görülmektedir. Heider (1920) tarafından geliştirilen Yükleme Kuramı, insanların amatör birer psikolog gibi davranarak diğer insanların davranışlarının nedenlerine ilişkin açıklamalar getirmeye çalıştıklarını (Sağduyu Psikolojisi) savunmaktadır (Demirtaş-Madran, 2019). Bireylerin algılama biçimlerinin de

maruz kaldıkları davranışa verecekleri tepkiyi önemli ölçüde belirlediği bilinmektedir. Bu bağlamda, engellenme-saldırganlık denencende dikkat edilmesi gereken nokta ise her engellenmenin saldırganlıkla sonuçlanmadığıdır. Saldırganlığın çağdaş tanımlarında olduğu gibi engellenme söz konusu olduğunda da "niyet" göz önünde bulundurulmakta; eğer engellenme durumu, engellenen birey tarafından niyetli gerçekleştirilmiş olarak algılanmazsa saldırganlıkla sonuçlanmamaktadır (Taylor vd., 2015). Bir diğer ifade ile engellenme, saldırganlıkla sonuçlanacaksa, engellenen bireyin engellenme davranışının nedenine, kendisine yönelik amaçlı bir zarar verme davranışı olduğu yönünde bir yükleme yapması gerekmektedir.

Yüklemeler, sadece engellenme durumlarında değil, "tetikleyici" olarak değerlendirilebilecek diğer tüm durumlarda da bireyin tepkisi üzerinde belirleyicidir. Tetikleyici olarak değerlendirilebilecek herhangi bir davranışa, bu davranışın hedefindeki birey tarafından içsel bir yükleme yapılırsa, bir başka ifade ile hedefte olumsuz bir duygu durumuna neden olan davranış, bu davranışı gerçekleştiren kişinin kontrolü dâhilinde olarak algılanırsa, saldırgan tepki verilme olasılığı artacaktır (Betancourt & Blair, 1992).

Yeniden İlişkilendirme Kuramı

Berkowitz (1993), Engellenme-Saldırganlık Kuramına yönelik eleştiriler doğrultusunda kuramın varsayımlarını yeniden gözden geçirmiş ve böylece Yeniden İlişkilendirme Kuramı (Revised Frustration-Aggression Theory) ortaya atılmıştır. Berkowitz'e göre (1993) saldırganlığın asıl kaynağı engellenme eyleminin kendisi değil, engellenme halinin bireyde yarattığı olumsuz duygu durumudur. Bu bağlamda, bir tür engellenme gibi iş gören ve olumsuz duygu durumu yaratan aşırı yüksek ya da düşük sıcaklık (Franzoi, 2003; Myers, 2002) ya da kötü kokular (Baron & Byrne, 1991) gibi başka değişkenler de saldırganlık için tetikleyici olabilmektedir (Ferligül-Çakılcı, 2013).

Kurama göre, rahatsız edici bir olay sırasında ortamda mevcut olan ipuçları, olayla ve olay tarafından tetiklenen bilişsel ve duygusal tepkilerle ilişkilendirilmektedir. Böylelikle, rahatsız edici deneyimlerin yarattığı olumsuz duygulanım, otomatik olarak ilişkili düşünceleri, anıları, dışavurumcu motor tepkileri ve sempatik sistemle (savaş ya da kaç eğilimleri) ilişkili fizyolojik tepkileri uyarmaktadır (Anderson & Bushman, 2002). Diğer bir ifadeyle, birey için rahatsızlık yaratacak nitelikteki bir uyarıcı, bireyde olumsuz duygu durumu yaratmakta, bu olumsuz duygu

durumu bireyin belleğinde saklanmakta ve bellekte daha önceden yer edinmiş benzeri başka duygu, düşünce ve davranışlarla ilişkilendirilmektedir. Böylece bireyin gelecekte yaşadığı benzer bir durum karşısında bu duygu, düşünce ve davranışlar yeniden uyarıldığında ilişkilendirildikleri bilişsel örüntüler de devreye girmektedir (Berkowitz, 1993; Franzoi, 2003).

Berkowitz (1993), kitle iletişim araçlarında saldırganlığın temsil edilmesinin saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerini de saldırganlıkla ilgili ipuçları ile açıklamaktadır. Yeniden İlişkilendirme Kuramının varsaydığı üzere, saldırgan düşünceler, duygular ve davranışsal eğilimler hafızada birbirine bağlanmaktadır (Anderson & Bushman, 2002). Buna göre, saldırganlıkla ilgili ipuçları da, bireyin geçmişte yapılandırılmış olan bilişsel şemalarını uyarmakta, içinde bulunulan koşullarla ilişkilendirilmekte ve engellenme ya da öfke gibi olumsuz duygularla bir araya geldiğinde saldırgan davranış için tetikleyici görevi görmektedir.

Yeniden İlişkilendirme Kuramı ilerleyen süreçte genişletilmiş ve medya içeriklerinde yer verilen saldırganlığın, bireylerde saldırgan davranışlar için bilişsel bir hazır olma durumu yarattığı, bu hazır olma durumunun da uygun koşullar altında saldırgan davranışın sergilenmesi ile sonuçlandığı belirtilmiştir (Demirtaş-Madran, 2007). Ancak Berkowitz'e (1993) göre, eğer saldırgan davranışların temsil edildiği sahneler izleyici tarafından "ahlaki açıdan yanlış" olarak değerlendiriliyorsa söz konusu içerik izleyicide saldırganlığa yönelik duygu, düşünce ve davranışı tetiklemeyecektir.

Yeniden İlişkilendirme Kuramından yola çıkılarak literatüre katılan bir kavram olan *silah etkisi,* saldırganlığa eğilimi ve genel uyarılmışlık düzeyi yüksek bireylerin, ortamda bir silah olduğunda daha saldırgan davranışlar sergilediklerini anlatmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007). Bu durumun temel nedeni, ortamda saldırgan davranış için araç olarak kullanılabilecek bir nesnenin varlığının bireyin zihninde saldırganlıkla ilişkili ipuçlarını tetiklemesidir.

1.1.3.4. Öğrenme kuramları

Davranışçı Yaklaşımlara yöneltilen eleştiriler, her davranış kalıbı gibi saldırganlığın da bireylerin geçmiş yaşantıları ve edinmiş oldukları deneyimler sonucu öğrenildiğini varsayan

Öğrenme Kuramlarının doğuşuna zemin hazırlamıştır (Anderson & Bushman, 2002; Baron & Byrne, 1991).

Geçmişten günümüze, saldırganlığın kaynaklarının belirlenmesine yönelik hayvanlar ve insanlar üzerinde yapılmış pek çok araştırmanın bulguları saldırganlık ve şiddetin öğrenilen bir davranış kalıbı olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Özellikle çocukluk çağında tanık olunan tekrarlı ve sürekli saldırgan davranışlar, tanıklık edilen saldırganlığın pekişmesine neden olarak çocukta yerleşik bir davranış kalıbı halini almakta; söz konusu saldırgan eylemi gerçekleştiren birey ise çocuk için model haline gelebilmektedir (Vatandaş, 2021). Yaradılışı itibariyle sosyal bir canlı olan insan, daima içinde yaşadığı toplumdan farklı olmaktan çekinmiştir. İlişkili olarak, insanlar kendilerine benzer olanı sevme ve kabullenme, farklı olanı ise dışlama ve uzak kalma eğilimdedirler. Bu durum, yalnızca bireysel saldırganlık potansiyelini artırmakla kalmayıp grup şiddetini de artırıcı nitelik taşırken (Öztürk, Ilgar & Öztürk, 2015) aynı zamanda bireylerin, içinde yetiştikleri ve yaşadıkları toplumu oluşturan diğer bireyler ile benzer konulara benzer tepkiler vermeyi öğrenmeleri sonucunu da doğurmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise, saldırganlığın sınırlarının da aynı şekilde öğrenildiğidir. Bazı koşullar altında, bazı bireylere karşı saldırganlaşmayı, bazı koşullar altında, bazı bireylere karşı ise öfkeli içtepilerimizi kendimize saklamayı öğreniriz. Dolayısıyla, sosyal süreçlerin ve çevresel değişkenlerin aslında belirlediği, saldırmaktan öte saldırmanın uygun olduğu ve olmadığı durumları belirleyebilme yetisidir (Taylor vd., 2015).

İzleyen alt bölümde öğrenme süreçlerinin saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerini açıklayan iki öğrenme kuramı *Edimsel Koşullanma Kuramı* ve *Sosyal Öğrenme Kuramı* ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Edimsel Koşullanma Yaklaşımı

Edimsel Koşullanma Yaklaşımı (Operant Conditioning Approach), bireyin herhangi bir sonucun ortaya çıkması için belli bir eylemde bulunması gerektiğini pekiştireçler (davranışın oluşmasını güçlendiren bir uyarıcı) ve cezalar (bireyin istemediği bir uyarıcının ortama sokulması ya da istediği bir şeyin ortamdan çıkarılması) yoluyla öğrendiğini vurgulayan bir yaklaşımdır. Yaklaşım, edimleri bilinçli eylemler olarak ele almakta ve edimlerin de koşullanabileceği, böylece de öğrenmenin gerçekleşebileceği varsayımına dayanmaktadır (Kocabaş, Elden & Yurdakul, 1999). Skinner'in (Akt., Yeşilyaprak, 2002). Geliştirmiş olduğu

bu yaklaşıma göre, edimsel davranış bilinen bir uyarıcı tarafından oluşturulmamakta, birey tarafından gerçekleştirilmekte ve davranışın sonuçları tarafından (davranışın ödülle mi yoksa cezayla mı karşılık bulduğu) kontrol edilmektedir.

Bandura ve Walters (1963) Sosyal Öğrenme Kuramında, "edimsel koşullanma" ile "araçsal öğrenme" kavramlarını birbirine benzer olarak değerlendirmekte; araçsal öğrenmeye temel olan sürecin edimsel koşullanma olduğunu öne sürmektedir. Araçsal öğrenmede bireyler karşılığında ceza almayı beklediği davranışlardansa ödüllendirilmeyi bekledikleri davranışları tekrarlamaktadır. Bu bağlamda, saldırgan bir davranış sergileyen bireyin ödüllendirilmesi halinde davranışın tekrarlanacağı varsayılabilir. Bu süreç edimsel koşullanma yaklaşımının öğrenme üzerindeki etkilerini vurguladığı pekiştireçler ve cezalar ile açıklandığında da oldukça güçlü benzerlikler göstermektedir. Ödüllendirilen saldırgan davranışlar pekiştirilmiş olmakta ve bu nedenle tekrarlanmaktayken cezalandırılan saldırgan davranışlar zamanla sönmektedir (Baron & Richardson, 1994).

Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal Öğrenme Kuramı (Social Learning Theory) ve sosyalleşme sürecine ilişkin açıklamalar, çocukların bazı durumlarda nasıl davranacaklarını, çevresindekileri gözlemleyerek ve onları model alıp taklit ederek belirlediklerini öne sürmektedir (Özerkmen & Gölbaşı, 2010). Kuramın temsilcisi Albert Bandura (1977; Akt., Tatlıoğlu, 2021), davranışçılığa getirdiği eleştirilerle, psikoloji bilimine yeni bir bakış açısı kazandırmış ve alanda yürüttüğü çalışmalarla davranışçılık ile bilişsel psikoloji arasında köprü kurmuştur. Sosyal Öğrenme Kuramı, saldırganlığı doğuştan var olan bir özellik olarak değerlendirmeyip çeşitli modellerin gözlemlenmesi sonucu sonradan öğrenilen bir davranış biçimi, kazanılan bir eğilim olarak kabul etmektedir. Bandura (1977), saldırganlığın doğrudan veya dolaylı çevresel deneyimler aracılığıyla öğrenilmiş ve korunmuş bir davranış kalıbı olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, yaşamın ilk yıllarında gözlemlenen bu modeller aile üyeleri ile sınırlıyken çocuk büyüdükçe modeller de çeşitlenmektedir (Demirtaş-Madran, 2020). Sosyal Öğrenme Kuramı, saldırgan davranışın gerçekleştirilebilmesi için davranışı öğrenmenin, saldırganlığın ortaya çıkmasına neden olacak koşulların ve davranışa yönelik pekiştireçlerin bulunmasının gerekliliğini

vurgulamaktadır (Bandura, 1978). Aynı zamanda, bir modelin gözlemlenmesi bireye yalnızca model alınan davranışı öğrenme olanağı tanımakla kalmayıp aynı zamanda bu davranışın çeşitli türlerini üretmesi ve sergilemesi için de olanak vermektedir (Demirtaş-Madran, 2020).

Çocukların model alma ve taklit yoluyla öğrenme eğilimi ve öğrenme ile saldırganlık arasındaki ilişki, Bandura ve arkadaşları tarafından 1961 yılında yapılan (Akt., Everaert, 2014) ve psikoloji literatürünün en ünlü deneylerinden biri olan Bobo Doll deneyinde çarpıcı bir şekilde gösterilmiştir. Deney, bireylerin saldırganlık davranışlarını öğrenmede gözlemlemenin ve model almanın rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Deneyde, ilk olarak okul öncesi çağdaki yirmi dört çocuk üç gruba ayrılmış, ardından, ilk gruptaki çocuklara Bobo Doll isimli, plastik bir oyuncak bebeğe saldırgan davranışlarda bulunan bir yetişkin ve ikinci gruptaki çocuklara ise aynı oyuncak bebeğe saldırgan davranışlarda bulunmayan bir yetişkin izletilmiş; son gruptaki çocuklara ise hiçbir müdahalede bulunulmamıştır. Deneyin bulgularına göre, daha önce saldırgan bir model görmüş olan çocuklar genellikle bu davranışı taklit edip oyuncak bebeğe karşı aynı şekilde saldırgan davranışlar sergilerken, saldırgan bir modele maruz kalmamış olan çocuklar ise çok daha seyrek bir şekilde bebeğe karşı saldırganlık göstermişlerdir. Deneyin bulguları ayrıca, erkek çocuklar erkek modellerden saldırgan davranışı öğrenmeye daha yatkınken kız çocukların hem erkek hem de kadın modelleri taklit ettiğini ancak fiziksel saldırganlık yerine genelde sözel saldırganlık sergilediğini de göstermiştir. Bobo Doll deneyi, Sosyal Öğrenme Kuramının temellerini atan önemli bir deneydir. Bandura'ya göre (1977) bireyler başkalarını gözlemleyerek davranışlarını öğrenmekte ve taklit etmektedirler. Özellikle söz konusu davranışın ödüllendirildiği ya da cezasız bırakıldığı durumlarda ise bu davranışın öğrenilme olasılığı artacaktır. Ayrıca medya, aile ve çevredeki diğer bireylerin tutumları saldırgan davranışlar öğrenilmesinde etkili olabilmektedir. Dolayısıyla deney, saldırganlığın yalnızca doğuştan gelen bir eğilim olmadığını aynı zamanda öğrenilebileceğini göstermiştir (Everaert, 2014).

Bandura, kitle iletişim araçlarının saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerini de Sosyal Öğrenme Kuramının açıklamaları ışığında ele almaktadır. Kuram, kitle iletişim araçlarındaki temsillerin saldırgan davranışa, pek çok yeni davranışın kazanılmasını sağlayan temel bir süreç olan model alma süreci üzerinden etki ettiğini savunmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007). Model alma süreci, bireyin gerçek ya da kurgusal bir modelin sergilediği tutum ve davranışları gözlemlemesi ve gözlemlerinin sonuçlarını belleğinde depolayarak zamanı geldiğinde kendi

tutum ve davranışları konusunda referans noktası olarak bu gözlem sonuçlarına başvurmasını içermekte, medya içeriklerinde yer verilen saldırgan temsiller, tutum ve davranışlar noktasında izleyiciler için model olmaktadır.

Bandura (1973) televizyonda saldırganlığın temsilinin saldırgan davranışların öğrenilmesinde büyük rolü olduğunu savunarak bu durumun ilk olarak saldırgan davranışın öğretilmesi ardından bireyin saldırganlığa ilişkin geliştirmiş olduğu doğal ket vurma güçlerinin gevşetilmesi , üçüncü olarak şiddete ilişkin duyarsızlaşmaya yol açarak bireyin saldırganca davranma eğiliminin artırılması ve son olarak da bireyin şiddete ilişkin gerçeklik algısının yapılandırılması olmak üzere 4 temel etkiye yol açtığını belirtmektedir.

Sosyal Öğrenme Kuramına göre medyada temsil edilen karakterler, sergilemiş oldukları saldırgan davranışların ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması koşuluna bağlı olarak taklit edilmektedirler (Demirtaş-Madran, 2007). Öte yandan, saldırgan olmak gibi "saldırgan olmamak" da (olumlu toplumsal davranış) da öğrenilebilmektedir. Toplumsallaşma sürecinde gerek çocukluk gerekse yetişkinlik döneminde medyanın etkisiyle öğrenilebilen saldırgan davranışların ortaya çıkması kadar çatışmaların çözümünün öğrenilmesi de önemlidir (Özerkmen & Gölbaşı, 2010). Medya içeriklerinde saldırganla özdeşleşmeyi engelleyecek, saldırganlığın olumsuz etkilerini ve bedellerini vurgulayan bazı ayrıntılara dikkat edilmesi bu içeriklerde saldırganlığın sunumunun özendirici etki yaratmasının önüne geçerek olumlu toplumsal davranışları vurgulayabilmektedir.

1.1.3.5. Bilişsel kuramlar

Bilişsel Kuramları savunan araştırmacılar her ne kadar Sosyal Öğrenme Kuramında vurgulanan model alma sürecinin saldırgan davranışların öğrenilmesindeki payını kabul etse de (Krahé, 2001) saldırganlığın öğrenilmesinde bireyi daha etkin bir role konumlandırmakta, bireysel bilgi işleme kapasitelerinin ve stratejilerinin de bu süreçte etkili olduğunu varsaymaktadır.

İzleyen alt bölümde, Bilişsel Kuramlar arasında literatürde en çok yer verilmiş olan *Senaryo Kuramı* ile *Sosyal-Bilişsel Kuram* ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Senaryo Kuramı

Senaryo Kuramına (Script Theory) göre saldırgan davranışların temelinde, yaşanmışlıkların ve bireylerin küçük yaşlardan itibaren edindiği deneyimlerin yanı sıra gözlem, ödüllendirme ve pekiştirme yoluyla öğrenilen bilişsel senaryolar yatmaktadır. Kuramın temel kavramı olan senaryolar, bellekte iyi prova edilmiş, birbirleriyle yüksek düzeyde ilişkili olan kavram kümeleridir ve genellikle nedensel bağlantıları, hedefleri ve eylem planlarını içermektedirler (Anderson & Bushman, 2002). Bu senaryolar, bellekte depolanmakta, geçmiş deneyimlere benzer bir ipucu yakalandığında hatırlanarak aktive olmakta ve böylelikle davranışa rehberlik etmektedir. Fakat bu senaryoların gündelik yaşama uyarlanması noktasında, bireyin içselleştirmiş olduğu birtakım normlar ve senaryonun olası sonuçlarına ilişkin algısı belirleyici olmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007). Modele göre, bireylerin belleklerinde depolanan senaryolarında önerilen saldırgan davranışlar benlik düzenleyici inançlar tarafından filtrelenmektedir. Söz konusu benlik düzenleyici inançlardan biri de normatif (sosyal çevrenin değerlendirmesini içeren) inançlardır. Saldırganlığı onaylayan normatif inançlarla saldırganlık eğilimi arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü bir ilişki vardır (Demirtaş-Madran, 2020).

Huesmann (1986; Akt., Anderson & Bushman, 2002), kitle iletişim araçlarında şiddete tanıklık eden çocukların bu yolla saldırgan senaryoları da öğrendiklerini öne sürmektedir. Sıkça prova edilen bilişsel senaryolar, bellekte mevcut diğer kavramlarla ek bağlantılar yaratarak etkinleştirilebileceği yolların sayısını ve bağlantıların gücünü artırmaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir medya içeriğinde sunulan bir çatışmayı çözmek için silah kullanmanın örneğine defalarca şahit olan bir çocuğun, birçok duruma genellenen ve oldukça erişilebilir bir senaryoya sahip olması beklenmektedir. Bu yaklaşım, sosyal öğrenme süreçlerinin daha spesifik ve ayrıntılı bir açıklaması olarak da görülebilir (Anderson & Bushman, 2002).

Sosyal Bilişsel Kuram

Albert Bandura, medya çalışmalarındaki en eski ve önemli kuramlardan biri olan Etki-Tepki yaklaşımına yönelik eleştirilerde bulunmuş, sosyal çevrenin, bireyin kaçınılmaz olarak tepki gösterdiği uyaranlarla kuşatıldığı ve bireylerin de birbirinden izole olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır (Tatlıoğlu, 2021).

Sosyal Bilişsel Kuramında da "dolaylı öğrenme" sürecine vurgu yapılmakta ve saldırganlığın kitle iletişim araçlarından dolaylı öğrenme yoluyla öğrenildiği savunulmaktadır.

Dolaylı öğrenme, bireyin ödüllendirildiğine şahit olduğu bir davranışı tekrarlaması olarak tanımlanabilir (Demirtaş-Madran, 2007, s. 516). Dolaylı öğrenme sürecinin dikkat, temsil etme, davranışsal uyarım ve güdüsel üretim olmak üzere dört aşaması vardır. Bu öğrenme sürecinde ilk olarak bireyin dikkatini çekecek, çarpıcı bir uyarıcının varlığı gereklidir. Ardından, ilk aşamada dikkat yöneltilen davranışın hatırlanabilirliği ile ilişkili olan temsil etme süreci gelmektedir. Hatırlama da davranışın zihinde tekrarlanması yoluyla temsil edilmesiyle mümkün olmaktadır. Medyada sık sık yinelenen ve buna bağlı olarak bireylerin zihninde provaları sık sık yapılan davranışların hatırlanabilirliği de daha yüksek olmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007). Kuramda sözü edilen üçüncü aşama, ilk aşamada dikkat yöneltilen ve ikinci aşamada zihinde temsil edilen davranışın nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin detayları içeren davranışsal üretim sürecidir. Fakat bireyler, gördükleri tüm davranışları hatırlayamadıkları gibi hatırlayabildikleri her davranışı da sergilememektedir. Dolayısıyla, bireylerin herhangi bir davranışı sergilemeleri için, davranışı sergileme yönünde güdülenmeleri gerekmektedir. Bu güdülenme de çok büyük oranda davranışın ödülle mi yoksa cezayla mı sonuçlandığına göre gerçekleşmektedir (Demirtaş-Madran, 2006).

Yukarıda değinilen temel saldırganlık kuramları, her ne kadar medya ve saldırganlık ilişkisini yorumlayıp tartışma konusunda büyük oranda yol gösterici olsa da, kısmen daha güncel olan ve doğrudan medyada saldırganlığı konu edinen kuramlar da bulunmaktadır. İlerleyen alt bölümde bu kuramlar ayrıntılarıyla ele alınmaktadır.

1.1.4. Saldırganlığın kitle iletişim araçlarında sunumuna ilişkin kuramsal yaklaşımlar

1.1.4.1. Duyarsızlaştırma Kuramı

Duyarsızlaştırma Kuramı medya ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi, kitle medyada yer alan saldırgan içerik ve temsillerin, saldırgan davranışların artmasındaki sorumluluğundan ziyade, kitle iletişim araçları vasıtasıyla saldırgan içeriklere maruz kalan bireylerin tutum değişiklikleri açısıyla irdelemektedir (Demirtaş-Madran, 2007). Uzun süre medyada şiddet içerikli yayınlara maruz kalmanın bir sonucu olarak normalde stres yaratması beklenen şiddet uyaranına karşı bilişsel, duygusal ve davranışsal anlamda tepkiselliğin azalması "duyarsızlaşma" olarak tanımlanmaktadır. Duyarsızlaşma Kuramına göre, medyada saldırganlık ve şiddet temsillerine maruz kalan bireylerde çok daha kalıcı tutum değişiklikleri söz konusu olmakta ve bu bireyler

bir yerden sonra şiddet içeriklerinden, görüntülerden ya da seslerden rahatsızlık duymamaya, bu içerikler karşısında tepkisiz kalmaya başlamaktadır. Ayrıca, bu duyarsızlık sadece medya içerikleri ile sınırlı kalmamakta ve bireylerin gerçek yaşantısına da yansımaktadır (Demirtaş-Madran, 2007). Anderson ve Bushman'ın (2009), tekrarlı medya şiddetine maruz kalmanın duyarsızlaşma üzerindeki etkisini test ettikleri iki ayrı çalışmadan birinde, şiddet içeren ve şiddet içermeyen iki ayrı filmin gösterildiği sinema salonlarının hemen çıkışında katılımcıların koltuk değneklerini düşüren ve geri almakta zorlanan, ayak bileğinden yaralı genç bir kadına yardım etme olanağı yakaladıkları bir acil durum sahnelenmiş ve katılımcıların yaralı kadına yardım etme süreleri, görüş alanı dışında gizlenen bir araştırmacı tarafından kronometreyle ölçülmüştür. Çalışmanın sonucunda, şiddet içeren filmi izlemiş olan katılımcıların yaralı kadına yardım etmeye karar vermesinin, diğer katılımcılardan daha uzun sürdüğü kaydedilmiştir. Diğer bir ifadeyle şiddet içeren, tamamen doğal ve gerçekçi bir ortamda da yardım etme davranışının gerçekleşmesini geciktirmiştir (Anderson & Bushman, 2009). Bu çalışmanın sonucu, medya aracılığıyla sunulan şiddeti, yardım etme davranışının azalmasıyla ilişkilendiren duyarsızlaştırma kuramını desteklemektedir.

Farklı çalışmalardaki benzer sonuçlar da, medya aracılığıyla sunulan şiddetin neden olduğu duyarsızlaşmanın, şiddet mağdurlarına yardım etme davranışı üzerindeki olumsuz sonuçların ötesinde genel olarak yaşama yayıldığını göstermektedir. Medya şiddetine tekrarlı maruz kalmanın bir sonucu olan duyarsızlaşma yalnızca medyada yer verilen sahnelere tepkisiz kalma ile sınırlı kalmayıp günlük hayatta yaşanan olaylara da yansımaktadır (Braynt & Zillmann, 2002). Yardım etme davranışını etkileyen faktörlerden birinin, bireyin, yardıma ihtiyaç yaratan durumun ciddiyetine ilişkin yargısı olduğu ve bu yargının, bireyin söz konusu duruma verdiği öznel duygusal ve fizyolojik tepkisiyle biçimlendiği açıktır. Medya şiddetinin kişilerarası ilişkilerde önemli yer tutan yardım etme davranışı üzerinde yarattığı duyarsızlaşma etkisi ise, bireyi yardım etme yönünde güdüleyen öznel duygusal ve fizyolojik değerlendirme sürecine ket vurmaktadır.

1.1.4.2. Yetiştirme Kuramı

Yetiştirme Kuramı (Cultivation Theory), ağırlıklı olarak televizyona fakat genel anlamda tüm kitle iletişim araçlarına uzun süre boyunca maruz kalmanın etkilerinden söz etmektedir. Önermelerinin diğer kitle iletişim araçları için de geçerli olduğu kabul edilmekle beraber, Yetiştirme Kuramı öncelikle, aracılığıyla yaratılan gerçeklik kavramlaştırması ile bireylerin dünyaya ilişkin algıları ve televizyon içeriklerinde yer alan yönelimleri ele almaktadır (Özer, 2017). Gerbner ve arkadaşlarına (2002) göre televizyon, durağan sayılabilecek ortak imgeleri bireylerin zihnine adeta bir tohum gibi ekmektedir.

Ayrıca kurama göre, bireyler televizyon içeriklerine ne kadar maruz kalırlarsa gerçek dünyaya ilişkin algıları da aynı oranda maruz kaldıkları içeriklerin sundukları ile örtüşür hale gelmektedir (Demirtaş-Madran, 2007). Kuram, medya içeriklerinin uzun süreli ve güçlü etkisini vurgulamaktadır. Gerbner ve arkadaşları (Gerbner vd., 1994, s.30; Akt., Ergeç & Doğan, 2016) çalışmalarında, televizyona uzun süre maruz kalındığında şiddetin neredeyse kaçınılmaz olduğu bulgusunu ortaya koymuşlardır.

Bu kurama göre, televizyon programlarının yarattığı dünya belirli bazı nitelikleri dolayısıyla gerçek dünyadan farklılık göstermektedir. Televizyon, izleyicilerinin sosyal gerçekliği kavramlaştırma süreçlerine ve gerçek dünyayı algılama biçimlerine yön vermekte; bu vasıtayla izleyicilerin gerçek dünyaya ilişkin inanç ve beklentilerini de zaman içinde homojenleştirmekte (Özer, 2017) ve aynı zamanda sadece saldırmayı değil kurban etmeyi, tedaviyi değil yaralamayı, kime karşı kimin neyle savaşabileceğini ve nasıl savuşabileceğini göstermektedir (Özkan, 2017).

Ayrıca kitle iletişim araçlarında saldırgan içeriklere sık sık maruz kalmak, bireylerin bilişsel şemalarında düşmanca bir dünya tasvir etmelerine yol açmaktadır. *Kötü dünya sendromu* olarak isimlendirilen bu yaklaşıma göre, dünya bu nedenle olduğundan daha tehdit edici bir yer olarak algılanmaktadır. Medyadaki şiddetten etkilenen bireyler (özellikle küçük yaştaki çocuklar) kendilerinin de şiddet kurbanı olabileceklerini düşünmekte ve bu nedenle korku, kaygı gibi duygular hissetmektedirler (Özen & Kartelli, 2017). İncelemeler, televizyonda tehlikeli durumları seyretmenin, bireylerin gerçek dünyaya ilişkin tehlike algısını yükselttiğini ve abartılmış bir güvensizlik duygusu yarattığını göstermektedir (Özkan, 2017). Ayrıca, bu bireylerin medya aracılığıyla sürekli maruz kaldıkları saldırganlık da saldırgan davranışların bu dünya içinde normal olduğu algısına kapılmalarına neden olmaktadır. Buna göre, medyada

gördükleri saldırganlık ve şiddet olaylarının neden olduğu herhangi bir tehlike, insanlarda "gerçek dünyada da her an bunlar gerçekleşecek" düşüncesine bağlı olarak kaygı ve korku duygusu yaratmaya başlamaktadır (Demirtaş-Madran, 2007).

1.1.4.3. Genel saldırganlık modeli

Genel Saldırganlık Modelinin (Gem temel varsayımı, saldırganlığı artıran değişkenlerin, bunu saldırganlığa ilişkin duygu, düşünce ve bireysel uyarılmışlık düzeyini artırarak yaptığı yönündedir (Taylor vd., 2015). Bu model, saldırganlık ve şiddeti çağrıştıran acı, ağrı, kan, silah görüntüleri gibi içeriklerin ve genel kapsamda şiddet içeren medyanın saldırganlık üzerindeki etkilerini açıklamak için ortaya atılan bir yaklaşım olmasının yanı sıra aynı zamanda sosyal çevrenin saldırgan bir davranışa tepkisinin de saldırganlık üzerindeki rolünü açıkça gözler önüne seren ilk bakış açısıdır (Anderson ve Bushman, 2018).

Model, şiddet ve saldırganlığa ilişkin daha önce açıklanmış olan kuramların vurgulamış olduğu temel noktaları birleştiren eklektik bir yaklaşım sunar ve kitle iletişim araçlarının saldırgan davranışların nasıl hayata geçirileceklerini öğrettiğini, saldırganlığa ilişkin bilişsel şema ve senaryoları tetiklediğini, uyarım düzeyini artırarak saldırgan davranış ve duyguların ortaya çıkışına yol açtığını ve tüm bunların bir sonucu olarak saldırgan davranışın karşıtı olan olumlu toplumsal davranışta azalmaya neden olduğunu savunmaktadır (Demirtaş-Madran, 2007).

Kitle iletişim kuramları arasında önemli bir yeri olan Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımına (Uses and Gratifications Approach) göre (Katz, Blumler ve Gurevitch, 1974), izleyici, saldırgan bir kişiliğe sahip olmak gibi spesifik ihtiyaçlarını karşılamak için şiddet içeren medyayı tercih etmektedir. Bu kurama göre kişilik, medya ve şiddet arasındaki herhangi bir ilişki için yönlendirici olabilir. Buna ek olarak, Genel Saldırganlık Modeli de kişiliğin medya şiddeti etkisini iki önemli şekilde daha etkileyebileceğini belirtmektedir: Birincisi, medya şiddetine uzun süre maruz kalmak kişiliğin özellikle saldırgan davranışlarla ilgili yönlerini şekillendirebilir (Huesmann, 1986). İkincisi, belirli kişilik özellikleri, medya şiddetini izlemenin kısa vadede sonraki saldırgan davranışlar üzerindeki etkisine aracılık ediyor gibi görünmektedir (Coyne, Nelson, Graham-Kevan, Keister & Grant, 2010). Dolayısıyla, Genel Saldırganlık

Modeline göre, medya içeriklerinden kaynaklanan saldırganlığın altında yatan psikolojik süreçler, saldırgan davranış üzerinde hızlı, ancak geçici kısa süreli etkiler yaratanlar ve saldırgan davranış üzerinde daha gecikmeli, ancak kalıcı uzun süreli etkiler üretenler olmak üzere ikiye ayrılabilir (Anderson & Bushman, 2018).

A. Kısa Süreli Etkiler:

Tetiklenme

Dış çevreden gelen bir uyarıcı bellekte yer alan ilişkili kavramları ya da kavram kümesini etkinleştirmektedir. Etkinleşen kavram ya da kavram kümesi de erişilebilir/hatırlanabilir duruma gelmektedir ve ne kadar hatırlanabilir olursa uyarıcıyı yorumlamak ve tepki vermek için kullanılma olasılığı o kadar artmaktadır (Anderson & Bushman, 2018).

Taklit

Evrimsel Yaklaşıma göre saldırgan davranışı taklit etmek, hayatta kalmak için gereklidir. Kuramsal olarak, benzer özelliklere sahip çocukların hem kendilerini hem de gözlemledikleri modelleri taklit etmeleri daha kolaydır. Ancak taklit mekanizması o kadar güçlüdür ki kurgusal medya karakterleri bile küçük çocuklar tarafından taklit edilebilmektedir. Buna ek olarak, yaklaşık 7 yaşın altındaki küçük çocuklar gerçek ile hayali ayırt etmekte güçlük çekmektedirler (Anderson & Bushman, 2018).

Fizyolojik Uyarılma

Medyada temsil edilen şiddet, genellikle fizyolojik uyarılmayı artıran aksiyon dolu sahnelerden oluşmaktadır (Anderson & Bushman, 2018). Fizyolojik uyarılma aynı zamanda saldırganlığın medyadaki temsilinin olumsuz bireysel ve toplumsal yansımalara neden olmasını da sağlamaktadır (Demirtaş-Madran, 2006).

Uyarılma, kısa vadede saldırganlığı 3 şekilde artırabilmektedir (Anderson & Bushman, 2018, s. 77):

1. Pekiştireç olarak saldırganlığı uyarabilir.

2. Saldırgan eğilimleri yüksek bireylerin fizyolojik uyarılma sebebiyle saldırgan davranma olasılığı daha yüksektir.

3. Uyarma transferi yaşanabilir.

B. Uzun Süreli Etkiler:

Gözlemsel Öğrenme

Albert Bandura'nın (1977) Sosyal Öğrenme Kuramı ile açıkladığı, model alma sürecinin devrede olduğu etkidir.

Gözlemsel öğrenme, bellekteki karmaşık temsilleri kodlamak için mantıksal tümevarım ve soyutlamanın kullanıldığı taklit etme sürecinin güçlü bir uzantısıdır. Kısa süreli etkilerden olan taklit, gözlemlenen bir davranışa yalnızca bir kez maruz kalmayı gerektirirken uzun süreli etkilerden olan gözlemsel öğrenme genellikle tekrarlanan "maruz kalmaları" anlatmaktadır (Anderson & Bushman, 2018).

Duygusal Süreçlerin Duyarsızlaşması

Duyarsızlaşma, bir kişinin bazı uyaranlara, bu uyarana tekrar tekrar maruz kalması sonucu zamanla alışması ve bu nedenle söz konusu uyaranlara karşı duygusal tepkilerinin azalması sürecidir. Duyarsızlaşma sürecinde, tekrarlanan maruz kalma sebebiyle, olumsuz duygusal tepkiler azalmakta ve insanlar şiddet içeriklerinde yer alan kan, vahşet gibi görüntüleri görmeye bir anlamda "alışmaktadırlar" (Anderson & Bushman, 2018). Medyada temsil edilen şiddetin duyarsızlaşmaya neden olduğu, bu alanda yürütülmüş pek çok çalışma ile kanıtlanmıştır (Drabman & Thomas, 1976; Geen & Donnetstein, 1998).

Genel Saldırganlık Modelinin açıkladığı gibi medya şiddeti, mevcut saldırgan senaryoları ve bilişleri tetikleyip kullanıma hazır hale getirerek, fizyolojik uyarılmayı artırarak ve gözlemlenen davranışları taklit etmek için otomatik bir eğilim oluşturarak saldırganlık eğiliminde kısa süreli artışlar üretir. Kitle iletişim araçlarında şiddet, kalıcı ve otomatik olarak erişilebilir saldırgan senaryoların, yorumsal şemaların ve sosyal davranışa ilişkin saldırganlığı destekleyen birtakım inançların edinilmesine yol açan çeşitli öğrenme süreçleri yoluyla ve bireylerin şiddete karşı normal olumsuz duygusal tepkilerini azaltarak da (duyarsızlaştırma) uzun erimli etkiler yaratır (Anderson vd., 2003).

1.2. Kitle İletişim Araçları ve Saldırganlık

1.2.1. Kitle iletişim araçlarının tanımı ve tarihsel süreçte gelişimi

Dünyaya geldiği andan itibaren yaşamı boyunca çevresinde olup bitenlere karşı merak duymak insanların ortak özelliklerinden biridir. Devamlı değişen ve çeşitli tehlikeler barındıran bir düzende hayatta kalmayı da sağlayan bu merak, sürekli bir haberleşme, iletişim kurma ve bilgi paylaşımı talebini de beraberinde getirmiş; "kitle iletişim araçları (media)" kavramı ilk olarak böylelikle ortaya çıkmıştır. "Kitle iletişim araçları" kavram olarak, her tür bilginin bireylere ya da toplumlara aktarılması yoluyla gerçekleşen ve bilgilendirme, eğitme gibi temel sorumlulukları üstlenen görsel ve işitsel araçlar olarak tanımlanmaktadır (Ledingham, 1999; Ostrov, Gentile & Crick, 2006; Özer, 2010). Kitle iletişimi kavramı, çatısı altında yazılı, görsel ve işitsel basın ögelerini ayrı ayrı ya da birlikte barındırmaktadır. Böylece bilgi, haber, yorum gibi içerikler yazılı, görsel ve işitsel bağlamlarda aktarılabilmektedir (Soydan & Alpaslan, 2014). Tarihsel süreçte olumlu etkilerini olduğu kadar olumsuz etkilerini de hissettiren bu kavramı kısaca "haberleşme ve bilgilendirme faaliyetleri" şeklinde tanımlamak mümkündür (Vardarlıer & Zafer, 2019, s. 356). Bu bağlamda "medya" kavramıyla bütünsel anlamda iletişim araçları ve ortamları kastedilmektedir (Soydan & Alpaslan, 2014, s. 57).

Kitle iletişiminin doğuşu, kuşkusuz, doğası gereği sosyal bir varlık olan insanın hayatta kalabilmek için iletişim kurmak zorunda oluşuyla yakından ilişkilidir. Tarihsel süreçte kitle iletişimi kavramı ilk olarak insanların sözlü iletişime başlamasıyla birlikte ortaya çıkmış, konuşma eyleminin yarattığı iletişim ortamı bir yandan sözlü kültürün tohumlarını ekerken diğer yandan kültürel aktarımı da beraberinde getirmiştir (Vardarlıer & Zafer, 2019). Sözlü iletişimin ardından gelen süreçte insanlık için bir dönüm noktası olarak kabul edilen yazının keşfi, kitle iletişim araçlarını da dönüştürmüştür. Matbaanın icadıyla birlikte yazılı metinlerin kolaylıkla çoğaltılabilir hale gelmesi ve bu metinlerin daha fazla insana ulaştırılabilmesi olanağı medya için de bir dönüm noktası olmuştur (Özçağlayan, 2008). Bu dönemden itibaren gazeteler, uzunca bir süre başlıca haberleşme aracı olarak toplumsal hayatın önemli bir parçası olma rolünü sürdürmüştür.

Ancak hızla değişen dünya düzeni ve gelişen teknoloji ile insanların iletişim kurma biçimleri ve bu amaçla başvurdukları araçlar da aynı hızla değişmiş; uzunca bir süre haberleşmede temel başvuru kaynağı olan gazeteler yerini yavaş yavaş her an erişilebilir oluşu,

eş zamanlı bilgi iletimine olanak tanıması ve görsel-işitsel uyarıcıların bir arada sunulması gibi önemli özelliklerle kendisinden ayrılan televizyona bırakmıştır (Hiebert & Gibbons, 2017).

İlk kitle iletişim aracı olarak kabul gören gazetelerin de şiddet haberleriyle başladığı bilinmektedir. Bu bağlamda, her ne kadar "medyada şiddet" konusu bilimsel anlamda televizyonun gelişimiyle paralel olarak çalışılmaya başlandıysa da şiddetin, aslında medyada kendisine televizyonun icadından çok daha önce, gazetelerin birincil haberleşme aracı olarak kullanıldığı yıllarda yer bulduğu açıktır. Avrupa'da gazetelerin ilk yıllarında, şiddet suçlarını içeren haberlere halkın yoğun ilgi gösterdiği fark edilmiş ve 1930'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde, halkın bu tür şiddet içerikli olaylara duyduğu merakı gidermek amacıyla sadece şiddet içerikli haberlerin yer aldığı Ulusal Polis Gazetesi yayınlanmaya başlanmıştır (Özer, 2017).

Televizyonun yaygınlaşmaya başladığı ilk yıllardan itibaren ekrandaki şiddetin etkileri konusundaki endişeler gündemde olmuştur (Himmelweit, Oppenheim & Venice, 1958). Çağdaş araştırmaların yanı sıra televizyonun sunduğu saldırgan medya temsillerinin, bireylerin davranışı üzerindeki etkisine ilişkin çalışmaların geçmişi aslında 50'li yıllara kadar uzanmaktadır (Zorlu, 2016). Bu alanda yürütülmüş olan genel araştırmalar 1950'li yıllarda anket ve korelasyon çalışmaları ile başlamış ve 1960'lı yıllarda bu çalışmaları deneysel çalışmalar izlemiştir (Ergeç & Doğan, 2016). Fakat her ne kadar kitle iletişim araçlarının gelişimi ile paralel olarak görünürlüğü artsa da aslında tarihi, insanlık tarihiyle denk bir olgu olan saldırganlık, henüz yazılı basın bile yokken sözlü kültürde, dini öyküler, mitler ve efsaneler içinde başlıca ögeler arasında yer almıştır (Zorlu, 2016). Örneğin, insanlık tarihinin ilk şiddet olayı olarak kabul edilen Habil ile Kabil'in ölümle sonuçlanan kavgası hemen hemen tüm dinlerde yer alan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir öyküdür.

Türkiye'de de tüm dünyada olduğu gibi 90'lı yılların başından itibaren özel televizyon yayıncılığının başlamasıyla birlikte medya ve saldırganlık arasındaki ilişki üzerine çok sayıda araştırma yürütüldüğü görülmektedir (örn., Dönmez, 1988; Gula, 2024). Televizyondaki şiddet olgusuna yönelik ilk araştırmalardan biri olan *Televizyon Drama Programlarının İçerik Analizi (Content Analysis of Television Drama Programs)*, televizyonda yer alan içeriklerde en fazla sunulan şiddet biçimlerini silahlı çatışmalar, cinayetler ve kavgalar olarak sıralamıştır (Head, 1954; Akt., Söğüt, 2020). Saldırgan içeriklerin, medya tüketicileri üzerindeki etkileri uzun

yıllardır araştırılmaktadır ve özellikle çocuk programlarında yer alan şiddet öğelerinin incelenmesine yönelik çalışmalar 1980'li yıllardan itibaren dikkat çekmeye başlamıştır. Bu çalışmaların bulguları, çocuk programlarında şiddet temsillerinin, özellikle de fiziksel saldırganlık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Wilson vd., 2002; Kirsh, 2006). Ayrıca medya ve saldırganlık ilişkisine yönelik yapılmış olan araştırmalar, bireylerin ekran başında geçirdikleri süre ile saldırganlık eğilimi göstermeleri arasında olumlu yönde doğrusal bir ilişki olduğu sonucunu da ortaya koymuştur (Bushman, 1998; Büyükbakkal, 2007; Paik & Comstock, 1994; Palabıyıkoğlu 1997; Shaktawat, 2014).

Tüm bunlar, yüzyıllardır saldırganlığın adeta bir tüketim malzemesi gibi insanlara çeşitli kitle iletişim araçları vasıtasıyla sunulduğunun açık birer göstergesidir. İzleyen alt bölümde, medyada saldırgan içeriklere maruz kalmanın etkileri, detaylarıyla ele alınacaktır.

1.2.2. Saldırgan içeriklerin kitle iletişim araçlarındaki sunumunun saldırganlık eğilimi üzerine etkileri

Saldırganlık içeren eylemlerin artmasının altındaki en büyük etmenlerden birinin şiddet içerikli medya temsillerine maruz kalmanın birikimli etkileri olduğu açıktır (Taylor vd., 2015). Saldırganlık içeren olumsuz davranış örneklerinin medyada temsil edilmesinin bireyleri ne şekilde ve ne ölçüde etkilediği sorusu, hızla gelişen teknolojiye paralel olarak her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle, sosyal bilimcilerin de üzerine en fazla araştırma yürüttükleri konuların başında "medyanın bireyler ve özellikle de çocuklar üzerindeki etkileri" gelmektedir (Öztürk, Ilgar & Öztürk, 2015). Televizyonun etkilerine yönelik araştırmalar, 1950'li yıllarda anket ve korelasyon yöntemleriyle başlamış, 1960'lı yıllarda ise bu çalışmaları deneysel araştırmalar takip etmiştir (Ergeç & Doğan, 2016). Bu alandaki ilk deneysel çalışmaları gerçekleştiren Bandura (1977) ve Berkowitz (1993), şiddetin öğrenilebilir bir davranış olduğunu öne sürdükleri araştırmalarında, şiddet içerikli görüntülerin izlenmesinin bireylerde saldırgan davranışları artırdığını ortaya koymuşlardır.

Çoğu bireyin ekranla tanışması erken yaşta çizgi film izleme alışkanlığıyla başlamakta ve tekrarlı bir şekilde ekrana maruz kalma nedeniyle çocukluk dönemi boyunca toplumsallaşma süreci üzerinde önemli ölçüde biçimlendirici olmaktadır (Klein & Shiffman, 2006).

Toplumsallaşma sürecinde edindiği temel tutum ve davranışlar, kaçınılmaz olarak bireyin yetişkinlik yaşantısı boyunca sürdüreceği kişilerarası iletişim becerilerini de belirleyeceğinden medya içeriklerinde saldırganlık temsillerine tekrarlı olarak maruz kalmak, öğrenme süreçleri aracılığıyla yaşam boyu sürdürülecek saldırgan davranışları artırmaktadır (Anderson & Bushman, 2018). Bireylerin medya temsillerine maruz kaldığı süre boyunca yaptığı gözlemler, şiddet ve mağduriyetin günlük hayatın normal bir parçası olduğuna dair beklenti ve inançlar yaratabilmekte, süregelen şiddeti izlemek şiddetin de bir tür sorun çözme aracı olduğu izlenimini verebilmektedir (Dietz, 1998). Diğer yandan, ilişkisel saldırganlık içeren içerikleri izlemenin de hem fiziksel hem de ilişkisel saldırganlığı tetikleyebileceğini gösteren araştırmalar vardır (örn. Coyne vd., 2008). Bu doğrultuda, kitle iletişim kuramları arasında büyük paya sahip olan Yetiştirme Kuramı (Cultivation Theory) da televizyonu oldukça güçlü bir "hikâye anlatım sistemi" olarak işaret etmekte ve televizyonun, izleyiciler arasında günlük hayatta karşılaştıklarımızdan oldukça farklı bir sosyal gerçeklik görüşü geliştirmeye neden olduğunu öne sürmektedir. Diğer bir ifadeyle, Yetiştirme Kuramına göre bireyler ne kadar sık ve ne kadar uzun süre televizyon izlerse, televizyonun "gerçekliğine" o kadar çok maruz kalacaktır. Kaçınılmaz olarak, sürekli maruz kalındığında, bireyin sosyal gerçekliğe ilişkin algısı, televizyonda tasvir edilen gerçekliği yansıtmaya başlayabilmektedir (Baker & Raney, 2007).

Medyada saldırgan içeriklerin, bireylerin saldırganlık eğilimleri üzerindeki etkisine yönelik yürütülmüş olan çalışmalar, tutarlı bir şekilde, medyada saldırgan içerikleri izlemenin saldırganlığa yönelik eğilimi artırdığı sonucunu ortaya koymuştur (Bushman, 1998; Paik & Comstock, 1994; Shaktawat, 2014). Ayrıca, saldırgan temsillere yer verilen sahnelere maruziyet, bireylerde saldırganlığa karşı duyarsızlaşma yaratmakta, zaman içinde saldırganlık, kişilerarası çatışmaları çözmede bir araç olarak kabul edilir hale gelmekte, televizyonda izlenen saldırganlık taklit edilmekte ve televizyondaki karakterler ile şiddet kurbanı arasında özdeşleşme kurulmaktadır (Wilson vd, 2002; Kirsh, 2006). Medya içeriğinin ve medya kullanım alışkanlıklarının, ergenlerin saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini değerlendiren bir anket çalışmasında, şiddet temalı medya içeriklerine sıklıkla maruz kalan öğrencilerin anket sonuçlarında, saldırganlık puanlarının daha yüksek çıktığını görülmüştür. Bu puanlar ayrıca, televizyon/DVD izleme, sinema/film izleme, video oyunları oynama, internet kullanımı, müzik dinleme ve cep telefonunda oyun oynama gibi ekran süreleriyle pozitif; spor yapma, gazete ve kitap okuma gibi aktivitelerle ise negatif korelasyon göstermiştir (Akçay & Akçay, 2019). Bu

noktada, “saldırganlık” ile her zaman fiziksel saldırganlığın kastedilmediğinin hatırlanması önemlidir. Şiddet içerikli medya temsillerine maruz kalmanın sonucunda ortaya çıkan saldırganlık eğilimindeki artış, küfür, alay ya da hakaret etmek gibi eylemleri içeren sözel saldırganlığın yanı sıra saldırgan düşüncelere veya saldırgan duygulara sahip olmak anlamına da gelebilmektedir (Shaktawat, 2014).

Beyazperde, ilk ortaya çıkışından bugüne dek saldırganlıkla el ele yürüyerek şiddet olgusunu hayatımıza farklı bir boyutta sokmuş, gelişen teknolojik olanaklarla birlikte zaman içinde saldırganlığı daha da belirgin ve çarpıcı bir şekilde görünür kılmıştır (Söğüt, 2020). Bu bağlamda Edwin Porter’ın yönetmen koltuğunda oturduğu 1903 tarihli Büyük Tren Soygunu ve Wark Griffith’in yönettiği 1915 tarihli Hoşgörüsüzlük filmlerinin silahlı çatışma sahneleri göz ardı edilemez.

Sinema, 1930’lu yıllarda yükselişe geçen gangster filmleriyle başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere tüm dünyadan seyirci kazanmış, hemen her sahnesinde şiddet unsuruna yer verilen bu film türünün etkileri topluma yansımıştır. New Jersey’de bu filmlerden birinden etkilenmiş olan 12 yaşındaki bir çocuğun bir başka çocuğu silahla vurduğu rapor edilmiştir (Hoberman, 1998). Amerikan Sineması üzerine yürütülen bir araştırmanın örnekleminde yer alan 100 filmde toplam 2148 şiddet eylemi gerçekleştiği bulgusuna erişilmiştir (Browne, Webb, Fisher ve Cook, 2002).

Britanya’da da 1970’li yıllara gelindiğinde şiddet olaylarında belirgin bir artış söz konusu olmuş ve suç oranlarına ilişkin istatistiklerin hızla yükseldiği bu dönemde kitle iletişim araçlarına dair bir tür özellikle öne çıkmıştır: Filmler. Bütün bunlardan on yıl önce ise yazar Anthony Burgess, kahraman bakış açısıyla yazdığı ve Alex adındaki haydut kahramanın “aşırı şiddet içeren eylemlerini” anlattığı Otomatik Portakal adlı romanını kaleme almış, 1971’de ise başarılı yönetmen Stanley Kubrick, Alex ve arkadaşlarının çeşitli evlere zorla girdikleri, ev sahiplerin tecavüz ettikleri ve öldürdükleri sahneleri 15 dakika boyunca beyaz perdede seyirciye sunduğu filmini çekmiştir ve daha film gösterime bile girmemişken basının yoğun ilgisiyle karşılanmıştır. Filmin gösterimine davet edilmiş bir milletvekili, filmin ergenlik çağındaki şiddeti büyütecek nitelik taşıdığını öngörmüş ve bu öngörüsünde de haklı çıkmıştır. Filmin yayınlanmasının hemen ardından Oxfordshire’da bir kişi, filmin etkisinde kaldığını söyleyen 16 yaşındaki bir genç tarafından öldüresiye dövülmüş; Hollandalı bir turist ise Londra’da, filmin şiddet sahnelerinden birinden etkilenen bir grubun tecavüzüne uğramıştır (Giles, 2003).

Türkiye'de de tablo farklı değildir. Örneğin, 6 Mart 2009 tarihinde kaçak yakıt sattığı belirlenen bayinin davasını takip etmek için duruşmaya katılan bir avukat, şirket sahibi tarafından tabancayla dizlerinden vurulmuş, olayın ardından incelemeye alınan saldırgana ait internet sitelerinde Kurtlar Vadisi isimli dizinin ana karakterlerinden biri olan Polat Alemdar adlı kurgusal karakterin yerine fotomontajla kendi yüzünün yerleştirildiği çok sayıda fotoğrafa rastlanmıştır (Kurt, 2009). 2010 yılında yaşanan bir diğer olayda ise Şanlıurfa'da Kurtlar Vadisi dizisi hayranı 16 yaşındaki bir genç, yine aynı dizideki aynı kurgusal karakterden etkilenerek en yakın arkadaşı ve komşusu olan 11 yaşındaki çocuğu önce bıçakla sırtından yaralamış, ardından el ve ayaklarını bağlayıp ağzını koli bandıyla kapattıktan sonra naylon iple boğmaya kalkışmıştır (Taşkıran, 2010). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Türk televizyonlarının en çok izlenen yapımlarından biri olan "Kurtlar Vadisi Pusu" dizisine yönelik 1 Haziran 2014 - 1 Mayıs 2019 tarihleri arasında toplam 1060 izleyici bildirimi geldiğini belirtmiş ve bunlar arasında yer alan "…Babam bunun (dizinin) hastası, küçük kardeşim bu filimden çok etkileniyor. Yeter, bizi bu ıstıraptan kurtarın. Babam bu film yüzünden annemi dövüyor, bizi dövüyor..." (Erkek/Lise/Öğrenci/Hatay/16-20), "Bu dizinin içeriği yüzünden aile içi şiddet görüyorum. Eşim bu diziyi seyredecek diye zulüm yaşıyorum. Lütfen dizi yayından kalksın, eşim bu dizi yüzünden ailedeki herkesi dövmeye, bağırmaya başlıyor. Eşim kendini Polat Alemdar sanmaya bile başlayabilir." (Kadın/Lise/Ev Hanımı/Ankara/36-40) gibi pek çok seyirci bildirimini, medyada temsil bulan saldırganlığın kişilerarası iletişime etkisine örnek göstermiştir (Erdem, 2019). Yine, Türk televizyon kanallarından birinde televizyonların en fazla izlendiği zaman diliminde (prime time) yayınlanan ve yüksek izlenme oranıyla 4 sezon boyunca ekranda kalan Çukur dizisinde de şiddet, seyirciye en fazla sunulan tema olmuştur. İlk üç bölümü içerik çözümlemesiyle incelenmiş olan dizide, ortalama her on dakikada bir ölümü çağrıştıran bir sözcük kullanıldığı; hem fiziksel hem sözel şiddette faillerin daha çok erkek olduğu ortaya konmuştur (Küçük, 2021). Benzer şekilde Türk televizyonlarında bugün hala izlenen eski Yeşilçam filmlerinin senaryosu da özellikle kadına uygulanan gerek fiziksel gerek duygusal şiddet açısından oldukça zengindir (Söğüt, 2020). Sözü edilen dönemde oldukça popüler olan Ah Güzel İstanbul (1981), İffet (1982), Zavallılar (1984) gibi filmler buna örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıda yer verilen örneklere benzer şekilde, medya aracılığıyla maruz kaldıkları saldırgan içeriklerden etkilenerek günlük yaşamlarında tanıdıkları/tanımadıkları kişilere sözel

ve/veya fiziksel şiddet uygulayan, bireysel silahlanmada bir problem görmeyerek lokanta, kafe ya da gece kulüpleri gibi toplu mekânları basan insanlar hakkındaki haberleri hemen her gün görmek olasıdır.

Gerek geleneksel gerekse sosyal medyada yer verilen saldırgan temsillerin bireyler üzerinde yarattığı ve davranışa yansıyan olumsuz psikolojik etkilere ilişkin bütün kanıtlara rağmen söz konusu içeriklerin üretilmeye devam etme nedenleri ise en kısa haliyle *"izleyici talebinin yoğunluğu"* ve *"şiddet ekonomisi"* olarak iki ana başlık halinde gerekçelendirilmektedir (Özer, 2010).

Saldırgan İçeriklere Yönelik İzleyici Talebinin Yoğunluğu

Medya içeriklerinde, daha önce de belirtildiği gibi, son derece yoğun bir şiddet sunumu vardır ve medya tarafından "izleyici talebi" olarak savunulan bu durumun özünde "haz" bulunmaktadır (Weaver ve Wilson, 2009, s. 443). Buna göre, izler kitlenin medyada saldırgan içerikleri talep etme nedenlerinin başında "şiddet pornografisi" olarak adlandırılan olgu yer almaktadır. Her ne kadar günümüzde "pornografi" kavramı cinsel tahrik amacı taşıyan, cinselleştirilmiş olguların yazılı ve/veya görsel olarak sunumu anlamında kullanılmaktaysa (Özdemir ve Atay, 2023) ve feminist yaklaşım perspektifinden sadece kadına yönelik bir şiddet eylemi olarak tanımlanmaktaysa da (Boyle, 2005, s. 29) Baudrillard, "pornografi" kavramını daha geniş bir çerçevede ele alarak pornografik içeriğin yalnızca cinsellikten ibaret olmadığını *"Bütün varlıkların acımasız şeffaflığının müstehcenliğidir"* cümlesiyle vurgulamaktadır (Baudrillard, 2004, s. 134). "Şiddet pornografisi" de şiddet içerikli davranışların "gizeminin çözülmesine", "teşhir edilmesine" ve ilişkili olarak "izleyicinin bu teşhirden duyduğu hazza işaret etmektedir (Erdem, 2020). Bir diğer ifadeyle, olay örgüsündeki şiddet, haz duygusunu tetiklemekte ve böylece izleyicide iştahlanma etkisi yaratmaktadır.

İzleyicide haz duygusunu tetikleyen şiddet pornografisi de medyada şiddetin estetize edilmesi yoluyla üretilmektedir.

"Estetik" kavramı genellikle haz uyandıran unsurlarla ilişkilendirilse de, şiddet estetiği bu algının dışında değildir. Tarih boyunca şiddet, sanat eserlerinin ana teması olmuştur. Örneğin, Nicolas Poussin'in *Masumların Katliamı* ve Jacques-Louis David'in *Marat'ın Ölümü* gibi eserlerde şiddet teması işlenmiştir. Aynı şekilde, klasik müzikten rock ve rap gibi günümüz popüler müzik türlerine kadar pek çok eserde şiddet ön plandadır. Bilim insanları, bedenin zarar

görmesi veya tiksindirici görüntülerin dahi cezbedici olabileceğini, bunun insanın kendi türüne uygulanan şiddeti merak etme eğiliminden kaynaklandığını belirtmektedir. Freudyen bir yaklaşımla, bu merakın saldırgan enerjiyi boşaltarak bireyde boşalım etkisi yarattığı ve rahatlama sağladığı öne sürülmektedir (Erdem, 2020).

Şiddetin estetize edildiği alanların başında sanatın yanı sıra kuşkusuz medya da gelmektedir (Erdem, 2020). Daha önce de bahsedildiği gibi medya tarafından estetize edilen şiddet, izleyici tarafından pornografik bir içerik gibi algılanmakta ve haz duygusuyla beraber iştahlanma etkisi yaratması nedeniyle talep görmeye devam etmektedir. Temel amacı kâr elde etmek olan medya da, söz konusu etkiyi yaratması için şiddeti epikleştirerek ya da dramatize ederek estetize etmekte, böylelikle tiksindirici, rahatsız edici özünü maskelemektedir.

Medyanın, televizyonun icadından çok daha önce sözlü iletişimle başladığı (Vardarlıer & Zafer, 2019) ve saldırganlığın da hemen hemen insanlık tarihiyle denk olarak kendine dini hikâyeler, mitler ve efsanelerde yer bulduğu (Zorlu, 2016) bilgileri göz önünde bulundurularak söz konusu duruma Freudyen bir bakış açısından bakıldığında, şiddet pornografisinin, medya içeriklerinde saldırganlık temsillerinin talebi üzerindeki etkisi kolektif bir anlam da kazanmaktadır. Çünkü Freud'a göre bireyler, ilkelleriyle zannedilenden çok daha fazla benzeşmektedir ve ilkellerinin ruhsal yaşamları, bireylerin erken bireysel gelişim dönemlerinin iyi korunmuş birer resmi gibidir (Freud, 2021). Bu demek oluyor ki tüm bireyler, çağlar öncesinde yaşamış atalarıyla yalnızca fiziksel olmayan; özellikle bireylerin arzuları, korkuları, düşünme ve davranma biçimleri, bilinçleri ve bilinç dışları gibi eylemsel ve içgüdüsel olanda yansıyan önemli benzerlikler taşımaktadır. Benzer şekilde Jung da bireylerin medya içeriklerinde saldırgan temsiller görmeye yönelik talebini kolektif bilinç dışını vurgulayarak arketipler üzerinden açıklamaktadır. Şiddet eylemlerini gölge arketipiyle ilişkilendiren Jung'a göre "ölüm ve cinsellik" insanlığın kolektif bilinçaltıdır (Jung, 2001, s. 152) ve bu iki dürtüye dair imgeler bu nedenle bireyler için ölümü ve cinselliği seyirlik olaylara dönüştürmektedir (Erdem, 2020).

Freud ve Jung gibi psikoloji çalışmalarının kilit isimlerinin yanı sıra iletişim bilimleri literatürüne sağladığı önemli katkılarla bilinen George Gerbner ve arkadaşları da kitle iletişim araçlarının etkilerinin yoğun olarak tartışıldığı 60'lı yıllarda, televizyon programlarını izleme ile seyircinin günlük hayattaki "gerçeklik" kavramsallaştırması arasındaki ilişkiyi bulmayı

amaçladıkları ve sonraki süreçte sadece şiddet unsuru için değil, azınlıklar ve toplumsal cinsiyet gibi başka konularda yürütülen çalışmalar için de referans noktası oluşturan Kültürel Değişim Projesi'ni başlatmış; söz konusu proje ile şiddet unsurunun, toplumsal düzenin anlatımında kilit rolde olduğunu savunmalarına yol açacak verilere ulaşmışlardır (Signorielli, Gerbner & Morgan, 1995). Buna göre, izleyici, ancak medya patronları ve eşik bekçilerinin vermiş olduğu kararlar arasından seçimler yapabilmekte; kitleler ancak kendilerine sunulan sınırlı seçenek arasından bir tercihte bulunabilmektedir. Başka bir ifade ile halk, medyayı aktif olarak kullanabilir ancak onun üzerinde bir egemenlik kuramaz. Ayrıca yine bu görüşe göre, medya aracılığıyla sunulan içerikler arasında da çoğunlukla şiddet ve cinsellik yer almaktadır (Küçük, 2021). Diğer taraftan, kitle iletişim çalışmalarında önemli paya sahip bir diğer yaklaşım olan Kullanımlar-Doyumlar yaklaşımı ise izleyici temelli bir yol izlemiş ve izleyicinin medya içeriklerini seçerek tükettiğini; medya iletilerini alımlama sürecinde edilgen olmadığını savunmuştur. Kullanımlar-Doyumlar yaklaşımı, izleyicinin kendi gereksinimlerinin farkında olduğunu ve bu gereksinimlerine göre iletişim araçlarını ve içeriklerini seçtiklerini; bunlarda kendi etkilerini aradığını belirterek olumsuz medya içeriklerinin izleyici üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalara "aktif izleyici" savını getirmiştir. Bir diğer ifadeyle, saldırgan içerikleri tercih eden izleyici, Kullanımlar-Doyumlar yaklaşımına göre, bu tercihi bilinçli bir şekilde yapmaktadır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı, izleyicinin medya içeriklerini bilinçsiz ve pasif bir biçimde alımladığını savunan Lasswell ve diğerlerinin aksine, bireylerin, kendi çevrelerine etki yapan aktif ajanlar olduklarını ve etkinlikleri seçme yolları arasından amaçlarına uygun tercihler yapma gücünü ellerinde bulundurduklarını savunmaktadır (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s. 162). Başka bir ifadeyle, bu yaklaşıma göre medyada saldırgan içerikleri talep eden izleyicinin bu talebi bilinçlidir.

Öte yandan, şiddetin sattığına ilişkin genel kabulle tutarsız sonuçlara ulaşılan bazı araştırmalar da vardır. Diener ve de Four (1978; Akt., Giles, 2003), öğrencilerin favori televizyon programlarına ilişkin derecelendirmelerini bu programların içerdiği şiddet miktarı ile karşılaştırdıkları bir çalışma yürütmüştür. Çalışmada, bir polisiye dizinin biri şiddet içeren ve diğeri içermeyen iki farlı versiyonunu göstermişler ve şiddet içeriği ile seyircinin keyif alma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Benzer bulgular, izleyicilerin programlara verdiği değeri ve içerdikleri şiddet miktarını inceleyen bir İngiliz araştırmasında da elde edilmiştir. Bu çalışma sonuçları, medyada şiddet tartışmalarında kilit noktanın, şiddetin

izleyiciler için taşıdığı anlam olduğunu ve bu anlamın da bireyler arasında keskin farklılıklar gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Medyanın Sahiplik Yapısı ve Şiddet Ekonomisi

80'li yıllar itibariyle sahiplik yapısı değişen ve temel amacı ticari kar elde etmek olan medya organları da bu amaçları doğrultusunda izleyiciye talep ettiğini sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, medyanın değişen sahiplik yapısıyla birlikte ticarileşmeye başlaması nedeniyle tiraj ve rating kaygısı artmıştır. Bu kaygının güdümünde izler kitlenin ilgisini çekecek, talebini karşılayacak içerikler üretmek medya kuruluşlarının temel hedefi haline gelmiştir. Televizyon eleştirmeni Oya Doğan, televizyon kanallarının, şiddet unsurunun tahakkümü altında olduğuna işaret ederek, şiddet içeriklerine yönelik izleyici talebi sürdüğü; bu içerikler rating aldığı sürece kanal yöneticilerinin yapımlarda şiddet içeriklerine yer vermeyi sürdüreceğini belirtmiş, "*Şiddet reyting aldığı sürece yani para kazandırdığı sürece de gözlerini kırpmadan dozunu artıracaklar."* demiştir (Karacan, 2020).

"Şiddet ekonomisi" olarak isimlendirilen bu durum şiddetin, yapımcılar tarafından maliyetinin düşük, talebinin yüksek olması ve dil, din gibi kısıtlarının olmaması nedeniyle cinsellikten sonra tüm toplumlara kolayca uyarlanabilir bir içerik olduğu için tercih edilmekte olduğunu ifade etmektedir (Özer, 2017). Ayrıca cinsellik, her toplumun ekranında şiddet kadar serbestçe kullanılamamaktadır (Gerbner, 1996).

Medyada şiddetin tercih edilmesine yönelik tüm bu belirleyici durumlar özetlenecek olursa; temel amacı rating elde etmek olan medya, yüksek izlenme oranı kaygısı nedeniyle şiddeti hemen her türden içerikte işlemekte, şiddeti estetize ederek onu haz duygusu yaratan bir içerik haline getirmekte ve böylece şiddeti pornografik bir içeriğe dönüştürerek talep görmesini sağlamaktadır. Öte yandan izler kitle de bakışını bu tür içeriklerden alamamaktadır. Ayrıca medyada şiddet, bireylerin içerikte şiddete olan açlığının devam etmesi ve böylelikle şiddetin, talebi çok fakat maliyeti düşük bir medya içeriği olarak izleyici tarafından tüketilmeye, tüketildikçe de medya sahipleri tarafından üretilmeye devam etmesi amacıyla tüm rahatsız edici özellikleri maskelenerek estetize edilmektedir (Erdem, 2020).

Öte yandan Giles (2003), bireylerin ya da grupların şiddet içeriklerini tercih etmesinin, şiddet içerikli filmlerin tanıtımıyla uyanan merak ve şiddet içeriklerinin izleyiciyi psikolojik

açıdan zorlaması olarak iki temel nedeni olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, ilgi çeken tanıtımları gören izleyiciler filmin tamamını görmek için sinema salonlarına akın etmekte ve içerikteki şiddet de onları bir tür psikolojik dayanıklılık testine sokmaktadır.

Her ne kadar tarihsel süreçte medyada şiddetin baskın ve yaygın bir şekilde sürekli olarak yer alması, şiddet pornografisi ve şiddet ekonomisi olguları üzerinden gerekçelendirilmiş olsa da medyada saldırgan içeriklere maruz kalmanın açıkça pek çok olumsuz sonucu olduğu aşikardır.

Şiddet içeren televizyon yapımları izlemenin ve şiddet içerikli video oyunları oynamanın etkileri temelde dört ana başlık altında toplanabilir (Demirtaş-Madran, 2006):

1. **Saldırgan Etkisi:** Saldırgan etkisi, çok fazla şiddet içeriğine maruz kalan insanların (hem çocuklar hem de yetişkinler) daha kaba, daha saldırgan ve şiddete daha eğilimli olduğunu belirtir (Gentile ve Anderson, 2003).
2. **Kurban Etkisi:** Kötü dünya sendromunun yol açtığı, gerçek dünyayı olduğundan daha tehlikeli algılama durumudur.
3. **Tanıklık Etkisi:** Duyarsızlaşma kuramı ile belirtilen, şiddet içeriklerine tekrarlı olarak şahit olunması durumunda hissedilen rahatsızlığın azalması, tepkisizliğin artması durumudur. Duyarsızlaşmanın bir sonucu olarak, şiddet unsurları ve saldırganlık birey tarafından "olağan" olarak algılanmaktadır (Anderson & Huesman, 2003).
4. **İştahlanma:** Bireylerin bir süre sonra şiddet içeriklerinin yaratmış olduğu uyarımdan haz duymaya başlaması, izledikçe izlemek istemesi durumudur (Demirtaş-Madran, 2006).

Öte yandan, saldırganlığın medyadaki temsilinin olumsuz bireysel ve toplumsal yansımalara neden olması, içeriğe ilişkin bazı ortak özelliklerden kaynaklanmaktadır (Demirtaş-Madran, 2006, s. 472):

1. Saldırgan davranışın ödüllendirilmesi,
2. Saldırgan davranışın haklı gösterilmesi ve/veya davranışa ilişkin mantıklı gerekçeler sunulması,
3. İçerikte saldırganlığın kurgudan uzak, gerçekliğe uygun sunulması,
4. İçerikte izler kitleyle ortak özelliklere, benzerliklere sahip saldırgan modellere yer verilmesi,

5. Saldırganlığı, izleyicinin özdeşleşebileceği, imrenebileceği nitelikteki modellerin sergilemesi; özellikle de saldırganın kahramanlaştırılması,
6. Düşmanca saldırganlığın temsil edilmesi,
7. Saldırgan davranışın ardından saldırgan ve hedefin ya hiç olumsuz sonuçla karşılaşmaması ya da çok az karşılaşması,
8. Saldırgan davranışa ilişkin bütün ayrıntılara yer verilmesi,
9. Saldırganlığın ya hiç eleştiri konusu edilmemesi ya da çok az edilmesi,
10. Fizyolojik açıdan uyarıcı niteliğe sahip saldırgan içeriğin sunulması,
11. İçerikte, çok sayıda kurbanı olan şiddete yer vermek,
12. Sonucu hafifletilmiş (pişmanlık, üzüntü gibi duyguları içermeyen) saldırganlığın sunumu,
13. Zayıf kötü karaktere karşı güçlü kahramanın uyguladığı şiddet

Medya ve saldırganlık denildiğinde, tarihsel süreçte gazete ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarının yanı sıra, son yıllarda sosyal medya ve dijital oyunların içerikleri de akıllara gelmektedir. Bu zeminde, belirli yaş gruplarının medyadan etkilenme düzeylerinin daha yüksek olduğu ve içeriğe ilişkin, yukarıda yer verilen, saldırganlığın medyada temsilinin olumsuz yansımalara neden olmasına yol açan özellikler de göz önünde bulundurulduğunda süper kahraman filmlerinin, bireylerin kişilerarası iletişim stratejileri üzerindeki etkisinin oldukça önemli olduğu görülmektedir.

1.3. Saldırganlığın Süper Kahraman Temsiller Üzerinden Sunumu

Medyada şiddetin estetize edilişinin ve bu yolla şiddet pornografisi yaratılarak saldırgan içeriğin, büyük çoğunluğu çocuklardan oluşan, çok sayıda izleyiciye ulaştırılmasının en güçlü örneklerinden biri kuşkusuz süper kahraman filmleridir. Süper kahraman filmleri, hayatımıza ilk olarak 1978'de Richard Donner'ın "Superman" filmi ile girmişse de bu filmlerin asıl yükselişi 21. yüzyılda gerçekleşmiş; 2000 yılından bugüne kadar farklı özelliklere sahip süper kahramanların yer aldığı kırktan fazla film beyaz perdeye yansımıştır. Sam Raimi'nin Örümcek Adam üçlemesi (2002-2007), X-Men (2000'den itibaren), Kara Şövalye (2008) ve Yenilmezler (2012) gibi süper kahraman filmleri dünya çapında yüz milyonlarca izleyicinin ilgisini çekmiş ve şimdiye kadar yapılmış en yüksek hasılatlı filmler arasında yer almıştır (Koole, Fockenberg, Tops & Schneider, 2014). Süper kahraman filmleri, aksiyon-macera odaklıdır ve genellikle

fantastik bir dünyada, olağanüstü güçlere ve teknolojiye sahip ana karakterler ile genellikle aynı derecede olağanüstü niteliklere sahip antagonistlerin (süper kahramanın düşmanı rolündeki karakterlerin) mücadelesini konu edinmektedir (Miller, Rauch & Kaplan, 2016). Film boyunca süren mücadeleden sonra bu filmler, kötücül temsil ya da temsillerin mücadeleyi kaybetmesi ve toplumsal düzenin yeniden tesis edilmesi ile son bulmaktadır.

Son yıllarda süper kahraman filmlerine gösterilen ilginin artmasıyla birlikte bu filmler, sinema endüstrisindeki en büyük ve ticari açıdan en başarılı türlerden biri haline gelmiştir (Koole, Fockenberg, Tops & Schneider, 2014). Ancak söz konusu filmlerin içeriğinde, saldırganlığın medyadaki temsilinin, olumsuz bireysel ve toplumsal yansımalara neden olmasına zemin hazırlayan unsurlara yer verildiği açıktır. Örneğin, saldırganlığı, izleyicinin özdeşleşebileceği, imrenebileceği nitelikteki modellerin sergilemesi, saldırganın kahramanlaştırılması, saldırgan davranışın ardından hem saldırganın hem de hedefin ya hiç olumsuz sonuçla karşılaşmaması ya da çok az karşılaşması, şiddetin rahatsız ediciliği ve olumsuz sonuçlarının maskelenerek gücün ve cesaretin bir sembolü gibi sunulmaktadır. Bu bağlamda, hafta sonu çocukların en fazla televizyon izlediği saatlerde yayınlanan çizgi filmler üzerine yürütülmüş bir çalışma, "kötü karakterlerin" %59'u şiddet eylemlerinden dolayı cezalandırılırken, "iyi karakterlerin" sadece %18'inin aynı nedenle cezalandırıldığı sonucunu ortaya koymuştur (Anderson & Cavalarro, 2002). 1990-2006 yılları arasında ABD'de yayınlanmış üç farklı süper kahraman filminin incelendiği bir başka çalışmada ise filmlerdeki suç davranışları incelenmiş ve "kahraman" olarak temsil edilen karakterlerin de suçluları yakalamak için film boyunca açıkça şiddet davranışları sergilediği ortaya koyulmuştur (Temel, Akgün-Kostak & Çelikkalp, 2014). Fakat süper kahraman filmlerinin hiçbirinde kahraman temsiller söz konusu şiddet davranışları nedeniyle cezalandırılmamakta, eleştirilmemekte ve vicdan azabı ya da pişmanlık gibi duygular hissetmemektedir. Aksine, bu filmlerde süper kahraman temsiller tarafından sergilenen şiddet eylemleri mantıklı gerekçelerle haklı gösterilmekte ve kahramanlar mücadeleleri nedeniyle çoğu zaman filmin sonunda ödüllendirilmektedir.

Süper kahraman modeller genellikle pek çok insan tarafından arzulanan niteliklere sahiptir. Bu nitelikler kişilik özelliklerini, hedefleri ve davranışları içerebilir (Bonneville vd., 2006). Süper kahraman karakterler çoğu zaman "iyiliği" temsil etseler de bu temadaki filmlerin hepsinde hem antagonist (düşman) hem de kahraman temsillerin, hedeflerine ulaşmak için sık

sık saldırganlığın çeşitli türlerine başvurduğu göz önünde bulundurulduğunda filmlerdeki en hâkim olumsuz temanın şiddet olduğu (Bauer vd., 2016) ve saldırganlığı, izleyicinin özdeşleşebileceği nitelikteki modellerin sergilemesinin, özellikle de saldırganın kahramanlaştırılmasının saldırganlığın medyada temsilinin olumsuz bireysel ve toplumsal yansımaları üzerindeki etkisi dikkate alındığında bu filmlerin şiddeti meşrulaştıran inançları güçlendirebilecekleri söylenebilir. Bu nedenle, süper kahraman filmlerinin çoğu, yayınlandıkları günden bugüne kadar pek çok kez saldırgan davranışlar gibi toplumsal cinsiyet kalıpyargılarıyla da ilişkilendirilebilecek olumsuz sosyal davranışları ve yüksek düzeyde medya şiddetini temsil ettiği için eleştirilmiştir (Brown ve ark., 2009).

İzleyicilerin belirli eğilimleri (örneğin, saldırgan karakterlerle özdeşleşme), sosyal ortamları (örneğin, ebeveynlerinin tutum ve davranışları) ve maruz kaldıkları medya içeriği (örneğin, failin çekiciliği), medya şiddetinin saldırganlığı etkileme derecesi üzerinde belirleyici olabilmektedir (Anderson vd., 2003). Bu bağlamda, belirli yaş grupları dikkate alındığında da özellikle çocukların, gerçek kişiler ile kurgusal karakterler arasında her zaman net bir ayrım yapamadıkları, televizyonda izledikleri karakter ile kolayca özdeşleşebildikleri ve bir biçimde sosyal etkileşime girebileceklerini düşündükleri görülmektedir (Babrow vd., 1988). Sosyal Öğrenme Kuramı, “gözlem”, “model alma” ve “taklit etme” süreçlerinin öğrenme üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Çocukların da model aldıkları temsillerin davranışlarını gözlemleyerek öğrendikleri bilinmektedir ve medyada genellikle "iyi" olarak betimlenen, özendirici niteliklerle donatılarak sunulan süper kahramanlar da özellikle “gerçek” ile “kurgu” ayrımını henüz net olarak yapamayan çocuklar için oldukça önemli birer rol modeller olabilmektedirler. Ayrıca, Edimsel Koşullanma Kuramında vurgulandığı gibi, bir davranışın istenen bir sonuca yol açtığını (ödül) gözlemledikten sonra bireyler, genellikle bu davranışı denemeye yönelmektedir. Dolayısıyla, süper kahraman filmlerinin sonunda, süper kahraman karakterin “kahramanlaştırılması” ve ödüllendirilmesini gözlemek çocukların pek çok çekici nitelikle donatılmış bu süper kahramanın ödüllendirilen davranışını, "öldürücü silah kullanımı", "cinayet" ve "kitlesel saldırılar" gibi oldukça ciddi şiddet eylemlerini içerdiğinde bile “kabul edilebilir” ve “taklit edilebilir” olarak yorumlayabilmesine yol açmaktadır (Muller vd., 2020). Bu durum, çocukların yetişkinlik hayatlarına da sirayet edecek kişilerarası iletişim becerilerini de etkilemektedir.

Çocuklar için izledikleri karakterler, belirli özelliklerinden dolayı rol model haline gelebilir ve bu durum çocukların cinsiyet ve davranış normlarına yönelik algısını etkileyebilir (Miller & Summers, 2007). Yaşları 8 ile 10 arasındaki çocukların günlük ortalama 3 saat 17 dakika televizyon izleme süresi ile yaşları 11-14 ve 15-18 arasında değişen çocuklara kıyasla ekran maruziyetlerinin daha fazla olduğunu gösteren çalışmalar vardır (Roberts, Foeher & Rideout, 2005). Dolayısıyla, özellikle küçük yaştaki çocuklar, süper kahraman filmlerinde temsillerin sahip olduğu olağanüstü yetenekler, kullandıkları aşırı gelişmiş teknoloji ya da silahlar gibi değişkenler dolayısıyla bu temsillerle kendilerini daha kolay özdeşleştirmekte ve onları model almaktadır (Anderson & Cavallaro, 2002; Martin, 2007). Bu durum, çocukların özdeşleştikleri süper kahramanlardan gördükleri saldırgan davranışları kendilerinin de sergileyebilmeleri ve düzenli olarak maruz kalırlarsa başkalarını da aynı tür davranışlara kışkırtabilmeleri sonucunu doğurmaktadır (Huesmann, Moise-Titus, Podolski & Eron, 2003). Okul öncesi dönemdeki çocuklarda süper kahraman temsillerle özdeşleme dolayısıyla çeşitli saldırgan, olumlu sosyal ve savunma davranışları arasındaki boylamsal ilişkileri inceleyen bir başka araştırmada, çocukların süper kahramanlarla etkileşimi, 1 yıl sonra artan fiziksel ve ilişkisel saldırganlıkla ilişkili bulunurken süper kahramanlarla etkileşimin okul öncesi dönemdeki çocuklarda olumlu sosyal davranışlarla veya savunma davranışlarıyla ilgisinin olmadığı ortaya konmuştur (Coyne vd., 2017). Bu bulguyu destekleyen örneklere ulusal medyada da denk gelmek mümkündür. Örneğin, 2000'li yılların başında henüz 4 yaşındayken Pokémon adlı çizgi filmden etkilenen bir çocuk, 7. kattan aşağı atlamış, şans eseri hayatta kalan çocuğa neden camdan atladığı sorulduğunda ise "Ben Pokémon'um ve Pokémon gibi uçtum." yanıtını vermiştir. Kasım 2000 tarihindeki bir başka olayda ise aynı çizgi filmden etkilenen 7 yaşındaki bir kız çocuğu 5. kattan atlamış ve bacağını kırmıştır. Henüz hastanedeyken ziyarete gelen bir arkadaşına ise "Ayağım iyileşince tekrar, daha güzel uçacağım." demiştir. İzledikleri çizgi filmdeki karakterle özdeşleşerek camdan atlayan iki çocuk hem uzmanları hem de Sağlık Bakanlığı'nı harekete geçirmiş, uzmanlar, yaptıkları incelemelerle bu çizgi filmin hem iyi hem kötü kahramanlar sunarak çocukların kafalarını karıştırıp onları şiddete karşı duyarsızlaştırdığını ortaya koymuştur (Webtekno, 2023). İstanbul'da da 5 yaşındaki bir çocuk, en sevdiği süper kahraman karakter olan Örümcek Adam'a özenerek 5. kattan atlamış; şans eseri olayı hafif ezik ve sıyrıklarla atlatmıştır. Çocuk ve Ergen Psikiyatristi Doç. Dr. Ümit Işık, birey olma yolunda ilerleyen ve bu yolculukta kendilerine rol modeller arayan çocukların okul öncesi

dönemde her şeyi yeni keşfetmeye başladığını, dünyayı anne ve babasından çok daha farklı gördüğünü belirtmiş ve araştırmaların, çocukların izledikleri çizgi filmlerdeki karakterlerle özdeşim kurduğunu gösterdiğini, çocukların sevdikleri ve model aldıkları karakterlerle özdeşleşip kendi dünyalarında o karaktere benzemeye çalışabileceklerini, gördükleri ve izledikleri yayınlarda geçen olayların gerçek olduğuna inanacaklarını söylemiştir. Doç. Dr. Işık, bu durumun, çocukların çizgi film kahramanlarının yaptığı hareketleri taklit etmelerine neden olabileceğinin de altını çizmiştir (Yılmaz & Özdemir-Güneli, 2023). Benzer şekilde, erkek çocuklar için televizyonda temsil bulan şiddeti izlemek, süper kahraman karakterlere maruz kalma oranı ve silahlarla oynama eğilimiyle de güçlü bir şekilde ilişkilendirilmiştir (Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson & Collier, 2014).

Büyük ölçekli boylamsal çalışmalar, çocuklukta şiddet içerikli medya temsillerine sık sık maruz kalmayı, fiziksel saldırılar ve eş istismarı da dahil olmak üzere yaşamın ilerleyen dönemlerinde gerçekleştirilen saldırganlıkla ilişkilendiren kanıtlar sunmaktadır (Anderson vd., 2003). Shaktawat'ın 2014 yılında yürütmüş olduğu bir boylamsal çalışmada 6-9 yaşları arasındaki 329 katılımcı 15 yıl boyunca izlenmiş ve örneklemin çocukluk döneminde medya aracılığıyla maruz kaldığı şiddet içeriklerinin cinsiyet farklılığı gözlenmeksizin yetişkinlik dönemindeki saldırganlık düzeyini artırdığı görülmüştür.

Öte yandan, cinsiyetin düzenleyici rolü de göz önünde bulundurularak yetişkinlerde süper kahramanlık temalı medya temsillerine maruz kalma, saldırganlık ve olumlu toplumsal davranış arasındaki ilişkiyi gözlemlemeyi amaçlayan bir çalışmada, medyada süper kahraman temsillerine maruz kalma ile saldırganlığın bütün türlerinin yanı sıra olumlu toplumsal davranış arasında da pozitif yönde ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, medyada yer alan süper kahramanlık temsilleri hem kadınlarda hem de erkeklerde olumlu toplumsal davranışı etkilese de bu oran erkeklerde daha anlamlıdır (Santos, Pimentel & Mariano, 2023).

Tüm bunlardan da anlaşılacağı gibi çocukluk döneminde şiddet içerikli medya ürünlerinin tüketiminin, bireylerin ileriye dönük saldırganlık eğilimini yordama gücünün yüksek olduğu ve bu medya ürünleri içinde de süper kahraman filmlerinin büyük pay sahibi olduğu öne sürülebilir. İzleyen alt bölümde, bu araştırmanın amacı doğrultusunda ve aynı zamanda yaygın olarak araştırmalara konu edilen temel değişkenler olduğu görülen cinsiyet ve yaş değişkenleri

temelinde süper kahraman filmlerinde saldırganlığın temsil edilişinin etkilerini araştırmış olan çalışmaların bulguları ele alınmaktadır.

1.3.1. Süper kahraman filmlerinde saldırgan temsillerin cinsiyet ve yaş özellikleri

Cinsiyet

Cinsiyet, uzun yıllar boyunca saldırgan eylemlerin en önemli belirleyicilerden biri olarak evrensel ölçekte kabul görmüştür. Kişilerarası iletişimde bireylerin saldırganlık ve şiddet eğilimini yordayan temel değişkenler arasında en net ve kararlı olanının "cinsiyet" olduğu görülmektedir (Eisner & Malti, 2015).

Bireyler, biyolojik cinsiyetleri temelinde kadın ve erkek olarak sınıflandırılmakta ve bu sınıflandırma da beraberinde pek çok kalıpyargıyı getirmektedir. Cinsiyet rolü kalıpyargılarının, özellikle de saldırganlık gibi gözlenebilir eğilimler söz konusu olduğunda önemli bir yere sahip olduğu, erkeklerin saldırganlık eğiliminin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu yönünde evrensel kabul görmüş bir kalıpyargının bulunduğu bilinmektedir. (Demirtaş-Madran, 2020). Öte yandan 90'lı yıllardan itibaren bir bireye sosyal açıdan zarar vermeyi hedefleyen, oldukça geniş bir davranış grubunu kapsayan (Vaillancourt, 2013) "dolaylı saldırganlık" kavramı literatüre girmiş; bu durum, cinsiyet ve saldırganlık ilişkisine dair çalışma bulgularını da değiştirmiştir (Demirtaş-Madran, 2020). Bu yönde gerçekleştirilen birçok çalışmada, erkeklerin doğrudan saldırganlık, kadınların ise dolaylı saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Björkqvist, 2018; Card & Little, 2006; O'Dell, Charles & Barry, 2024).

Cinsiyet farklılığının, farklı davranışsal tepkiler ile ilişkisi bağlamında yoğun şekilde çalışılmaya başlandığı yıllardan itibaren saldırganlık üzerinde cinsiyetin rolüne dair pek çok araştırma yürütülmüş; araştırma bulguları biyolojik cinsiyetin, saldırgan davranışlarla da ilişkilendirilebilecek kişilik ya da bilişsel nitelikler gibi birçok alanda ya çok az belirleyiciliği olduğunu ya da hiç belirleyici olmadığını göstermiştir (Demirtaş-Madran, 2020). Öte yandan, saldırganlık ile toplumsal cinsiyetin ilişkisine dair de pek çok araştırma yürütülmüştür (örn.: Bjorkqvist, 1994; Eagly & Steffen, 1986; Hyde, 1984; Maccoby & Jacklin, 1980).

Toplumsal cinsiyet kalıpyargıları en genel hatlarıyla "toplumda yerleşmiş kadınsı ve erkeksi davranış kalıplarını birbirinden ayıran, cinsiyete özgü nitelikler veya geleneksel normlar

bütünü" olarak tanımlanabilir (Mayes & Valentine, 1979). Erkekler çocukluk döneminde genellikle daha rekabetçi, fiziksel olarak cesur ve atılgan olmaya teşvik edilirken, kadınlar daha ilişkisel ve sosyal kurallara uyumlu olmaya yönlendirilmektedir. Araştırmalar, pek çok medya içeriğinin toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını yansıttığını ve bunun çocuklar üzerinde de etkileri olduğunu göstermiştir (Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson & Collier, 2014). Bir başka ifadeyle, medya içerikleri üzerinden sunulan cinsiyete ilişkin temsiller, hem kadınlar hem de erkekler için farklı davranışsal normlar içermekte (Paek, Nelson & Vilela, 2011) ve çocuklar, öğrenme süreçleri aracılığıyla bu davranışsal normları benimsemektedirler.

Ayrıca çeşitli araştırmalarla, kadın ve erkeklerin saldırganlığa bakış açılarının da belirgin olarak farklılaştığı ortaya koyulmuştur (Hillier & Foddy, 1993; Howe, Herzberger ve Tennen, 1988). Genel olarak bu çalışma sonuçları, kadınların, saldırgan davranışları erkeklere kıyasla daha ciddi bir eylem olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

Çocuklar tarafından en fazla tüketilen medya içeriklerinin başında yer alan çizgi filmlerde temsil bulan karakterlerin, çocuklar tarafından algılanma biçimlerini anlamak amacıyla yapılan bir çalışmada hem kız hem de erkek çocukların, erkek çizgi karakterleri, kadın karakterlere kıyasla daha saldırgan olarak algıladıkları görülmüştür (Thompson & Zerbinos, 1997). ABD televizyon kanallarında yayınlanan çizgi filmlerdeki dolaylı ve fiziksel saldırganlık tasvirlerinde cinsiyet farklılıklarına ilişkin yürütülen bir başka çalışmada ise çizgi filmlerin yalnızca fiziksel saldırganlığı değil aynı zamanda dolaylı saldırganlığı da tasvir ettikleri ve fiziksel saldırganlık eylemlerinin erkek karakterler tarafından gerçekleştirilme olasılığı daha yüksekken dolaylı saldırganlık eylemlerinin ise kadınlar tarafından gerçekleştirilme olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koyulmuştur. Ayrıca, çalışmanın bulgularına göre, erkek karakterler dolaylı (sosyal) saldırganlığa kıyasla daha çok fiziksel saldırganlığa maruz kalmaktadır ve hem fiziksel hem de sosyal saldırganlık eylemlerinde kurbanların çoğunluğu da erkeklerdir (Luther & Legg Jr., 2010). Çocuklara yönelik programların içeriklerinde sözel saldırganlığın yaygınlığını ve bağlamını belirlemeyi amaçlayan bir başka çalışmada da önceki bulgularla tutarlı olacak şekilde, erkek karakterler, kadınlara kıyasla daha fazla sözel saldırganlık göstermiş olsa da oransal olarak bu farklılığın ortadan kalktığı; kadınların, saldırganlığın kurbanı olma ve dolaylı ya da sözel saldırganlık gösterme olasılığının beklenenden daha yüksek çıktığı ortaya koyulmuştur (Glascock, 2013).

Özellikle çocuk ve gençler tarafından yoğun olarak izlenen medya içerikleri arasında liste başında yer alan süper kahraman filmleri de toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargılar açısından güçlü alt metinler barındırmaktadır. Medyanın sunduğu toplumsal cinsiyet rolleri ve bu roller üzerinden yarattığı temsillerin gerek bireysel gerek toplumsal ölçekte etkileri olmaktadır. Bu çerçevede yürütülen çalışmalar kapsamında incelenen farklı film türleri arasında süper kahraman filmleri, süper kahraman temsillerin sahip oldukları nitelikler dolayısıyla özellikle gençler ve erkekler için güçlü ve çekici rol modeller olmaları dolayısıyla öne çıkmaktadır (Baker ve Raney, 2007; Harriger, Wick, Mendez, Barnett, 2022; Roberts vd., 2021). Dolayısıyla süper kahraman filmlerinin erkeklikle ilişkilendirilen toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ile güçlü şekilde ilişkili ve tutarlı olduğu varsayılmıştır (Coyne vd., 2014).

Bu doğrultuda, spesifik olarak süper kahraman filmleri üzerine yürütülmüş çalışmaların bulguları incelendiğinde de çocuklara yönelik farklı türlerdeki televizyon programlarında olduğu gibi (Aubrey & Harrison, 2004; Baker & Raney, 2007; Paek, Nelson & Vilela, 2011; Setten & Chen, 2024) süper kahraman filmlerinde de erkek karakterler, kadın karakterlerden sayıca daha fazladır, daha ön plana çıkarılmıştır ve daha fazla repliğe sahiptir (Thompson & Zerbinos, 1995). Ayrıca erkek karakterler daha etkin, başat, öfkeli ve saldırgan olarak temsil edilmektedir (Aubrey & Harrison, 2004; Harriger, Wick, Mendez, Barnett, 2022; Hu, Liu & Qian, 2023; Miller, Rauch & Kaplan, 2016; Muller vd., 2020;). Bunun yanında, süper kahraman filmleri de dâhil olmak üzere, çocuklara yönelik filmlerde kadınların genel olarak daha edilgen, evcimen, şefkatli ve yol gösterici temsil edildiğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Baker & Raney, 2007; Calvert, Kondla, Ertel & Meisel, 2001; Hu, Liu & Qian, 2023; Ivory, 2006; Luther & Legg Jr., 2010; Marsad, Baloch & Zia, 2023; Miller, Rauch & Kaplan, 2016; Parvez, 2022). Ayrıca bu alanda daha önce yapılan çalışmalar, erkek süper kahraman temsillerin kadınlara kıyasla daha fazla silah kullandığını ve görünmez olmak, uçabilmek ya da dövüş sanatlarında yetkinlik sahibi olmak gibi daha fazla süper yetenek ve beceriye sahip olarak temsil edildiklerini de göstermiştir (Calvert, Kondla, Ertel & Meisel, 2001; Miller & Summers, 2007; Miller, Rauch & Kaplan, 2016; Muller vd., 2020; Parvez, 2022).

Öte yandan Baker ve Raney (2004), kadın ve erkek süper kahramanların temsillerini analiz ettikleri çalışmalarının sonucunda erkek ve kadın karakterlerin saldırganlık düzeyleri arasında belirgin bir farklılık olmadığını ortaya koymuşlardır.

Ayrıca, video oyunlarından filmlere kadar birçok farklı türde medya içeriğinde temsil bulan erkek ve kadın karakterler arasında fiziksel açıdan da farklılıklar bulunmaktadır. Erkekler fiziksel olarak daha kaslı ve güçlü, kadınlar ise daha kırılgan ve çekici tasvir edilmektedir (Baker & Raney, 2007; Harriger, Wick, Mendez, Barnett, 2022; Ivory, 2006; Marsad, Baloch Zia, 2023; Miller & Summers, 2007; Miller, Rauch & Kaplan, 2016; Parvez, 2022; Scharrer, 2004).

Çalışmalar, hedef kitlesinin büyük çoğunluğunu çocuklar ve gençlerin oluşturduğu medya içeriklerinden biri olan süper kahraman filmlerinde yer alan kahraman temsiller üzerinden farklı saldırganlık türlerinin, farklı toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilendirilerek sunulduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun, öğrenme süreçleri yoluyla bireylerin kişilerarası iletişim becerilerini etkileme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Yaş

Çocuklara yönelik filmlerde yer alan karakterlerin yaşı, çocukların gözlemledikleri davranışı model alıp taklit etme olasılığını etkileyebilmektedir. Çizgi filmlerde saldırganların çocuk/genç mi yoksa yetişkin mi olduklarını belirlemek için yürütülen bir çalışmada sonuçlar, hem fiziksel hem de dolaylı saldırganlık türleri için çocukların/gençlerin yetişkinlerden daha saldırgan temsil edildiklerini ve ayrıca çocukların/gençlerin dolaylı saldırganlık eğilimlerinin fiziksel saldırganlıktan biraz daha yüksek olduğunu göstermiştir (Luther & Legg Jr., 2010). Bu kapsamda Wilson, Colvin ve Smith (2002) tarafından yürütülen bir çalışmada, ABD'de yayınlanan televizyon programlarında şiddet eylemlerini gerçekleştiren karakterlerin yaşları incelenmiş, Ekim 1995-Haziran 1996 tarihleri arasında Los Angeles'ta yayınlanan 2.757 televizyon programı, çocuk ve ergen karakterlerin gerçekleştirdiği şiddet eylemleri açısından değerlendirilmiştir. Bulgular, genç saldırganların çocuk izleyiciler için saldırgan davranışa özendirici risk oluşturabilecek çeşitli biçimlerde temsil edildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, yetişkin saldırganlarla karşılaştırıldığında, çocuk saldırganların fiziksel olarak daha çekici bir şekilde sunulduğu ve saldırgan davranışlarının cezalandırılma olasılığının daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, bu karakterlerin şiddet eylemleri, kurbanları üzerinde daha az olumsuz etki yaratmaktadır. Yetişkin saldırganlara kıyasla, çocuk saldırganların daha "iyi" niteliklere sahip olarak sunulma olasılığı da daha yüksektir ve bu

durum, genel izleyici çekiciliklerini artırmıştır. Ek olarak, bu çocuk faillerin büyük bir çoğunluğunun erkek olduğu gözlemlenmiştir.

Genç izleyicilerin beyaz perdede "toplumsal iyilik" uğruna çeşitli şekillerde mücadele ederken izledikleri, hemen hemen kendileri yaşındaki süper kahramanlar, bu izleyicilerin kişilerarası iletişim stratejilerini oluştururken model aldıkları, oldukça güçlü bir ilham kaynağı olmaktadır. Süper kahramanlar, temsil ettikleri pek çok davranış örüntüsüyle, bu gençler için çatışma ve problem çözme stratejilerini yeniden tanımlamaktadır. Medya aracılığıyla tanıştıkları, kendileri yaşında, kendileri gibi okula giden, kendilerinin sahip olduğuna benzer bir arkadaş çevresine sahip bu süper kahramanların kişilerarası iletişim süreçlerinde izlemeyi tercih ettiği yollar, gençler için de izlenebilecek bir yol olarak işaretlenebilmektedir. Çünkü genç süper kahramanlar sadece ödevleri ve alter-egolarıyla mücadele etmekle kalmayıp aynı zamanda kişilerarası sorun çözme becerilerini henüz kazanmakta olan, kendileriyle yaşıt sayılabilecek izleyicilere, genellikle onları karakter olarak tanımlayan gerçek dünya sorunlarıyla nasıl mücadele edebileceklerine dair yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Dolayısıyla problemlerini büyük ölçüde saldırganlığın çeşitli türlerine başvurarak çözen süper kahramanlar, kendilerini model alan çocuk ve genç izleyicilere de zorluklarla nasıl yüzleşeceklerine dair saldırganlığı meşru kılan bir model sunmaktadır.

1.4. İçerik Analizi Yoluyla Kitle İletişim Araçlarında Saldırganlığın Araştırılması

Literatüre bakıldığında, kitle iletişim araçlarında saldırganlığın sunumunu incelemek amacıyla yürütülen araştırmaların farklı yöntemlerle gerçekleştirildiği, ancak en yaygın kullanılan yöntemin içerik analizi olduğu görülmektedir.

Çocuk programlarının içeriğini inceleyen önceki çalışmalar, farklı temalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çocuk programları üzerinden yürütülmüş olan içerik analizlerinde yaygın olarak ele alınan konular arasında şiddet (Lachlan, Smith & Tamborini, 2005) ile yaş, cinsiyet ve ırk gibi toplumsal kalıpyargılarla da ilişkili değişkenler (ör., Aubrey & Harrison, 2004; Robinson & Anderson, 2006) dikkat çekmektedir.

Şiddete odaklanan içerik analizlerinin genellikle fiziksel saldırganlık üzerine odaklandığı görülmektedir (Vanderwater, Lee & Shim, 2005; Wilson, Colvin & Smith, 2002). Bunun yanı

sıra, Coyne ve Archer (2004), çalışmalarında gençlere yönelik popüler İngiliz televizyon programlarının %93,04'ünde dolaylı saldırganlık temsili bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmada, kadınların ilişkisel saldırganlık, erkeklerin ise fiziksel saldırganlık sergileme olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, saldırgan davranışların genellikle kalıpyargılarla ilişkili rollerle temsil edildiği ve saldırganlığın sıklıkla rasyonalize edildiği veya haklı gösterildiği gözlemlenmiştir. 11-14 yaş arasındaki çocuklara yönelik televizyon programlarında saldırganlık sıklığını inceleyen bir çalışmanın bulguları, saldırganlık izleniminin izleyicilerin başkalarına yönelik davranışları üzerinde doğrudan olumsuz bir etkisi olabileceğini göstermektedir (Coyne, Archer & Eslea, 2004). Ostrov, Gentile ve Crick (2006) tarafından yürütülen bir başka çalışmanın bulguları ise, okul öncesi yaş grubundaki çocukların izlediği televizyon programlarının içeriğinin, ilişkisel saldırganlığı da temsil edebildiğini ve bu durumun da okul öncesi çocuklar için model oluşturabileceğini ortaya koymuştur. Tüm bu çalışmaların sonuçları, televizyon programlarında temsil bulan saldırganlığın, çocukların saldırgan davranışlarını etkileyebileceğini göstermektedir.

Bu bulgular doğrultusunda, özellikle çocuklar tarafından yoğun şekilde izlenen programlarda hangi türdeki saldırgan davranışların hangi sıklıkla temsil edildiğini tespit etmek için kapsamlı bir içerik analizi yapılmasının gerekli olduğu görülmektedir.

Saldırganlık türleri, içerik analizinde temel bir değişken olarak öne çıkmakta ve fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık ve dolaylı saldırganlık olmak üzere üç ana kategori altında incelenmektedir (Hamlett, 2007). Fiziksel saldırganlık, hedefin bedenine zarar vermeyi amaçlayan fiziksel kuvvet içeren eylemleri kapsarken, sözel saldırganlık hakaret, tehdit ve alay gibi sözlü ifadelerle psikolojik zarar vermeyi içermektedir. Dolaylı saldırganlık ise bireyin ilişkilerini hedef alarak psikolojik zarar verme amacı taşımaktadır (Hamlett, 2007; Moeller, 2001; Berkowitz, 1990; Crick & Gropter, 1995).

Bu üç tür, saldırganlığın davranışsal bileşenini temsil etmekte ve özellikle erken çocukluk döneminde medyada model alınan davranış örüntülerinin anlaşılmasında önemlidir. Araştırmalar, bireylerin medyada gördükleri saldırgan davranışları sosyal çevrelerinde tekrar etme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Anderson & Bushman, 2018; Bushman, 1998; Shaktawat, 2014).

Saldırganlık üzerine yürütülmüş içerik analizi çalışmaları, özellikle çocukların sergilediği saldırganlık örüntülerinde belirgin cinsiyet farklılıkları olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, erkek çocukların fiziksel saldırganlık gösterme olasılığı daha yüksekken, kız çocuklarının ise sözel ya da ilişkisel saldırganlık türlerine yönelme eğiliminin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Crick & Grotpeter, 1995; Ostrov & Keating, 2004; Schafer, Werner, & Crick, 2002). Ayrıca, çocukların saldırganlık türlerini algılama biçimleri incelendiğinde de çocuklar tarafından fiziksel saldırganlık türlerinin erkekler için, ilişkisel saldırganlık türlerinin ise kızlar için daha kabul edilebilir olarak değerlendirildiği görülmüştür (Crick, Bigbee, & Howes, 1996).

Bu durum, özellikle belirli yaş gruplarındaki çocukların medya içeriklerine maruziyeti açısından ele alındığında, izlenen programlarda cinsiyetlerin temsil edilme biçiminin, saldırgan davranışlarda gözlemlenen cinsiyet farklılıklarının gelişimine etkide bulunabileceğini göstermektedir (Hamlett, 2007). Bu bağlamda, medya içeriklerinde erkek ve kadın karakterler için farklı saldırganlık türlerinin temsil edilmesi, çocukların cinsiyete özgü saldırgan davranış modelleri geliştirmelerine yol açabilmektedir.

Televizyonda temsil bulan karakterlerin saldırgan davranışlarının sonuçlarının ve karakterlerin fiziksel olarak temsil edilme biçimlerinin karakterlerin yaş gruplarına göre incelendiği bir çalışmada ise çocuk yaştaki saldırgan karakterlerin fiziksel olarak çekici özelliklere sahip olarak temsil edilmek ya da saldırgan eylemlerine olumlu sonuç almak gibi özendirici senaryolarla temsil edilme olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Wilson, Colvin & Smith, 2002). Bu durum, çocukların özellikle kendi yaş gruplarındaki bireyleri model alma eğilimlerinin daha yüksek olduğu görüşü de (Bandura, 1977) göz önünde bulundurulduğunda, çocuk izleyicilerin, medyada temsil bulan karakterin davranışlarını daha cazip olarak algılamasına yol açabilmekte ve bu yönde bir algı da davranışların taklit edilme olasılığını artırabilmektedir.

Diğer yandan, içerik analizleri kapsamına dahil edilen filmlerde karakterlerin gerçek insanlar olması veya animasyon biçiminde temsil edilmesi de çocukların kurgu ile gerçeklik arasındaki ayrımı yapma yeteneklerini etkileyebilmektedir. Özellikle okul öncesi dönemdeki çocukların gerçek ve kurgusal karakterleri ayırt etme becerisi, yetişkinlere kıyasla çok daha sınırlıdır (Piaget & Inhelder, 1969) Çocukların, özellikle aksiyon içeren programlarda temsil bulan karakterlerin davranışlarını taklit etme eğilimleri, animasyon programlarına kıyasla daha

yüksektir (Ledingham, 1999). Ancak yine de her iki karakter türü tarafından sergilenen saldırgan davranışlar, özellikle gerçekçi bir şekilde sunulduğunda, çocukların saldırganlık eğilimlerini etkileyebilmektedir (Hamlett, 2007).

Kitle iletişim araçlarında yer alan saldırgan davranışların incelenmesi, bu davranışların izleyiciler üzerindeki etkilerini anlamak açısından önem taşımaktadır. İçerik analizi yöntemiyle, kitle iletişim araçlarında temsil bulan saldırgan davranışların nesnel ve sistematik bir şekilde değerlendirmesi gerçekleştirilebilmektedir. Bu kapsamda, araştırmanın temel amacı doğrultusunda yürütülen içerik analizine saldırganlığın türü, cinsiyet farklılığı, hedefin gerçek bir insan ya da insan dışı herhangi bir canlı oluşu ve saldırgan karakterin yaşı değişkenleri dahil edilmiştir.

1.5. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, 2019-2023 yılları arasında vizyona girmiş olan süper kahraman filmlerinde saldırganlık olgusunun ne sıklıkla sergilendiğini ortaya koymak ve sergilenen saldırgan davranışların, saldırganlık türleri bağlamında nasıl bir dağılım gösterdiğini incelemektir. Ayrıca, bu dağılımın süper kahraman karakterlerin cinsiyeti ve yaşı gibi özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterip göstermediği sorularına yanıt aranması hedeflenmektedir.

1.6. Araştırma Soruları

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, yukarıda ele alınan tüm kuramsal yaklaşımlardan ve ilgili araştırma bulgularından hareketle bu çalışmada sırasıyla aşağıda yer alan sorulara yanıt aranacaktır.

1. Süper kahraman filmlerinin senaryosunda yer verilen saldırganlığın saldırganlık türlerine göre dağılımı nasıldır?
2. Süper kahraman filmlerindeki karakterlerin cinsiyetlerine göre sergiledikleri saldırganlık sıklığı farklılaşmakta mıdır?

3. Süper kahraman filmlerindeki karakterlerin cinsiyetlerine göre sergiledikleri dolaylı saldırganlık sıklığı farklılaşmakta mıdır?
4. Süper kahraman filmlerindeki karakterlerin cinsiyetlerine göre sergiledikleri sözel saldırganlık sıklığı farklılaşmakta mıdır?
5. Süper kahraman filmlerindeki karakterlerin cinsiyetlerine göre sergiledikleri fiziksel saldırganlık sıklığı farklılaşmakta mıdır?
6. Süper kahraman filmlerindeki karakterlerin yaş grubuna göre sergiledikleri saldırganlık sıklığı film boyunca farklılaşmakta mıdır?
7. Karakterlerin kadın, erkek ya da insan dışı karakterleri hedef alarak sergiledikleri saldırganlık sıklığı arasında fark var mıdır?

II. BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın örneklemini, 2019-2023 yılları arasında vizyona girmiş olan ve IMDb (Internet Movie Database) üzerinden aksiyon, macera ve bilim kurgu türleri filtrelenerek seçilen 21 süper kahraman filmi oluşturmaktadır. Toplam 2.740 dakika süren bu filmler, dolaylı, fiziksel ve sözel saldırganlık türleri açısından, cinsiyet, yaş ve hedef değişkenleri temelinde nicel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kodlama sürecinde, kamera açı değişimleri ayrı birer sahne olarak değerlendirilmiştir. Veriler, SPSS 20 İstatistik Paket Programı kullanılarak analiz edilmiş; tanımlayıcı istatistikler ve bağımsız örneklemler için t-testi yöntemleri uygulanmış; anlamlılık düzeyi 0,05 olarak belirlenmiştir.

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2019-2023 yılları arasında vizyona girmiş olan süper kahraman filmleri oluşturmaktadır. Örnekleme dahil edilen filmler, IMDb'nin resmi internet sayfasında (https://www.imdb.com/) yer alan tüm filmlerin, 2019-2023 tarih aralığı ve süper kahraman filmlerinin dahil olduğu "aksiyon", "macera", "bilim kurgu" türleri ile filtrelenmesi yoluyla belirlenmiştir. Bu şekilde toplam 21 farklı filmden oluşan bir liste ortaya çıkmıştır (EK 1).

2.2. İşlem

Bu araştırmada, örneklemi oluşturan 21 süper kahraman filmi, toplamda 2.740 dakika boyunca (45 saat 40 dakika) izlenmiş ve her biri, nicel içerik analizi yöntemiyle dolaylı, fiziksel ve sözel saldırganlık türleri açısından, cinsiyet, yaş ve hedef değişkenleri temelinde incelenmiştir. İncelenen her film için, kamera açısının her değişimi ayrı bir sahne olarak kabul edilmiş ve kodlama sürecine bu şekilde dahil edilmiştir.

Kodlama sistemi Coyne ve Archer (2004) tarafından geliştirilen saldırganlık envanterine dayanmaktadır. Analiz kapsamında, insan ya da insan dışı (animasyon karakterler ya da

hayvanlar) bir hedefe zarar verme niyeti taşıyan davranışlar saldırganlık eylemleri olarak kabul edilmiştir. Her bir eylem için saldırganlık türünün yanı sıra olayı tanımlayan cinsiyet ve yaş değişkenleri de kaydedilmiştir. Bu doğrultuda, her bir saldırgan eylem için saldırganların cinsiyeti ve yaşı kayıt altına alınmıştır. Saldırganın cinsiyetsiz olarak temsil edildiği (animasyon bir karakter ya da bir hayvan) durumlar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yaş grubu çocuk (doğumdan 18 yaşına kadar) ve yetişkin (18 yaş ve üzeri) kategorilerine göre kodlanmıştır.

Kodlayıcı güvenirliğini belirlemek amacıyla rastlantısal yöntemle seçilmiş iki film (Suicide Squad ve The Flash) araştırmacı dışında, kodlama konusunda eğitilmiş 2 ayrı kodlayıcı tarafından da aynı kodlama sistemiyle kodlanmıştır. Suicide Squad filmi için 3 kodlayıcının belirlediği sonuçların ortalama içerik yüzdelik uyumu 0,91 ve $\kappa = 0,82$, The Flash filmi içinse aynı değerler sırasıyla 0,93 ve $\kappa = 0,85$ olarak belirlenmiştir.

Araştırmada ele alınan temel değişkenler, Tablo 2.1.'de sunulmaktadır.

Tablo 2.1.

Temel Değişkenlerin Tanımlanması

Saldırganlık	Hedefe zarar vermeyi, hedefi durdurmayı veya engel olmayı amaçlayan, fiziksel, sözel veya sembolik her türlü davranış
Dolaylı Saldırganlık	Hedefe psikolojik açıdan zarar vermek amacıyla ilişkilerini hedef alan ve sosyal çevresindeki saygınlığını azaltmayı amaçlayan her türlü davranış
Sözel Saldırganlık	Bireyin bir başka birey ya da grubu incitmek, aşağılamak, benlik saygısını zedelemek niyetiyle küfretmek, hakaret etmek, aşağılayıcı lakaplar takmak gibi davranışlarla, sözel olarak sergilediği her türlü davranış
Fiziksel Saldırganlık	Bireyin, bir başkasına fiziksel açıdan zarar verme niyetiyle gerçekleştirdiği her türlü davranış
Cinsiyet	Çalışma kapsamında cinsiyet "kadın" ve "erkek" olarak iki grupta ele alınmıştır.
Yaş	Yapılan analizde 18 Yaşın altındaki karakterler (ör. lise öğrencileri) "çocuk" olarak, 18 Yaşın üstündeki karakterler "yetişkin" olarak kodlanmıştır.

2.3. Verilerin Çözümlenmesi

Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS 20 İstatistik Paket Programı yoluyla analiz edilmiş, tanımlayıcı istatistik analizi ve bağımsız örneklemler için t-testi yöntemleriyle çözümlenmiş, anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kabul edilmiştir.

III. BÖLÜM

3. BULGULAR

Bu araştırmanın genel amacı 2019-2023 yılları arasında vizyona girmiş olan süper kahraman filmlerinde saldırganlık olgusunun ne sıklıkla sergilendiği, sergilenen saldırgan davranışların saldırganlık türlerine göre dağılımının nasıl olduğu ve bu dağılımın süper kahramanın cinsiyetine ve yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorularına yanıt aramaktır.

Bu bölümde, bu amaç çerçevesinde elde edilen verilerin uygun istatistiksel yöntemler yoluyla çözümlenmesi sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmektedir.

3.1. Tanımlayıcı İstatistik Analizi Sonucu Erişilen Bulgular

3.1.1. Saldırganlığın temel değişkenlere göre dağılımına ilişkin genel bulgular

Kodlama sonucunda, araştırmanın örneklemini oluşturan 21 süper kahraman filminde toplam 2.556 sahnede saldırgan davranış yer aldığı görülmüştür. Tablo 3.1.'de de görüldüğü gibi, söz konusu saldırgan davranışlar, dolaylı, sözel ve fiziksel olmak üzere üç saldırganlık türüne göre incelendiğinde 21 filmde toplam 19 (%0,74) sahnede dolaylı, 298 (%11,66) sahnede sözel ve 2.239 (%87,61) sahnede fiziksel saldırganlık davranışının temsil edildiği görülmektedir.

Örneklemde yer alan filmlerde toplam 2.556 sahnede temsil bulan saldırgan eylemlerin saldırganın cinsiyetine göre dağılımına bakıldığında erkek karakterlerin toplam 1.587 (%62,11) sahnede, kadın karakterlerin ise toplam 969 (%37,92) sahnede saldırgan davranışlar sergilerken temsil edildiği görülmektedir.

Araştırmada belirlenen farklı türdeki saldırgan davranışların, saldırganın yaş grubuna göre dağılımına bakıldığında ise çocuk karakterlerin toplam 47 (%1,84) sahnede, yetişkin karakterlerin ise toplam 2.509 (%98,16) sahnede saldırgan davranışlar sergiledikleri görülmektedir.

3.1.2. Karakterlerin cinsiyetleri ile sergilenen saldırganlığın sıklığı arasındaki ilişkiye yönelik bulgular

Örneklemde yer alan filmlerde belirlenen saldırganlık içeren eylemlerin saldırgan karakterin cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla verilere bağımsız örneklemler için t-testi analizi uygulanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, çalışma kapsamında incelenen 21 süper kahraman filminde kadın karakterlerle erkek karakterlerin saldırganlık düzeyleri arasında istatistiksel açısından anlamlı bir fark bulunmaktadır. Buna göre, erkek karakterlerin saldırganlık eğiliminin (X=75,57, S=54,80), kadın karakterlerden (X=46,14, S=39,81) daha yüksek olduğu görülmüştür (t=6,32 p=0,00).

3.1.3. Karakterlerin cinsiyeti ile sergilenen saldırganlık türü arasındaki ilişkiye yönelik bulgular

Örneklemde yer alan filmlerinde belirlenen saldırganlık eylemlerinin, karakterin cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla verilere bağımsız örneklemler için bağımsız örneklemler için t-testi analizi uygulanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, araştırmanın örneklemini oluşturan 21 süper kahraman filminde kadın karakterler ile erkek karakterlerin dolaylı saldırganlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Örneklemde erkek karakterler toplam 14 sahnede ve kadın karakterler ise toplam 5 sahnede dolaylı saldırganlık davranışı sergilemiştir.

Kadın karakterlerle erkek karakterlerin sözel saldırganlık düzeyleri arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmüştür (t=9,72, p=0,00). Buna göre, erkek karakterlerin (X=8,86, S=4,17), kadın karakterlerden (X=5,33, S=5,98) daha yüksek düzeyde sözel saldırganlık gösterdiği görülmektedir.

Analiz sonuçlarına göre kadın karakterler ile erkek karakterlerin sergilediği fiziksel saldırganlık düzeyleri arasında da istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmüştür (t=5,22, p= 0,00). Buna göre, çalışma kapsamında incelenen süper kahraman filmlerinde erkek

karakterlerin fiziksel saldırganlık düzeylerinin (X=66,05, S=52,42) kadın karakterlerin fiziksel saldırganlık düzeylerinden (X=40,57, S=35,57) daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.1.4. Karakterlerin yaş grubu ile sergilenen saldırganlığın sıklığı arasındaki ilişkiye yönelik bulgular

Örneklemde yer alan filmlerde belirlenen saldırganlık eylemlerinin, karakterlerin yaş grubuna göre dağılımının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla verilere bağımsız örneklemler için t-testi analizi uygulanmıştır.

Çalışma kapsamında karakterler yaş grubu temelinde çocuk ve yetişkin olarak iki gruba ayrılmış ve dağılımlar buna göre belirlenmiştir.

Saldırgan karakterlerin yaş grubuna göre baktığımızda, yetişkin karakterler ile çocuk karakterlerin saldırganlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (t=6,88, p=0,00). Analiz sonuçlarına göre, filmlerde saldırgan davranışların yetişkin karakterler tarafından sergilenme düzeyinin (X=119,00, S=79,28), çocuk karakterlere kıyasla (X=2,24, S=5,03) daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

3.1.5. Saldırgan ile hedefin/kurbanın cinsiyeti temelinde erişilen bulgular

Örneklemdeki filmlerde yer alan kadın ve erkek karakterlerin kadın, erkek ya da insan dışı karakterleri (animasyon karakterler ya da hayvanlar) hedef alarak sergiledikleri saldırganlığın sıklığı arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi amacıyla verilere bağımsız örneklemler için t-testi analizi uygulanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, erkek karakter tarafından bir başka erkek karaktere ve erkek karakter tarafından bir kadın karaktere yönelik olarak sergilenen saldırganlığın sıklığı arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya konmuştur (t=4,37, p=0.00). Buna göre, bir erkek karakterin bir başka erkek karaktere yönelik saldırgan davranışta bulunma sıklığı (X=42,33, S=44,44), bir kadın karaktere yönelik saldırgan davranışta bulunma sıklığına (X=20,24, S=20,98) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Öte yandan, kadın karakter tarafından bir erkek karaktere ve kadın karakter tarafından bir başka kadın karaktere yönelik olarak sergilenen saldırganlığın sıklığı arasında da anlamlı bir fark olduğu görülmüştür (t=4,10, p=0,001). Buna göre, bir kadın karakterin bir erkek karaktere yönelik saldırgan davranışlarda bulunma sıklığı (X=26,38, S=29,49), bir kadın karakterin başka bir kadın karaktere yönelik saldırgan davranışlarda bulunma sıklığına (X=11,47, S=16,38) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Benzer şekilde, saldırgan davranışın hedefinin insan dışında bir varlık olduğu durumlarda da cinsiyetlerin saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (t=3,73, p=0,001). Verilere yapılan analiz sonuçlarına göre, erkek karakterlerin insan dışı bir varlığa yönelik saldırganlık düzeyinin (X=13,00, S=15,97) kadın karakterlerin insan dışı bir varlığa yönelik saldırganlık düzeyinden (X=8,29, S=11,59) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Saldırganın cinsiyet ve yaş özelliklerine göre dolaylı, sözel ve fiziksel saldırganlık eylemlerinin toplam ve yüzde değerleri Tablo 3.1.'de yer almaktadır.

Tablo 3.1.

Saldırganın Özelliklerine Göre Saldırganlık Eylemlerinin Çapraz Tablosu

	Saldırganlık Türü		
	Dolaylı	Sözel	Fiziksel
Cinsiyet			
Erkek	14 (%0,88)	186 (%11,72)	1387 (%87,39)
Kadın	5 (%0,52)	112 (%11,56)	852 (%87,94)
Saldırgan-Hedef Cinsiyet Değişkeni			
Erkekten erkeğe	10 (%1,13)	110 (%12,35)	769 (%86,6)
Kadından kadına	2 (%0,83)	45 (%18,67)	194 (%80,41)
Erkekten kadına	2 (%0,47)	55 (%12,94)	368 (%86,47)
Kadından erkeğe	2 (%0,36)	61 (%11,08)	491 (%88,50)
Erkekten insan dışı varlığa	2 (%0,73)	21 (%7,69)	250 (%91,60)
Kadından insan dışı varlığa	1 (%0,58)	6 (%3,45)	167 (%96,09)
Yaş			
Çocuk	0	2 (%4,26)	45 (%95,74)
Yetişkin	19 (%0,76)	296 (%10,72)	2194 (%87,40)

IV. BÖLÜM

4. TARTIŞMA

Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi bu çalışmanın amacı, 2019-2023 yılları arasında vizyona girmiş olan süper kahraman filmlerindeki saldırgan davranışların sıklığının ve dolaylı, sözel, fiziksel saldırganlık türlerine göre dağılımının incelenmesi ve bu dağılımın karakterlerin cinsiyet ve yaş özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin araştırılmasıdır. Bu bölümde, çalışma kapsamında elde edilen bulgulara ilişkin tartışma ve sonuç yer almaktadır.

4.1. Süper Kahraman Filmlerinde Saldırganlığın Sıklığı ile Türlere, Cinsiyet, Yaş ve Hedef Değişkenlerine Göre Dağılımına İlişkin Bulguların Tartışılması

4.1.1. Saldırganlığın temel değişkenlere göre dağılımına ilişkin genel bulguların tartışılması

Bulgular, 2019-2023 yılları arasında vizyona girmiş 21 süper kahraman filminde saldırganlık türlerinin cinsiyet ve yaş gruplarına göre farklı oranlarda temsil edildiğini göstermektedir. Buna göre, fiziksel saldırganlık %87,61 oranıyla en yaygın saldırganlık türü olurken, sözel saldırganlık %11,66 oranında, dolaylı saldırganlık ise %0,743 oranında temsil edilmiştir. Bu oranlar, süper kahraman filmlerinin saldırganlığı yoğun bir şekilde temsil ettiğini ve bu filmlerde fiziksel eylemlerin, sözel ifadelerden daha ön planda tutulduğunu göstermektedir. Ayrıca dolaylı saldırganlığın düşük oranlarda temsil edilmesi, süper kahraman filmlerinin genellikle doğrudan ve açık çatışmalar üzerinden kurgulandığını ortaya koymaktadır. Bu bulguları destekler şekilde, televizyondaki şiddet olgusuna yönelik ilk araştırmalardan biri olan *Televizyon Drama Programlarının İçerik Analizi (Content Analysis of Television Drama Programs)* araştırmasının bulguları da televizyonda yer alan içeriklerde en fazla sunulan şiddet biçimlerini silahlı çatışmalar, cinayetler ve kavgalar gibi fiziksel eylemler olarak sıralamıştır (Head, 1954; Akt., Söğüt, 2020). Ayrıca yine bu çalışmanın bulgularıyla tutarlı olarak özellikle çocuk programlarında temsil bulan şiddet eylemlerinin incelenmesine yönelik gerçekleştirilmiş çalışmaların bulguları da çocuk programlarında şiddet temsillerinin, özellikle de fiziksel saldırganlık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Wilson vd., 2002; Kirsh, 2006).

Öte yandan, Glascock'un (2013) başta eğlence içerikli televizyon programları olmak üzere geniş bir medya kapsamını ele alan çalışmasında ortaya koyduğu medyada sözel saldırganlığın fiziksel saldırganlıktan yaklaşık iki kat daha fazla temsil edildiği bulgusu bu araştırmanın bulgularından farklı bulgular sunmaktadır. Bu farklılaşma, medya türleri arasında saldırganlık temsillerinin farklı biçimlerde sunulabileceğini göstermektedir. Süper kahraman filmlerindeki fiziksel saldırganlık temsillerinin ağırlığı, bu tür yapımların hedef kitlesi, anlatı yapısı ve kahramanlık temasına dayalı doğasıyla ilişkilendirilebilirken, televizyon programlarında sözel saldırganlığın öne çıkması, daha geniş bir izleyici kitlesine hitap eden, diyalog ağırlıklı içeriklerin etkisiyle açıklanabilir.

Örneklemde yer alan filmlerde sunulan saldırgan davranışların cinsiyet değişkeni temelinde dağılımına bakıldığında ise erkek karakterler %62,11 oranında saldırgan davranış sergilemiş ve böylece kadın karakterlerin %37,92'lik oranının önüne geçmiştir. Bu bulgunun, medyada temsil edilen saldırganlık için erkeklerin saldırganlık eğilimlerinin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğunu gösteren bazı araştırmalarla (Küçük, 2010; Luther & Legg Jr., 2010) tutarlı olduğu görülmektedir.

Araştırma bulguları yaş grupları açısından değerlendirildiğinde, saldırgan davranışların en yoğun şekilde yetişkin karakterler tarafından sergilendiği görülmüştür (%98,16). Buna karşılık, çocuk karakterlerin saldırgan davranışları %1,84 gibi oldukça düşük bir oranda temsil edilmiştir. Bu bulgu, okul öncesi çağdaki çocuklar arasında en yaygın saldırganlık türlerini "fiziksel saldırganlık" ve "sözel saldırganlık" olarak tanımlayan (Hamlett, 2007), bireylerin bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde fiziksel saldırganlığa daha sık başvurduklarını, ancak dil gelişimiyle birlikte bu eğilimin sözel saldırganlığa kaydığını belirten (Tremblay, 2000) ve çizgi filmlerde çocuk ve gençlerin, yetişkinlere kıyasla hem fiziksel hem de dolaylı (sosyal) saldırganlık türlerinde daha saldırgan şekilde temsil edildiğini ortaya koyan (Luther & Legg Jr., 2010) önceki çalışmalarla farklılık göstermektedir.

Bununla birlikte, çocuk karakterlerin medya içeriklerindeki saldırganlık düzeyinin hem yetişkinlere hem de önceki araştırmalarda belirtilen sonuçlara kıyasla oldukça düşük olduğunu gösteren bulgular, süper kahraman filmleri gibi belirli medya türlerinde çocuk karakterlerin daha az saldırgan bir şekilde temsil edilmesiyle açıklanabilir. Ayrıca, Hamlett'in (2007) dolaylı

saldırganlık ile bilişsel ve sosyal işlevsellik arasındaki ilişkiye dikkat çeken bulguları, çocukların dolaylı saldırganlığı daha sık kullandığını öne sürse de, bu çalışmanın örneklemini oluşturan 21 filmde dolaylı saldırganlık oranlarının genel olarak düşük olduğu görülmektedir.

Medya, yüksek izlenme oranı hedefiyle şiddeti hemen her içerikte işlemekte, bunu estetize ederek haz veren bir içeriğe dönüştürmekte ve böylece şiddeti pornografik bir unsur haline getirerek talep görmesini sağlamaktadır. İzleyiciler ise bu tür içeriklere kayıtsız kalamamakta, şiddetin talebi yüksek fakat üretim maliyeti düşük bir medya içeriği olarak tüketilmesine neden olmaktadır. Bu döngüde, medyada şiddet estetik bir formda sunularak rahatsız edici yönleri gizlenmekte ve bireylerin ilgisi sürekli kılınmaktadır (Erdem, 2020). Medyada yer alan saldırgan temsillerin saldırgan davranışlara eğilimi üzerindeki etkileri konusunda Bandura (1977), özellikle çocuklar tarafından medya içeriklerinde gördükleri, kendileriyle aynı yaşta ya da biraz büyük olarak algılanan karakterlerin model alınma olasılığı daha yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Çocukların model alma ve taklit yoluyla öğrenme eğilimini ve öğrenme ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla Bandura ve arkadaşları tarafından 1961 yılında yapılan (Akt., Everaert, 2014) ve psikoloji literatürünün en ünlü deneylerinden biri olan Bobo Doll deneyinde de erkek çocukların erkek modelleri, kız çocukların ise hem erkek hem kadın modelleri taklit etme eğilimi ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu araştırmanın bulguları Sosyal Öğrenme Kuramının sunduğu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, süper kahraman filmlerinde sunulan saldırgan davranışları genellikle hedef izleyici kitlesine yaşça yakın, genç erkek kahramanların temsil etmesi, davranışların özellikle çocuk izleyiciler tarafından model alınıp taklit edilme olasılığını artıracağı şeklinde değerlendirilebilir.

4.1.2. Karakterlerin cinsiyetleri ile sergilenen saldırganlığın sıklığı arasındaki ilişkiye yönelik bulguların tartışılması

Çalışmada incelenen 21 süper kahraman filminde, kadın ve erkek karakterlerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bulgular, erkek karakterlerin saldırganlık eğiliminin kadın karakterlere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Bu bulgu, literatürde yer alan ve erkek karakterlerin daha saldırgan olduğunu gösteren önceki çalışmalarla (Aubrey & Harrison, 2004; Harriger, Wick, Mendez, Barnett, 2022; Hu, Liu & Qian, 2023; Miller, Rauch & Kaplan, 2016; Muller vd., 2020; Scharrer, 2004) tutarlıdır. Erkek karakterlerin süper kahraman filmlerinde genellikle daha fazla fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık davranışları sergilediği bulgusu, bu tür içeriklerde toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının güçlü bir şekilde yansıtıldığına da işaret etmektedir. Öte yandan bu bulgu, Baker ve Raney'in (2004), kadın ve erkek süper kahramanların temsillerini analiz ettikleri çalışmalarının sonucunda erkek ve kadın karakterlerin saldırganlık düzeyleri arasında belirgin bir farklılık olmadığını ortaya koyan çalışmasının bulgularından farklılaşmaktadır.

Özellikle çocuklar ve gençler tarafından yoğun talep gören medya içerikleri arasında liste başında yer alan süper kahraman filmlerinin toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargılar açısından güçlü alt metinler barındırdığı görülmektedir. Literatürde, erkek çocukların televizyon aracılığıyla şiddet sahnelerini izleme eğilimleri, süper kahraman karakterlere maruz kalma oranları ve silahlarla oynama alışkanlıkları arasında güçlü bir ilişki bulunduğu ifade edilmektedir (Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson & Collier, 2014). Bu durum, süper kahraman filmlerinin genç erkekler için sadece eğlence kaynağı olmaktan öte, davranışsal normların öğrenildiği bir platform olarak da önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle, bu filmlerde erkek kahramanların daha sık ve daha yoğun bir şekilde saldırganlık sergilemesi, bu filmlerin özellikle erkeklikle ilişkili toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını da güçlü bir şekilde yansıttığı söylenebilir (Coyne vd., 2014).

Medyanın toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili sunduğu temsillerin bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli etkiler yarattığı bilinmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar, süper kahraman filmlerinin özellikle genç erkekler için etkili rol modeller sunduğunu ortaya koymaktadır (Baker ve Raney, 2007; Harriger, Wick, Mendez, Barnett, 2022; Roberts vd., 2021). Kadın süper kahramanların da fiziksel, ilişkisel ve sözel saldırganlık biçimlerini kullanabildiği görülmekle birlikte (Luther & Legg, 2010), süper kahramanların çoğunluğunun erkek olması ve her iki cinsiyetten kahramanların da genellikle geleneksel olarak erkeksi özellikler sergilemesi dikkat çekicidir (Baker ve Raney, 2007).

Crick, Bigbee ve Howes (1996) tarafından yapılan araştırma, çocukların saldırganlık türlerini cinsiyete özgü kalıpyargılarla ilişkilendirdiğini ve erkekler için fiziksel saldırganlık,

kızlar için ise ilişkisel saldırganlık türlerinin daha kabul edilebilir görüldüğünü göstermektedir. Benzer şekilde, Bandura'nın Bobo Doll deneyi, erkek çocukların erkek modelleri taklit etme eğilimlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koyarak, çocukların saldırgan davranışları öğrenme süreçlerinde cinsiyetin belirleyici bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Bu durum, çocukların medya içeriklerinde izledikleri kahramanları algılama ve bu algıları kendi davranışlarına yansıtma biçimlerini anlamak açısından önemli bir ipucu sunmaktadır. Bu bağlamda, süper kahraman filmlerinde erkek kahramanların daha baskın şekilde temsil edilmesi ve fiziksel saldırganlık gibi erkeksi olarak algılanan özelliklerin öne çıkarılması, erkek çocukların saldırganlık davranışlarını normalleştirme ve benimseme olasılığını artırabilir.

4.1.3. Karakterlerin cinsiyeti ile sergilenen saldırganlık türü arasındaki ilişkiye yönelik bulguların tartışılması

Araştırmada, 21 süper kahraman filminde kadın ve erkek karakterlerin farklı saldırganlık türlerine ilişkin saldırganlık düzeyleri incelenmiştir. Dolaylı saldırganlık açısından kadın ve erkek karakterler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak sözel ve fiziksel saldırganlık türünde erkek karakterlerin kadın karakterlere göre daha yüksek düzeyde saldırganlık gösterdiği tespit edilmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgular, genellikle erkeklerin doğrudan saldırganlık gösterme eğilimlerinin daha yüksek olduğunu gösteren çalışmaların (Björkqvist, 2018; Card & Little, 2006; O'Dell, Charles & Barry, 2024) bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Öte yandan çalışmanın bulguları, erkeklerin fiziksel saldırganlık davranışlarını sergileme olasılığının, kadınların ise sözel veya dolaylı saldırganlık biçimlerini kullanma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmaların (Coyne & Archer, 2004; Crick & Grotpeter, 1995; Crick & Nelson, 2002; Ostrov & Keating, 2004; Schafer, Werner, & Crick, 2002) bulgularından farklılaşmaktadır.

Medya içeriklerinin toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını yansıtması, bireylerin öğrenme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Erkeklerin çocukluk döneminde genellikle daha rekabetçi, fiziksel olarak cesur ve atılgan olmaya teşvik edilmesi, kadınların ise daha ilişkisel ve sosyal kurallara uyumlu olmaya yönlendirilmesi (Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson &

Collier, 2014), medya içerikleri üzerinden sunulan cinsiyete ilişkin temsillerle birlikte hem kadınlar hem de erkekler için farklı davranışsal normlar oluşturmaktadır. Özellikle çocuklar, bu davranış kalıplarını öğrenme süreçleri aracılığıyla benimsemektedirler (Paek, Nelson & Vilela, 2011).

Bu bağlamda, süper kahraman filmlerini, cinsiyet rollerinin ve saldırganlık temsillerinin yeniden üretildiği özel bir medya türü olarak ele almak mümkündür. Süper kahraman filmlerinde erkek kahramanlar sayısal olarak baskındır (Baker & Raney, 2007; Thompson & Zerbinos, 1995) ve genellikle fiziksel güce dayalı saldırganlık biçimlerinin vurgulandığı yeteneklerle ilişkilendirilerek sunulmaktadır (Calvert, Kondla, Ertel & Meisel, 2001; Miller & Summers, 2007; Miller, Rauch & Kaplan, 2016; Muller vd., 2020; Parvez, 2022). Erkek süper kahramanların fiziksel güç ve cesaret gibi geleneksel erkeksi özellikleri daha yoğun bir şekilde sergilemesi, erkek karakterlerin fiziksel saldırganlık düzeylerinin yüksek olmasını açıklayan önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

4.1.4. Karakterlerin yaş grubu ile sergilenen saldırganlığın sıklığı arasındaki ilişkiye yönelik bulguların tartışılması

Saldırgan karakterlerin yaş grubuna göre baktığımızda, analiz sonuçlarına göre, filmlerde yetişkin karakterlerin saldırganlık düzeyinin çocuk karakterlere kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür.

Bu bulgu, okul öncesi çağdaki çocuklar için üç ana saldırganlık türü tanımlandığını; bu yaş gruplarındaki bireylerin en çok sergilediği saldırganlık türlerinin "fiziksel saldırganlık" ve "sözel saldırganlık" olduğunu (Hamlett, 2007), bireylerin bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde fiziksel saldırganlığa daha sık başvurduklarını (Tremblay, 2000) ve çizgi filmlerde hem fiziksel hem de dolaylı saldırganlık türlerinde, çocukların/gençlerin yetişkinlere kıyasla daha saldırgan olarak temsil edildiğini (Luther & Legg Jr., 2010) ortaya koyan önceki çalışma bulgularından farklılaşmaktadır.

Süper kahraman filmlerinin geniş izleyici kitlelerine ulaşma potansiyeli, çocuklar ve gençlerin kişilerarası iletişim stratejileri üzerinde önemli bir biçimlendirici olma olasılığını da beraberinde getirmektedir. Çünkü özellikle bu yaş gruplarında izleyiciler, medyada temsil

edilen karakterlerle kendilerini büyük ölçüde özdeşleştirmekte, bu karakterlerin tutum ve davranışlarını benimseyerek model almaktadırlar (Anderson ve Cavallero, 2002; Paek vd., 2011; Thompson ve Zerbinos, 1997; Wood, 1994). Bu doğrultuda, Bandura'nın (1977) Sosyal Öğrenme Kuramı da çocukların kendileriyle benzer özelliklere sahip bireyleri model alma eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, süper kahraman filmlerinde temsil bulan ve hedef kitleyi oluşturan çocuklarla aynı yaşta ya da yaşça onlardan biraz büyük olarak algılanan karakterler, model alma sürecinde daha etkili olabilmektedir. Çocuklara yönelik filmlerde, karakterlerin yaşı, özellikle okul öncesi yaş grubundaki çocukların davranışlarını taklit etme olasılığı üzerinde önemli bir etkendir. Süper kahraman filmlerinin, bireylerin yüksek olasılıkla yaşam boyu sürdürecekleri kişilerarası iletişim stratejileri üzerinde sahip olduğu bu biçimlendirici güç, bu filmlerin etkilerinin bireysel ölçekle sınırlı kalmayarak kişilerarası iletişim süreci aracılığıyla toplumun değerlerine ve normlarına da doğrudan etki edeceği, dolayısıyla sosyolojik ölçekte etkileri olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Gerbner ve arkadaşlarının (Gerbner vd., 1994, s.30; Akt., Ergeç & Doğan, 2016) Yetiştirme Kuramı çerçevesinde yaptığı çalışmalar, televizyona uzun süre maruz kalındığında şiddetin neredeyse kaçınılmaz olduğu bulgusunu ortaya koymuştur. Yetiştirme Kuramına göre televizyon, izleyicilerinin sosyal gerçekliği algılama biçimlerine yön vermekte ve bu süreç zamanla izleyicilerin gerçek dünyaya ilişkin inanç ve beklentilerini homojenleştirmektedir (Özer, 2017). Bu durum, özellikle dış çevreden gelen uyarıcılara oldukça açık yaştaki çocuk izleyiciler açısından düşünüldüğünde daha da kritik bir hâl almaktadır. Bu bağlamda medya içeriklerinin, özellikle televizyon programları ve çocuklara yönelik filmlerin hem Yetiştirme Kuramı hem de Sosyal Öğrenme Kuramının sunduğu bakış açısına göre, çocukların saldırganlık davranışlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Bu nedenle, süper kahraman filmlerinde temsil bulan karakterlerin cinsiyet ve yaş gibi demografik birtakım özellikleriyle ilişkili olarak saldırganlıkla ilgili verdiği mesajları incelemek, karakterlerin, bireylerin kişilerarası iletişim stratejileri üzerindeki etkilerini anlamak ve yorumlamak açısından önemlidir.

4.1.5. Saldırgan ile hedefin/kurbanın cinsiyeti temelinde erişilen bulguların tartışılması

Analiz sonuçlarına göre hem kadın hem de erkek karakterlerin bir erkek karaktere yönelik saldırgan davranışlarda bulunma sıklığı, bir kadın karaktere yönelik saldırgan davranışlarda bulunma sıklığına kıyasla daha yüksektir. Benzer şekilde, saldırgan davranışın hedefinin insan dışında bir varlık olduğu durumlarda da erkek karakterlerin insan dışı bir varlığa yönelik saldırganlık düzeyinin kadın karakterlerin insan dışı bir varlığa yönelik saldırganlık düzeyinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu bulgular, erkek karakterlerin daha saldırgan temsil edildiğini vurgulayan önceki araştırma bulgularıyla tutarlıdır (Aubrey & Harrison, 2004; Harriger, Wick, Mendez, Barnett, 2022; Hu, Liu & Qian, 2023; Miller, Rauch & Kaplan, 2016; Muller vd., 2020; Scharrer, 2004). Özellikle erkek karakterlerin, bireyler arası çatışmalardan insan dışı varlıklarla gerçekleşen şiddet eylemlerine kadar geniş bir yelpazede saldırganlık türlerini üstlendiği görülmektedir.

Ek olarak bu bulgular, Luther ve Legg Jr.'ın (2010) çalışmasında belirtildiği gibi, süper kahraman filmlerinde hem fiziksel hem de sözel saldırganlık kurbanlarının genellikle erkek karakterler olduğu yönündeki bulguları da destekler niteliktedir. Bu durum, erkek süper kahramanların baskın olduğu bir ortamda, erkek karakterlerin yalnızca saldırgan değil, aynı zamanda sık sık kurban olarak da temsil edildiği şeklinde değerlendirilebilir. Bu iki yönlü temsilin, erkek karakterlerin şiddetin merkezindeki rollerini daha belirgin hale getirdiği söylenebilir. Bulgular aynı zamanda Baker ve Raney'in (2007) süper kahraman karakterlerin fiziksel dayanıklılık, cesaret ve mücadele gibi geleneksel "erkeksi" özelliklerle ilişkilendirildiği yönündeki önceki araştırma bulgularıyla da tutarlıdır.

Öte yandan, kadın karakterlerin daha az saldırgan ve daha az kurban olarak temsil edilmesi, kadınlara yönelik saldırganlık veya güç temsillerinin genellikle arka planda kaldığını ya da daha sınırlı bir biçimde yansıtıldığını göstermektedir. Bu durum, kadın karakterlerin genellikle çatışma çözümü, destekleyici roller veya ilişkisel bağlamlarda daha pasif temsillere sahip olduğu yönündeki önceki bulgularla da ilişkilendirilebilir (Baker & Raney, 2007; Calvert, Kondla, Ertel & Meisel, 2001; Hu, Liu & Qian, 2023; Ivory, 2006; Luther & Legg Jr., 2010; Marsad, Baloch & Zia, 2023; Miller, Rauch & Kaplan, 2016; Parvez, 2022). Dolayısıyla, kadın

karakterlerin temsili, toplumsal cinsiyet normlarına ilişkin daha az saldırgan ve daha çok ilişkisel bir profil sunmaktadır.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi bu çalışmanın amacı 2019-2023 yılları arasında vizyona girmiş olan süper kahraman filmlerinde saldırgan davranışların hangi sıklıkla sergilendiği, sergilenen saldırgan davranışların saldırganlık türlerine göre dağılımının nasıl olduğu ve bu dağılımın süper kahramanın cinsiyetine ve yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorularına yanıt aramaktır. Bu bölümde çalışma kapsamında elde edilen bulgulara ilişkin sonuç ve öneriler yer almaktadır.

5.1. Sonuç

Gelişen teknolojiyle birlikte medya, dünya genelinde pek çok bireyin eğlenmek ya da bilgi edinmek için temel başvuru kaynağı haline gelmiş; özellikle çocuklar zamanlarının çoğunu ekran başında geçirmeye başlamıştır. Amerikan Pediatri Akademisi (2009; Akt., Taylor vd., 2015), iki yaşın altındaki çocukların her gün ortalama 2 saati ekran başında geçirdiklerini; 1-18 yaş aralığındaki çocukların ise eğlence amaçlı medya içeriklerine her gün 6 saatten fazla zaman ayırdıklarını belirtmektedir. Öte yandan, saldırgan davranışların temsillerine yer verilen medya içeriklerinin, bireyleri saldırgan davranış doğrultusunda uyardığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Özellikle etkiye oldukça açık yaş grubundaki çocukların medya metinlerini algılama ve anlamlandırma biçimleri, medya içeriklerinde temsil bulan karakterleri kavrama düzeylerinden etkilenebilmektedir. Çocuklar, gerçek insanlar ile kurgusal karakterler arasında ayrım yapamamakta ve bir biçimde izledikleri karakterle sosyal etkileşime girebileceklerini düşünebilmektedirler (Babrow vd., 1988). Böylece medyada temsil bulan karakterler, çocuklar için kolaylıkla rol model haline gelebilmekte ve özellikle cinsiyet ile ilişkilendirilen birtakım davranış rollerine ilişkin algılarını biçimlendirebilmektedir (Miller ve Summers, 2007). Bireylerin çocuklukta edindikleri bu algılar ise çoğu zaman yetişkinlik yaşamları boyunca sürdürecekleri kişilerarası iletişim biçimlerine de yansımaktadır.

Dolayısıyla, maliyeti düşük, talebi yüksek bir içerik olması ve dil, din gibi toplumsal sınırlılıkları olmaması nedeniyle yapımcılar tarafından medya içeriklerinde yaygın olarak tercih

edilen bir tema olan saldırganlığın (Özer, 2017), medyada temsiline tekrarlı olarak maruz kalmak bireylerde saldırganlığın veya saldırganlığın mağduru olmanın, günlük hayatın doğal bir parçası olduğuna dair bir biliş yaratabilmekte (Dietz, 1998) ve duyarsızlaşmanın bir sonucu olarak da gerçek yaşamda karşılaşılan şiddet unsurları ve saldırgan davranışların birey tarafından "olağan" olarak algılanmasına yol açabilmektedir (Anderson & Huesman, 2003). Toplumsallaşma sürecinde kazanılan temel tutum ve davranışlar, bireyin yetişkinlikteki kişilerarası iletişim becerilerini şekillendirdiğinden, medya içeriklerinde saldırganlık temsillerine tekrar tekrar maruz kalmak, öğrenme süreçleri yoluyla yaşam boyu sürebilecek saldırgan davranışları artırabilir (Anderson & Bushman, 2018).

Ayrıca hayvanlar ve insanlar üzerinde yapılan araştırmalar da saldırganlığın öğrenilmiş bir davranış biçimi olduğunu göstermektedir. Özellikle çocukluk döneminde sıkça maruz kalınan ve tekrar eden saldırgan davranışlar, bu davranışların birey için pekişmesine yol açarak kalıcı bir davranış modeli haline gelebilmektedir. Bu süreçte, saldırgan eylemleri gerçekleştiren birey, çocuk için bir rol model olarak da benimsenebilir (Vatandaş, 2021). Sosyal Öğrenme Kuramı, çocukların diğer bireyleri gözlemleyerek ve onları model alıp taklit ederek belirli durumlarda nasıl davranacaklarını öğrendiklerini öne sürmektedir (Bandura, 1978). Bandura (1973), özellikle televizyonlardaki saldırganlık temsillerinin, saldırgan davranışların öğrenilmesinde önemli bir role sahip olduğunu belirterek bu durumun saldırgan davranışın öğretilmesi, bireyin saldırganlığa ilişkin geliştirdiği doğal ket vurma güçlerinin gevşetilmesi, şiddete karşı duyarsızlaşma yaşanması ve bireyin şiddete ilişkin gerçeklik algısının şekillendirilmesi olmak üzere dört temel etkiye yol açtığını ifade etmektedir. Öte yandan, Edimsel Koşullanma yaklaşımı da bireyin ödüller ve cezalar yoluyla belirli bir davranışı öğrenme sürecini açıklamakta; ödüllendirilen saldırgan davranışların pekiştirilerek tekrar edilirken, cezalandırılan saldırgan davranışların zamanla söndüğünü vurgulamaktadır (Baron & Richardson, 1994; Kocabaş, Elden & Yurdakul, 1999).

Spesifik olarak süper kahraman filmlerine bakıldığında, bu filmlerde saldırganlığın ödüllendirilmesinin yanı sıra saldırganlığın haklı da gösterilmesi ve/veya davranışa ilişkin mantıklı gerekçeler sunulması, saldırganlığı izleyicinin özdeşleşebileceği, imrenebileceği nitelikteki modellerin sergilemesi; özellikle de saldırganın kahramanlaştırılması, saldırgan davranışın ardından hem saldırganın hem de hedefin ya hiç olumsuz sonuçla karşılaşmaması ya da çok az karşılaşması, saldırganlığın ya hiç eleştiri konusu edilmemesi ya da çok az edilmesi,

sonucu hafifletilmiş (pişmanlık, üzüntü gibi duyguları içermeyen) saldırganlığın sunumu ve zayıf kötü karaktere karşı güçlü kahramanın uyguladığı şiddet (Demirtaş-Madran, 2006, s. 472) gibi içeriğe ilişkin olumsuz bireysel ve toplumsal yansımalara yol açan özelliklerin yer aldığı, hatta süper kahraman filmlerinin senaryosunun neredeyse tümüyle bu özellikler üzerine yapılandırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu filmlerin doğası gereği saldırganlığın ödüllendirilişinin ve saldırgan davranışların, sahip oldukları birtakım olağanüstü yetenekler dolayısıyla özellikle çocuk ve gençler için kolaylıkla rol model haline gelebilen süper kahraman karakterler tarafından sergilenirken temsil edilmesinin kişilerarası iletişim sürecinde olumsuz yansımalara neden olacağı açıktır. Nitekim, Sosyal Öğrenme Kuramı da medyada temsil edilen karakterlerin sergiledikleri saldırgan davranışların ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması koşuluna bağlı olarak bireyler tarafından taklit edileceklerini vurgulamaktadır (Demirtaş-Madran, 2007) ve süper kahraman filmleri, saldırganlığın ödüllendirilişinin açık birer örneği niteliğindedir.

Öte yandan, özellikle çocuk ve gençler tarafından yoğun talep gören medya içerikleri arasında ilk sıralarda yer alan süper kahraman filmlerinin toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargılar açısından da güçlü alt metinler barındırdığını söylemek mümkündür. Süper kahramanların büyük çoğunluğunun "olağan üstü yeteneklere (Calvert, Kondla, Ertel & Meisel, 2001; Miller & Summers, 2007; Muller vd., 2020; Parvez, 2022) ve çekici fiziksel özelliklere (Harriger, Wick, Mendez, Barnett, 2022; Parvez, 2022) sahip bir erkek" temsiliyle, izleyicinin imrenebileceği kahramanlar olarak tasarlanması, bu karakterlerin saldırgan davranışlarının film boyunca haklı gerekçelerle eklemlenerek sunulması, film sonunda ise ödüllendirilmesi ve sonucunun hafifletilmesi toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını da pekiştirerek erkekliği güç, kontrol ve çatışma ile özdeşleştirmektedir. Bu durum, özellikle genç zihinlerin bu saldırganlığı güç ile ilişkilendiren erkek modeliyle özdeşleşme olasılığını artırmakta, saldırganlığı bir tür çatışma çözme aracı olarak kabul etmesine yol açmakta böylece hem bireysel hem de toplumsal düzeyde saldırgan davranışa eğilimi desteklerken toksik erkeklik algılarına da katkıda bulunmaktadır.

5.2. Öneriler

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve çalışmanın sınırlılıkları doğrultusunda, gelecekte süper kahraman filmleri üzerine yapılacak benzer çalışmaların daha geniş bir zaman

aralığını kapsayacak şekilde daha büyük bir örneklemle gerçekleştirilmesi, süper kahraman filmlerinde saldırganlık olgusunun temsil bulma biçiminin zaman içindeki değişimlerini inceleme olanağı sunabilir. Ayrıca, gelecek araştırmalarda saldırgan davranışların tekrarlanma sayısına (sıklığına) ek olarak bu davranışların süresinin de analize dahil edilmesi, saldırganlık düzeyinin, ilişkili değişkenler temelinde daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyabilir. Çalışmanın kapsamı süper kahraman filmleri dışındaki diğer film türlerini de içerecek biçimde genişletilerek saldırganlık olgusunun farklı medya içeriklerinde nasıl işlendiği karşılaştırmalı olarak da incelenebilir. Süper kahraman filmleri dışında diğer film türlerinde saldırgan davranışları analiz etmek, özellikle cinsiyet değişkeni temelinde farklı bulgulara erişmeyi sağlayabilir. Böylece, çeşitli film türlerinde temsil bulan saldırganlık frekansının, karakterlerin cinsiyeti temelinde dağılımı daha kapsamlı incelenebilir. Ayrıca, kadın süper kahraman karakterlerin saldırganlık davranışlarının nasıl şekillendiği üzerine odaklanan spesifik araştırmalar yapılabilir.

Bu çalışma kapsamında süper kahraman filmlerinin bireysel ve toplumsal düzeyde olumsuz yansımalarına ilişkin değerlendirmeler ışığında, ebeveynlerin çocuklarının izlediği medya içeriklerini seçerken yaşa uygunluk kriterlerini dikkate almaları ve içeriklerin şiddet veya toplumsal cinsiyet temsilleri açısından taşıdığı alt metinleri analiz etmelerinin önem taşıdığı görülmektedir. Bu kapsamda çocuklar, şiddetin haklı gösterilmesinin veya ödüllendirilmesinin sorgulanmasına yüreklendirilmeli ve alternatif çatışma çözme yollarının önemi vurgulanmalıdır. Özellikle çocuklara şiddetten uzak, empati kurabilen ve iş birliği odaklı davranışlar sergileyen ve cinsiyet rolleri temelinde de uygun rol modeller olabilecek kahramanlar örnek olarak gösterilmelidir.

Ayrıca eğitim ortamları için medya okuryazarlığı eğitimleri, barışçıl çatışma çözümü yöntemlerini vurgulayan materyallerin kullanımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği temelli farkındalık programlarının hazırlanması önem arz etmektedir. Çocuklara yönelik hazırlanan eğitim içeriklerinde, çatışma çözümü için şiddet yerine uzlaşma ve diyalog gibi barışçıl yöntemleri benimseyen kahramanlar öne çıkarılmalı, medya içeriklerinde şiddetin cezalandırıldığı ve eleştirildiği gösterilmelidir.

Bütün bunların yanı sıra, potansiyel birer medya tüketicisi olmaları dolayısıyla, her yaş grubundan ve cinsiyetten birey için, tercih edilen medya içeriklerinde sunulan şiddet eylemleri ve toplumsal cinsiyet temsillerinin gerçek hayatta, kişilerarası iletişim sürecinde ne tür sonuçlar doğurabileceği üzerine düşünmek önemlidir.

KAYNAKLAR

Abay, E., & Tuğlu, C. (2000). Şiddet ve agresyonun nörobiyolojisi. *Klinik Psikiyatri, 3*(1), 21-26.

Ak, S., Cenksever-Önder, F., & Yılmaz, Y. (2023). Ergenlerde reaktif-proaktif saldırganlığı yordamada kişilik özellikleri, duygusal ve davranışsal sorunların rolü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32*(1), 207-226.

Akçay, D., & Akçay, B. D. (2019). Effect of media content and media use habits on aggressive behaviors in the adolescents. *The European Research Journal*, *5*(3), 433-439.

American Academy of Pediatrics (2009). Policy statement – media violence. *American Academy of Pediatrics, 124*(5), 1495-1503. doi:10.1542/peds.2009-2146

American Psychology Association. (2020). Haziran, 2023 tarihinde *APA Dictionary of Psychology*: https://dictionary.apa.org/violence adresinden alındı

Anderson, C. A ., & Bushman, B. J. (2002). Human agression. *Annual Reviews Pschology*, 27-51.

Anderson, K. J. & Cavallaro, D. (2002). Parents or pop culture? children's heroes and role models. *Childhood Education, 78*(3), 161-168.

Anderson, C. A. & Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social-cognitive view. M.A. Hogg, & J. Cooper (Ed.), *The Sage handbook of social psychology* (s. 296-323), CA: Sage, Thousand Oaks.

Anderson, C., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L., Johnson, J., Linz, D., Malamuth, N., Wartella, E. (2003). The Influence of media violence on youth. *Psychological Science in the Public Interest. 4*(3). 81-110.

Anderson, C. A., Carnagey, N. L., & Eubanks, J. (2003). Exposure to violent media: The effects of songs with violent lyrics on aggressive thoughts and feelings. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(5), 960–971. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.5.960

Anderson, C. A ., & Bushman, B. J. (2018). General agression model. *Journal of Social Issues,* 386-413.

Archer, J., ve Coyne, S.M. (2005). An integrated review of indirect, relational, and social aggression. *Personality and Social Psychology Review, 9,* 212-230.

Aronson, E., Wilson, T.D. & Akert. R.B. (2005). *Social psychology*. Pearson Education International.

Asar, Ç. A. (2 Eylül 2023). Aslında İkinci Bir Çocuk Daha Vardı: "Ben Pokémon'um" Diyerek 5. Kattan Atlayan Kız Çocuğu. Webtekno. https://www.webtekno.com/pokemon-atlayan-cocuk-h136150.html adresinden edinilmiştir.

Atuk, F. G. (2021). Kadın, şiddet, medya ve temsil ilişkisini yeniden düşünmek: medyada ve medya aracılığı ile kadına karşı kadın şiddeti. *Aksaray İletişim Dergisi, 3*(2), 258-285.

Aubrey, J. S., & Harrison K. (2004). The gender-role content of children's favorite television programs and its links to their gender-related perceptions. *Media Psychology, 6*(2), 111-146.

Ayan, S. (2010). *Aile ve şiddet, aile içinde çocuğa yönelik şiddet.* Ankara: Ütopya Yayınları.

Babrow, A. S., O'Keefe, B. J., Swanson, D. L., Meyers, R. A., & Murphy, M. A. (1988). Person perception and children's impressions of television and real peers. *Communication Research, 15*(6), 680 – 698.

Baker, K., & Raney, A. A. (2007). Equally super?: Gender-role stereotyping of superheroes I children's animated programs. *Mass Communication & Society, 10*(1), 25- 41. doi:10.1080/15205430701229626

Balcıoğlu, İ. & Kılıç, Ö. (2008). Şiddet bir iletişim biçimi midir? *Dirim, (83),* 93-97.

Balcıoğlu, İ. (2001). *Şiddet ve toplum.* İstanbul: Bilge Yayınları.

Bandura, A., & Walters R. H. (1963). *Social learning and personality, development.* New York: Holt, Rinehart & Winston.

Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Oxford, England: Prentice-Hall

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication, 28*(1), 12-29.

Barker, R., Dembo, T., & Lewin, K. (1941). Frustration and regression: an experiment with young children. *University of Iowa Studies: Child Welfare, 18, 1,* xv + 314.

Baron R. A. & Byrne D. E. (1991). *Social psychology: understanding human interaction* (6th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Baron, R., A., & Richardson, D., R. (1994). *Human aggression.* New York: Springer Science & Business Media.

Baudrillard, J. (2004). *Tam ekran* (B. Gülmez, Çev.) İstanbul: YKY.

Bauer, M., Georgeson, A., McNamara, C., Wakefield, B. H., King, T. S., & Olympia, R. P. (2016). Positive and negative themes found insuperhero films.Clinical Pediatrics,56(14), 1293–1300.

Berkowitz, L. (1978). Whatever happened to the frustration-agression hypothesis? *American Behavioral Scientist, 32,* 691-708.

Berkowitz, L. (1990). On the formation and regulation of anger and aggression: A cognitive neoassociationistic analysis. *American psychologist, 45*(4), 494-503.

Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control*. New York: McGraw-Hill.

Betancourt, H., & Blair, I. (1992). A cognition (attribution)-emotion model of violence in conflict situations. *Personality and Social Psychology Bulletin, 18*(3), 343–350.

Bilgin, N. (1988). *Sosyal psikolojiye giriş,* İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 48

Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü kavramlar, yaklaşımlar.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Bjørkly, S. (2006). Psychological theories of aggression: principles and application to practice, D. Richter & R. Whittington (Ed.), *Violence in mental health settings causes, consequences, management* (s. 27-46), New York: Springer.

Björkqvist, K. (2018). Gender differences in aggression. *Current opinion in psychology, 19*, 39-42.

Bonneville, M. C., Kozar, K., Hussey, C., & Patrick, K. (2006). "He swings on buildings… That's why he's my role model. Educational Insights, 10(1). Retrieved from

https://ccfi.educ.ubc.ca/publication/insights/v10n01/pdfs/bonneville.pdf

Bonica, C., Arnold, D. H., Fisher, P. H., Zeljo, A., & Yershova, K. (2003). Relational aggression, relational victimization, and language development in preschoolers, *Social Devlopment, 12(*4). 551-562.

Brown, L. M., Lamb, S., & Tappan, M. (2009). *Packaging boyood: Saving our sons from superheroes, slackers, and other media stereotypes.* New York: St.Martin's Press.

Bryant, J., & Zillmann, D. (Ed). (2002). *Media effects: Advances in theory and research*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Budak, S. (2005). *Psikoloji sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat.

Bushman, B. J. (1998). Priming effects of media violence on the accessibility of aggressive constructs in memory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *24*(5), 537-545.

Bushman, B. J., Baumeister, R. F., & Phillips, C. M. (2001). Do people aggress to improve their mood? catharsis beliefs, affect regulation opportunity, and aggressive responding. *Journal of personality and social psychology*, *81*(1), 17.

Bushman, B. J., & Anderson, C. A. (2009). Comfortably numb: desensitizing effects of violent media on helping others. *Psychological science*, *20*(3), 273–277.

Bushman, B. J., & Huesmann, L. R. (2010). *Aggression*. S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Ed.), *Handbook of social psychology* (s. 833-863). Wiley.

Buss, A. H. (1961). *The psychology of aggression* . New York: John Wiley & Sons.

Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology, 63*(3), 452-459.

Büyükbakkal, G., (2007). Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (28).* 31-44.

Cairns, R. B., Cairns, B., Neckerman, H., Ferguson, L., & Gariépy, J. (1989). Growth and aggression: 1. Childhood to early adolescence. *Developmental Psychology,* 25, 320–330.

Calvert, S. L., Kondla, T. A., Ertel, K. A., & Meisel, D. S. (2001). Young adults' perceptions and memories of a televised woman hero. *Sex Roles, 45*(1/2), 31-52.

Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G.M., & Little, T.D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development, 79,* 1185-1129.

Carlson, N. (1998). *Physiology of behavior.* (6th ed). Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.

Cebecioğlu, G. ve Altıparmak, İ. B. (2017). Dijital şiddet: sosyal paylaşım ağları üzerine bir araştırma. Sakarya University Journal of Education, *7*(2), 423-431.

Christiansen, K. & Knussman, R. (1987). Androgen levels and components of aggressive behavior in men. *Hormones and Behavior 21,* 170-180.

Coyne, S. M., & Archer, J. (2004). Indirect aggression in the media: A content analysis of British television programs. *Aggressive Behavior, 30,* 254–271.

Coyne, S. M., Archer, J., & Eslea, M. (2004). Cruel intentions on television and in real life: Can viewing indirect aggression increase viewers' subsequent indirect aggression?. *Journal of Experimental Child Psychology*, *88*(3), 234-253.

Coyne, S. M., Nelson, D. A., Graham-Kevan, N., Keister, E., & Grant, D. M. (2010). Mean on the screen: Psychopathy, relationship aggression, and aggression in the media. Personality and Individual Differences, *48*(3), 288-293.

Coyne, S. M., Linder, J. R., Rasmussen, E. E., Nelson, D. A., & Collier, K. M. (2014). It's a bird! it's a plane! it's a gender stereotype!: Longitudinal associations between superhero viewing and gender stereotyped play. *Sex Roles, 70,* 416-430.

Coyne, S.M., Stockdale, L., Linder, J.R., Nelson, D.A, Collier, K.M., Essig, L.W. (2017). Pow! Boom! Kablam! Effects of viewing superhero programs on aggressive, prosocial, and defending behaviors in preschool children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 45,* 1523–1535. https://doi.org/10.1007/s10802-016-0253-6

Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development, 66*(3), 710-722.

Crick, N. R. (1996). The role of aggression, relational aggression, and prosocial behavior as a prediction of children's future social adjustment. *Child Development, 67*(5), 2317-2327.

Crick, N. R., Bigbee, M. A., & Howes, C. (1996). Gender differences in children's normative beliefs about aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways. *Child development, 67*(3), 1003-1014.

Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development, 67,* 993-1002. Retrieved from

https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01778.x

Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1996). Children's treatment by peers: Victims of relational and overt aggression. *Development and Psychopathology, 8,* 367-380.

Crick, N. R., & Nelson, D. A. (2002). Relational and physical victimization within friendships: Nobody told me there'd be friends like these. *Journal o f Abnormal Child Psychology, 30,* 599-507.

Crick, N. R., Ostrov, J. M., & Werner, N. E. (2006). A longitudinal study of relational aggression, physical aggression, and children's social–psychological adjustment. *Journal of Abnormal Child Psychology, 34,* 127-138.

Cura, D. O., & Çankaya, T. (2017). Genetik faktörlerin şiddet davranışı üzerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *31*(2), 97-102.

Çelik, H., & Kocabıyık, O. O. (2014). Genç yetişkinlerin saldırganlık ifade biçimlerinin cinsiyet ve bilişsel duygu düzenleme tarzları bağlamında incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 139-155.

Çınar, Ö. (2021). Sosyal medyada şiddet. *Journal of Management Theory and Practices Research, 2*(1), 37–44.

Demirtaş-Madran, H. A. (2006). Şiddetin tüketicileri olarak çocuklar. *3. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi* (s. 465-478). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Demirtaş-Madran, H. A. (2007). Saldırganlık, televizyonda temsili ve çocuklar. *4. Uluslararası Çocuk ve lletişim Kongresi* (s. 513-522). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Demirtaş-Madran, H. A. (2019). *Tutum, tutum değişimi ve ikna: temel kavram, kuram ve araştırmalar.* Ankara: Nobel.

Demirtaş-Madran, H. A. (2020). Cinsiyet ve saldırganlık ilişkisi: Görgül ve kuramsal çalışmalara güncel bir bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, *23*(45), 97-114.

Demirtaş-Madran, A. (2021). Siberzorbalık; tanımı, türleri ve sonuçları üzerine. N. Sezer, N. Pembecioğlu, U. Gündüz, N. Akgün-Çomak (Ed.), *İletişim Araştırmaları ve Film Çözümlemeleri II* (s. 179-194). Konya: Eğitim Yayınevi.

Demirtaş-Madran, H. A. (2023). The neural bases of anger. C. R. Martin, V. R. Preedy, & V. B. Patel (Ed.), *Handbook of anger, aggression, and violence* (s. 149-170). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-31547-3_2

Dever, A., & Bulut, E. (2017). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin araştırılması. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45-56.

Dietz, T. L. (1998). An examination of violence and gender role portrayals in video games: Implications for gender socialization and aggressive behavior. *Sex Roles, 38*(5/6), 425-442.

Dodge, K. A. (2006). Translational science in action: hostile attributional style and the development of aggressive behavior problems. *Development and psychopathology, 18*(3), 791-814.

Dönmez, A. (1988). Televizyon ve saldırganlık. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 21*(1), 25-52.

Drabman, R. S., & Thomas, M. H. (1976). Does watching violence on television cause apathy?. *Pediatrics, 57*(3), 329-331.

Efilti, E. (2016). Salırganlıkla ilgili kuramsal yaklaşımlar. N. Sargın, S. Avşaroğlu, A. Ünal (Ed.), *Eğitim ve Psikolojiden Yansımalar* (s. 17-35). Konya: Çizgi Kitabevi.

Eisner, M. P. ve Malti, T. (2015). Aggressive and violent behavior, Handbook of child psychology and developmental science (7. Baskı). M. E. Lamb ve R. M. Lerner (Ed.), *Social emotional and personality development,* Cilt 8, Vol 3 içinde (s. 795-884). New York: Wiley.

Erdem, M. N. (2020). Medya içeriğinde şiddetin sunumu üzerine argümantatif bir çalışma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1198-1217.

Erdem, U. (2019, 13 Temmuz). 'Eşim kendini Polat Alemdar sanabilir'. Hürriyet Gazetesi. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/esim-kendini-polat-alemdar-sanabilir-41272579 adresinden edinilmiştir.

Erdoğan, İ. , & Alemdar, K. (2005). *Öteki kuram: Kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.

Ergeç, N. E., & Doğan, M. E. (2016). Medyada şiddet; Televizyon çizgi diziler üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25*(1), 43-58.

Eryılmaz, G. (2001) Aile içi şiddet, kadın sağlığı ve hemşirelik. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 5*(2), 19-24.

Everaert, E. (2014). Bandura's Bobo doll experiment and violence in the media. *Social Cosmos, 5*(1), 74-80.

Ferligül-Çakılcı, E. (2013). *Çok oyunculu çevrimiçi video oyunu oynayan bireylerde video oyunu bağımlılığı ve saldırganlık.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara.

Fite, P. J., ve Colder, C. R. (2007). Proavtive and reactive aggression and peer delinquency: Implications for provention and intervention. *The Journal of Early Adolescence, 27*(2), 223-240. https://doi.org/10.1177/0272431606294838

Franzoi, S. L. (2003). *Social psychology.* Third Edition. USA: The McGraw-Hill Companies Inc.

Freedman, J. L., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (2003). *Sosyal Psikoloji.* (A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Freud, S. (2001). *Haz ilkesinin ötesinde: Ben ve id* (A. Babaoğlu, Çev.). Metis Yayıncılık.

Freud, S. (2021). *Totem ve Tabu* (A. Yılmaz, Çev.). Oda Yayınları.

Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve sonrası.* İstanbul: Metis Yayınları.

Geen, R. G., & Donnerstein, E. (Ed.). (1998). *Human aggression: Theories, research, and implications for social policy.* San Diego, CA: Academic Press.

Gendreau, P. ve Archer, J. (2005). Subtypes of aggression in humans and animals. R. Tremblay, W. Hartup, ve J. Archer (Ed.), *The developmental origins of aggression* içinde (25-46), New York: Guilford Press.

Gentile, D. A., & Anderson, C. A. (2003). Violent video games: The newest media violence hazard. D. A. Gentile (Ed.), *Media violence and children: A complete guide for parents and professionals* içinde (s. 131–152). Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.

Gerbner, G. (1996). The hidden side of television violence. H. Schiller vd. (Ed.), *Invisible crisis* (s. 27-34). Colorado Westview Press.

Gerbner, G. Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N., & Shanahan, J. (2002) Growing up with television: Cultivation processes. *Media effects: Advances in theory and research, 2,* 43-67.

Glascock, J. (2013). Prevalence and context of verbal aggression in children's television programming, *Communication Studies, 64*(3), 259-272.

Grotpeter, J. K., & Crick, N. R. (1996). Relational aggression, overt aggression, and friendship. *Child Development, 67*(5), 2328-2338.

Gula, T. (2024). Bir televizyon dizisi aracılığıyla mikro saldırganlığın analizi: how ı met your mother. *Socıal Scıences Studıes Journal (SSSJournal), 10*(3), 349-355.

Gül, H. (2010). Saldırgan davranışlar ve örgütsel mağduriyet üzerine kavramsal bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2010*(1), 91-98.

Hamlett, T. (2007). *A content analysis of aggression in television programs for preschoolers.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Texas Woman's University, Denton, Texas, USA.

Harriger, J. A., Wick, M. R., Mendez, K., & Barnett, B. (2022). With great power comes great responsibility: A content analysis of masculinity themes in superhero movies.*Psychology of Men & Masculinities, 23*(4), 353–361. https://doi.org/10.1037/men0000398

Hasta, D., & Güler, M. E. (2013). Saldırganlık: Kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 64-104.

Hatunoğlu, A. (1994). *Ana-baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Hiebert, R. A., & Gibbons, S. (2017). *Exploring mass media for a changing world*. Routledge.

Hillier, L., & Foddy, M. (1993). The role of observer attitudes in judgments of blame in cases of wife assault. Sex Roles, 29, 629-644.

Himmelweit, H. T., Oppenheim, A. N., & Venice, P. (1958). *Television and the child: An emprical study of the effect of television on the young.* New York: Oxford University Press.

Hoberman, J. (1998). “A test for individual viewer” : Bonnie and Clyde’s violent reception. J. Goldstein (Ed.), *Why we watch: The attractions of violent entertainment* (s. 116-143). New York: Oxford University Press.

Hovland, C. I., Sears, R. R. (1940). “Aggression, displacement and guilt”. *Journal of Personality and Social Psychology,* 64: 296-301.

Howe, A. C., Herzberger, S., & Tennen, H. (1988). The influence of personal history of abuse and gender on clinicians' judgments of child abuse. *Journal of Family Violence, 3*(2), 105–119. https://doi.org/10.1007/BF00994028

Hu, L., Liu, S., & Qian, L. (2023). The Research on the Gender Stereotype Elimination of Women Figures in Superhero Movies. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences, 8*, 286-291.

Huesmann, L. R. (1986). Psychological processes promoting the relation between exposure to media violence and aggressive behavior by the viewer. *Journal of Social Issues*, 42, 125 -139.

Huesmann, L. R., & Miller, L. S. (1994). Long-term effects of repeated exposure to media violence in childhood. In *Aggressive behavior: Current perspectives* (pp. 153-186). Boston, MA: Springer US.

Huesmann, L. R., Moise-Titus, J., Podolski, C. L., & Eron, L. D. (2003). Longitudinal relations between children’s exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in you adulthood: 1977-1992. *American Psychological Association, 39*(2), 201-221.

Huesmann, L. R. (2016). An integrative theoretical understanding of aggression. B. J. Bushman (Ed.), *Aggression and Violence: A Social Psychological Perspective* (s. 3-21). Routledge https://doi.org/10.4324/9781315524696

Infante, D. A., & Wigley, C. J. (1986). Verbal aggressiveness: An interpersonal model and measure. *Communication Monographs, 53*, 61-69.

Infante, D. A., Chandler, T. A., & Rudd, J. E. (1989). Test of an argumentative skill deficiency model of interspousal violence. *Communication Monographs, 56*(2), 163–177.

Infante, D.A. & Rancer, A.S. (1996) Argumentativeness and verbal aggressiveness: A review of recent theory and research. *Communication Yearbook, 19,* 319-352.

Ivory, J. (2006). Still a man's game: Gender representation in online reviews of video games. *Mass Communication and Society, 9*(1), 103-114 doi:10.1207/s15327825mcs0901_6

Jung, C. G. (1972). Two essays on analytical psychology. *The Collected Works, 7*.

Jung, C.G. (2001). *Four Archetypes*. Londra: Routledge.

Karacan, D. (2020, Ocak 23). *"Şiddeti görmek" Tv'de sunulan şiddet içeriklerinin nedenleri ve etkileri*. Erişim tarihi: 16.07.2024 "Şiddeti İzlerken" TV'de sunulan şiddet içeriklerinin nedenleri ve etkileri - 9.Köy (9koy.org)

Karslı, N. (2016). Psiko-sosyal açıdan şiddet ve çözüm yolları. *Dinbilimleri Dergisi, 16*(3), 64-89.

Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1974). Utilization of mass communication by the individual. J. G. Blumler & E. Katz (Ed.), *The uses of mass communication: Current perspectives on gratifications research* (s. 19–32). Beverly Hills, CA: Sage.

Keleş, A. (2023). *Sosyal temelli destek eğitim programının, şiddet içerikli dijital oyunlar oynayan ergenlerin saldırganlık davranışına etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Çocuk Gelişimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Konya.

Kirsh, S.J. (2006). Cartoon violence and aggression in youth. *Aggression and Violent Behavior, 11,* 547–557.

Klein, H., & Shiffman, K. (2006). Race-related content of animated cartoons. *Howard Journal of Communication, 17,* 163–182.

Kocabaş, F., Elden, M., & Yurdakul, N. (1999). *Reklam ve halkla ilişkilerde hedef kitle.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Koç, B. (2011). *Okullarda şiddet.* İstanbul: E Yazı Yayınları.

Koole, S. L., Fockenberg, D. A., Tops, M., Schneider, I. (2014). The birth and death of the superhero film. D. Sullivan & J. Greenberg (Ed.), *Death in Classic and Contemporary Film: Fade to Black.* Palgrave Macmillan.

Krahé, B. (2001). *The social psychology of aggression.* UK: Psychology Press Ltd.

Kurşun, H. (2017). *Medya ve şiddet: Medyadaki şiddet olgusunun toplumsal hayata yansıması hakkında niceliksel araştırma: Gaziantep il örneği, 2016* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kurt, N. (2009, 20 Mayıs). Polat Alemdar'a özenip avukatı dizinden vurdu. *Hürriyet Gazetesi.*

Kurtyılmaz, Y., Can, G. & Ceyhan, A. A. (2017). Üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık ile benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 7*(47), 33-52.

Lachlan, K. A., Smith, S. L., Tamborini, R. (2005). Models of aggressive behavior: The attitude of violent characters in popular video games. Communication Studies, *56*, 313-329.

Lagerspetz, K., Björkqvist, K., & Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11- to 12-year old children. *Aggressive Behavior,* 14, 403–414.

Ledingham, J. (1999). The effects of media violence on children. *The Journal of Early Education and Family Review, 6,* 37-42.

LeVine R. A., & Campbell, D., T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior.* New York: John Wiley & Sons.

Linder, J. R., & Lyle, K. A. (2011). A content analysis of indirect, verbal, and physical aggression in television programs popular among school-aged girls. *American Journal of Media Psychology, 4*, 24-42.

Lorenz, K. (2002). *On aggression*. London: Routledge Classics.

Luther, C. A., & Legg Jr., J. R. (2010) Gender differences in depictions of social and physical aggression in children's television cartoons in the US, *Journal of Children and Media*, 4:2, 191-205

Mallick, S. K., & McCandless, B. R. (1966). A study of catharsis of aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, *4*(6), 591.

Manusov, V., Spitzberg, B. H. (2021). Attribution theory: Finding good cause in the search for theory. D. O. Braithwaite, P. Schrodt (Ed.), *Engaging Theories in Interpersonal Communication: Multiple Perspectives* (s. 37-49). Routledge.

Marsad, M., Baloch, R. B., & Zia, M. (2023). Superheroes: impact of DC and Marvel films on Pakistan youth. *Journal of Research in Social Development and Sustainability*, *2*(2), 15–31.

Martin, J. F. (2007). Children's attitudes toward superheroes as a potential indicator of their moral understanding. *Journal of Moral Education*, *36*(2), 239-250.

Mayes, S. L., & Valentine, K. B. (1979). Sex role stereotyping in Saturday morning cartoon shows. *Journal of Broadcasting, 23*, 41–50.

McLeod, J. M., Atkin, C. K., & Chaffee, S. H. (1972). Adolescents, parents, and television use: Self-report and other-report measures from the Wisconsin sample. *Television and social behavior, 3,* 239-313.

Miller, M. K., Rauch, J. A. & Kaplan, T. (2016) Gender differences in movie superheroes' roles, appearances, and violence. *Ada: A Journal of Gender, New Media, and Technology*, *10,* 1-28

Miller, M. K., & Summers, A. (2007). Gender differences in video game characters' roles, appearances, and attire as portrayed in video game magazines. *Sex Roles*, *57*(9/10), 733- 42. doi:10.1007/s11199-007-9307-0

Mintz, A. (1946). "A re-examination of corelations between lynchings and economic indices" *Journal of Conflict Resolution*, 4: 193-197.

Moeller TG (2001) Youth aggression and violence: A psychological approach. Lawrence erlbaum associates, London, s. 25

Muller JN, Moroco A, Loloi J, Portolese A, Wakefield BH, King TS, Olympia R. (2020) Violence depicted in superhero-based films stratified by protagonist/antagonist and gender. *Cureus.* doi: 10.7759/cureus.6843. PMID: 32181080; PMCID: PMC7053689.

Myers, D. G. (2002). *Social psychology.* 7th Edition. USA: The McGraw-Hill Companies Inc.

O'Dell, C., Charles, N. E., & Barry, C. T. (2024). Gender Differences in Links between Antisocial Features and Forms and Functions of Aggression Among At-Risk Youth. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 1-16.

Ostrov, J. M., & Keating, C. F. (2004). Gender differences in preschool aggression during free play and structured interactions: An observational study. *Social Development, 13*(2), 255-277.

Ostrov, J. M., Gentile, D. A., & Crick, N. R. (2006). Media exposure, aggression and prosocial behavior during early childhood: A longitudinal study. *Social Development, 15*(4), 612-627.

Öcel, H. (2011). Üniversite öğrencilerinde dolaylı saldırganlığın kullanımında cinsiyet farklılıkları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *28*(2).

Özçağlayan, M. (2008). Gazetelerin gelişimi ve gazeteciliğin geleceği (yeni teknolojiler ve medya ekonomisi açısından genel bir değerlendirme). *Marmara İletişim Dergisi, 13*(13), *131-159.*

Özdemir, İ. & Atay, T. (2023). Pornografinin medya endüstrisi içindeki yeri. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 13*(1), 63-86.

Özen Ö., & Kartelli, F. (2017). Türkiye'de yayın yapan çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerdeki şiddet olgusunun analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, 81-93.

Özer, Ö. (2010). *Medyada şiddet kültürü.* İstanbul: Literatürk Yayınları

Özer, Ö. (2017). Medyada şiddet kullanımı: Şiddet ekonomisi, medyanın ideolojik şiddeti ve yetiştirme kuramı açısından bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi,* (27), 1-19.

Özerkmen N., & Gölbaşı H. (2010). Toplumsal bir olgu olarak şiddet. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 23-37.

Özkan, S. (2017). Gerbner'in kültürel göstergeler kuramı bağlamında televizyon haber içeriklerine ilişkin bir araştırma. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2*(4) , 129-141.

Öztürk, H. B., Ilgar, M. Z., & Öztürk, E. E. (2015). Aile içi şiddetin akademik başarı ve saldırganlıkla ilişkisi. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(5), 115-168.

Paek, H-J., Nelson, M. R., & Vilela, A. M. (2011). Examination of gender-role portrayals in television advertising across seven countries. *Sex Roles, 64*(3/4), 192-207. doi: 10.1007/s11199-010-9850-y

Paik, H., & Comstock, G. (1994). The effects of television violence on antisocial behavior: a meta-analysis. *Communication Research, 21*(4), 516-546.

Palabıyıkoğlu, R. (1997). Medya ve şiddet. *Kriz Dergisi, 5*(2), 123-126.

Parvez, Y. H., Gender Representation in Female Superhero Movies. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=4221785

Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). *The psychology o f the child.* New York: Basic Books.

Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22*(1), 15-34.

Prot, S., Anderson, C. A., Gentile, D. A., Brown, S. C., & Swing, E. L. (2014). The positive and negative effects of video game play. A. B. Jordan & D. Romer (Ed.), *Media and the well-being of children and adolescents* (pp. 109–128). Oxford University Press.

Reeves, B., & Greenberg, B. S. (1977). Children's perceptions of television characters 1. *Human Communication Research, 3*(2), 113-127.

Rhee, S. H., & Waldman, I. D. (2002). Genetic and environmental influences on antisocial behavior: a meta-analysis of twin and adoption studies. *Psychological bulletin, 128*(3), 490.

Roberts, L., Stevens Aubrey, J., Terán, L., Dajches, L., & Ward, L. M. (2021). The super man: Examining associations between childhood superhero imaginative play and wishful identification and emerging adult men's body image and gender beliefs. Psychology of Men and Masculinity, 22(2), 391–400. https://doi.org/10.1037/men0000335

Roberts, D. F., Foeher, U. G., & Rideout, V. (2005). Generation M: Media in the lives of 8-18 year-olds. Menlo Park, CA: Kaiser Family Foundation.

Robinson, T., & Anderson, C. (2006). Older characters in children's animated television programs: A content analysis of their portrayal. Journal o f Broadcasting & Electronic Media, *50*, 287-304.

Santos, I. L. S., Pimentel, C. E., & Mariano, T. E. (2023). Superhero media, aggression, and prosocialness: Relations in adults and gender's moderating role. *Aggressive Behavior*, 1–8.

Schafer, M., Werner, N. E., & Crick, N. R. (2002). A comparison of two approaches to the study of negative peer treatment: General victimization and bully/victim problems among German schoolchildren. *British Journal of Developmental Psychology, 20*(2), 281-306.

Schanz, C. G., Equit, M., Schäfer, S. K., Käfer, M., Mattheus, H., & Michael, T. (2021). Development and psychometric properties of the test of passive aggression. *Frontiers in psychology, 12, 579183*, 1-13.

Scharrer, E. (2004). Virtual violence: Media and youth: gender and aggression in video game advertisements. *Mass Communication and Society, 7*(4), 393-412.

Scharrer, E. (2001). From wise to foolish: The portrayal of the sitcom father, 1950s–1990s. *Journal of Broadcasting & Electronic Media, 45*(1), 23–40.

Sebanc, A. M. (2003). The friendship features of preschool children: links with prosocial. *Social Development, 12*(2), *249–268.*

Setten, E., & Chen, S. (2024). Playing with emotions: Text analysis of emotional tones in gender-casted Children's media. *Journal of Business Research, 175*, 114541.

Shaktawat, R. (2014). Aggression and Violence affected due to movies in people. *International Journal of Advanced Research in Arts, Science, Engineering & Management, 1*(2), *520-527.*

Soydan, E., & Alpaslan N. (2014). Medyanın doğal afetlerdeki işlevi. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 53-64.

Söğüt, F. (2020). Türk sineması ve şiddet: Son dönem Türk filmlerinde şiddetin sunumu üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 26*(44), 246-257.

Stanford, M. S., Houston, R. J., Mathias, C. W., Villemarette-Pittman, N. R., Helfritz, L. E., & Conklin, S. M. (2003). Characterizing aggressive behavior. *Assessment, 10*(2), 183-190.

Stoff, D. M., & Cairns, R. B. (2014). *Aggression and violence: Genetic, neurobiological, and biosocial perspectives*. Psychology Press.

Tamborini, R., Chory, R. M., Lachlan, K., Westerman, D., & Skalski, P. (2008). Talking smack: Verbal aggression in professional wrestling. *Communication Studies, 59*(3), 242–258.

Taşkıran, M. (8 Mayıs 2010). Rambo Bıçaklı Vahşet. *Haberler.com.* https://www.haberler.com/guncel/sanliurfa-rambo-bicakli-vahset-haberi/

Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye sosyal- bilişsel bir bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları, 5*(1), 15-30.

Taylor, S. E., Letitia, A. P. & Sears, D. O. (2015). *Sosyal psikoloji.* (A. Dönmez, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Temel, M., Kostak, M. A., & Çelikkalp, Ü. (2014). Çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerdeki şiddetin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 7*(3), 199-205.

Thompson, T. L., & Zerbinos, E. (1995). Gender roles in animated cartoons: Has the picture changed in 20 years? *Sex Roles: A Journal of Research, 32*(9-10), 651–673.

Thompson, T. L., & Zerbinos, E. (1997). Television cartoons: Do children notice it's a boy's world? *Sex Roles: A Journal of Research, 37*(5-6), 415–432.

Tremblay, R. E. (2000). The development of agressive behaviour during childhood: what have we learned in the past century? *International Journal of Behavioral Development, 24*(2), 129-141.

Vaillancourt, T. (2013). Do human females use indirect aggression as an intrasexual competition strategy? *Philosophical Transactions of the Royal Society B, Biological Sciences.* 368, 20130080.

Vandewater, E. A., Lee, J. H., & Shim, M. S. (2005). Family conflict and violent electronic media use in school-aged children. *Media Psychology, 7*(1), 73-86.

Varış, M., & Avşar, B. (2022). Sosyal Medyada Nefret Söylemi. *TRT Akademi, 7*(14), 348-359.

Vatandaş, S. (2021). Şiddet ve şiddetin televizyon üzerinden deneyimlenmesi. *Humanitas, 9*(17), 393- 417.

Vardarlıer, P., & Zafer, C. (2019). Medya ve toplum. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22*(2), 355-361.

Vera-Gray, F., McGlynn, C., Kureshi, I., & Butterby, K. (2021). Sexual violence as a sexual script in mainstream online pornography. *The British Journal of Criminology, 61*(5), 1243-1260.

Yeşilyaprak, B. (2002). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi.* Ankara: Pegem A Yayınları.

Yılmaz, Ç. & Özdemir-Güneli, M. (2023, Haziran 20). Anne babalar aman dikkat! Süper kahra man sendromu. *Milliyet Gazetesi.*

https://www.milliyet.com.tr/gundem/anne-babalar-aman-dikkat-super-kahraman-sendromu-6965260

Zorlu, Y. (2016). Medyadaki şiddet ve etkileri. *Humanities Sciences, 11*(1), 13-32.

Weaver, J. W., Wilson, B. J. (2009). The role of graphic and sanitized violence in the enjoyment of television dramas. *Human Communication Research*, 35, 442-463. doi: 10.1111/j.1468-2958.2009.01358.x

Wilson, B. J., Colvin, C. M., & Smith, S. L. (2002). Engaging in violence on American television: A comparison of child, teen, and adult perpetrators. *Journal of Communication, 52*(1), 36–60. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2002.tb02532.x

Wilson, B.J., Smith, S.L., Potter, W.J., Kunkel, D., Linz, D., Colvin, C.M., vd.. (2002). Violence in children's television programming: assessing the risks. *Journal of Communication, March, 5-35.*

EKLER

EK 1: Nicel İçerik Analizine Dahil Edilen Filmlerin Listesi

Film Adı	Yönetmeni	Vizyona Giriş Yılı	Süresi
Antman ve Wasp Quantumania	Peyton Reed	2023	124 dk.
Aquaman ve Son Krallık	James Wan	2023	124 dk.
Black Panther Yaşasın Wakanda	Ryan Coogler	2022	161 dk.
Kara Dul	Cate Shortland	2021	133 dk.
Doktor Strange Çoklu Evren Çılgınlığında	Sam Raimi	2022	126 dk.
Eternals	Chloé Zhao	2021	156 dk.
Galaksinin Koruyucuları	James Gunn	2023	150 dk.
Harley Quinn	Cathy Yan	2020	109 dk.
Joker	Todd Phillips	2019	122 dk.
Morbius	Daniel Espinosa	2022	104 dk.
Örümcek Adam: Evden Uzakta	Jon Watts	2019	129 dk.
Shang-Chi ve On Halka Efsanesi	Destin Daniel Cretton	2021	132 dk.
Shazam! Fury of the Gods	David F. Sandberg	2023	130 dk.
Suicide Squad	James Gunn	2021	132 dk.
Ninja Kaplumbağalar: Mutant Kargaşası	Jeff Rowe	2023	99 dk.
Batman	Matt Reeves	2022	175 dk.
Flash	Andy Muschietti	2023	144 dk.
Thor: Aşk ve Gök Gürültüsü	Taika Waititi	2019	119 dk.
Venom: Zehirli Öfke 2	Andy Serkis	2021	97 dk.
Wonder Woman 1984	Patty Jenkins	2020	151 dk.
X-Men: Yeni Mutantlar	Josh Boone	2020	94 dk.